

Barcelona, ciutat de la literatura

Barcelona, the city of literature

Barcelona, ciudad de la literatura

Resistència i modernitat: tres pioners de la represa cultural

Three pioneers of the Catalan
cultural recuperation

Tres pioneros de la recuperación
cultural catalana

Entrevista / Interview

Miquel Barceló

Barcelona Metròpolis

Capital en transformació

www.barcelonametropolis.cat

Número 97 – 6 €

Setembre - September - Septiembre 2015

Fotos:
Vicente Zambrano
Interior de la portada:
Pérez de Rozas / AFB

Ciutat refugi de la literatura

Al setembre la ciutat s'ha omplert de llibres. I no ens referim només als llibres de text que arriben amb motiu de l'inici del curs escolar. Els llibres han sortit literalment al carrer i s'han trobat amb els ciutadans a la catedral durant la Setmana del Llibre en Català i posteriorment a la Fira del Llibre d'Ocasí, al passeig de Gràcia. Durant uns dies, aquests espais han esdevingut punts de reunió de llibres nous i vells, literaris i professionals, infantils, juvenils i per a qualsevol edat. I s'omplen d'activitats que vinculen els carrers, els escriptors, els ciutadans i la literatura.

Són molts els esdeveniments al llarg de l'any que porten els llibres a diferents escenaris de la ciutat i que acosten autors i lectors: la Barcelona Negra, la Setmana de la Poesia, el Món Llibre per als més petits o Kosmopolis, autodefinit com el festival de la literatura amplificada. I això sense oblidar-nos del Dia del Llibre, la festivitat de Sant Jordi, data assenyalada per excel·lència per al món editorial. Al costat dels festivals, llibreries i biblioteques aixopluguen bibliòfils i els qui s'inicien en la lectura.

Per als escriptors, la ciutat és font d'inspiració i també un refugi. Aviat farà deu anys que el PEN Català, amb el suport de l'Ajuntament, va contribuir a crear una xarxa de ciutats refugi per a escriptors amenaçats amb l'objectiu de facilitar l'exercici del dret a la llibertat d'expressió als qui els ha estat vetat al seu lloc d'origen. Una iniciativa que entronca amb la proposta de l'alcaldia de crear una agrupació de ciutats que donin acollida a més refugiats encara, com els provinents de la guerra de Síria.

Barcelona ha esdevingut la capital editorial de la Península en nombre de títols i volum de facturació (excloent-ne els llibres escolars i oficials), amb quasi 300 editorials que publiquen més de 30.000 títols a l'any i que donen feina a 5.300 professionals. La ciutat és seu de multinacionals que la utilitzen com a plataforma per accedir als mercats espanyol i hispanoamericà, però també acull editorials petites i amb personalitat que proven d'obrir-se camí.

El programa d'acollida d'escriptors amenaçats, la xarxa de biblioteques i llibreries, l'àmplia oferta de festivals i fires, la força del sector editorial, que la situa com a capital editorial, la celebració del Dia del Llibre, el projecte museístic Casa Vil·la Joana i tots els racons de la ciutat plens de literatura o que han inspirat històries que s'han convertit en llibres...; tot això i els projectes en marxa, així com la capacitat de Barcelona per crear lligams i xarxa internacionals, han fet plantejar la candidatura a Ciutat de la Literatura de la Unesco, una oportunitat per seguir impulsant la cultura local des del món del llibre i per projectar-la arreu.

Amb aquest número ens apropem a totes aquestes realitats que defineixen el que significa la literatura per a Barcelona i intentem abordar les raons per les quals aspira al nomenament de la Unesco. Comencem a l'edat mitjana, quan la ciutat es va dotar del que Sergio Vila-Sanjuán anomena "un ecosistema del llibre al complet". I acabem amb una reflexió d'Antoni Martí Monterde sobre el futur. Monterde creu que, més enllà de la literatura, Barcelona ha de repensar-se com a capital cultural, i afegeix que "ser ciutat Unesco és un reconeixement d'una estructura en què el llibre literari té un paper fonamental en la vida ciutadana com alguna cosa més que un dels seus motors econòmics, que també".

Barcelona ha apostat durant segles pel sector del llibre i vol continuar apostant per la literatura, ara en qualitat de Ciutat de la Literatura de la Unesco. Crear xarxa amb altres ciutats permet compartir i intercanviar experiències que impulsin la creativitat i que alhora apropin la literatura als ciutadans, a tots els barris. Barcelona continuarà treballant per descentralitzar els festivals, per potenciar encara més la llarga feina feta des de les biblioteques, per donar suport a les llibreries de barri –que en molts casos s'han convertit en dinamitzadors culturals–, per estendre els programes educatius per al foment de la lectura i per seguir impulsant iniciatives literàries i editorials de qualitat. ■

Barcelona Metròpolis

Photos: Lluís Clua
Pepa Álvarez

The city as a haven for literature

Barcelona Metròpolis

Books filled the city in September. We are not referring only to textbooks because of the start of the school year. Books literally came out onto the streets, meeting up with residents at the cathedral during Catalan Book Week, and subsequently at the Second-Hand Book Fair in Passeig de Gràcia. For a few days, these sites became meeting points for new and old, literary and professional, children's and young people's books and books for all ages. They brimmed with activities that united the street, writers, residents and literature.

During the course of the year, numerous events bring books to the fore in different city locations, and also unite authors and readers. These include Barcelona Negra, Poetry Week, Món Llibre for youngsters, and Kosmopolis, the self-defined amplified literature festival. And let us not forget World Book Day, on St George's Day (Sant Jordi), as the publishing world event par excellence. Book-lovers and newcomers to reading throng festivals, bookshops and libraries.

For writers, the city is a source of inspiration, as well as a haven. Some ten years ago, PEN Català, with the City Council's support, contributed to creating a network of city-havens for threatened writers to facilitate the right to freedom of expression that is denied to them in their places of origin. This initiative ties in with the proposal from the mayor's office to create a cluster of cities to welcome even more refugees, such as those fleeing from the war in Syria.

Barcelona has become the Iberian Peninsula's publishing capital in terms of number of titles and turnover (excluding school and official books), where almost 300 publishers bring out more than 30,000 titles a year and employ some 5,300 professionals. The city is home to multinationals that use it as a platform to access the Spanish and Hispano-American markets. However, it is also a place that welcomes small publishers with personality, that are just starting out and are trying to carve a niche for themselves.

The programme for hosting threatened writers, the distribution network provided by libraries and bookshops, the broad range of festivals and trade fairs with a potential to embrace more readers, the publishing sector that makes Barcelona the publishing capital, World Book Day, the Casa Vil·la Joana museum project, and corners that ooze literature or have inspired stories that became books... These realities and on-going projects, as well as Barcelona's capacity to create international bonds and networks, have led to its candidacy as a UNESCO City of Literature, an opportunity to continue promoting local culture, here and everywhere, with the help of the book world.

This issue addresses all the realities that define what literature means to Barcelona, and seeks to explore the reasons why it aspires to the UNESCO title. We begin from the distant past, when the city set up what Sergio Vila-Sanjuán called "a comprehensive book ecosystem". And we conclude with some food for thought about the future by Antoni Martí Monterde. Monterde believes that, beyond literature, Barcelona has to rethink itself as a cultural capital, and adds that "being a UNESCO city is the recognition of a structure in which the literary book plays a fundamental role in citizens' lives, something more than one of its economic driving forces, which it undoubtedly is too".

For centuries, Barcelona has been committed to the book sector and intends to continue to uphold this commitment, now as a UNESCO City of Literature. Networking with other cities allows it to share and exchange experiences that drive creativity, while also bringing literature closer to the citizens in all neighbourhoods. Barcelona will continue to work to decentralise festivals, to further foster the untiring work done by libraries, to support neighbourhood bookshops – which in many cases have become cultural facilitators –, to spread educational programmes to promote reading, and to continue to spearhead high-quality literary and publishing initiatives. ■

Fotos: Vicente Zambrano

Ciudad refugio de la literatura

En septiembre la ciudad se ha llenado de libros. Y no nos referimos tan solo a los libros de texto que llegan con motivo del inicio del curso escolar. Los libros han salido literalmente a la calle y se han encontrado con los ciudadanos en la catedral durante la Setmana del Llibre en Català y posteriormente en la Fira del Llibre d'Ocasió, en el paseo de Gràcia. Durante unos días, estos espacios se han convertido en puntos de reunión de libros nuevos y viejos, literarios y profesionales, infantiles, juveniles y para cualquier edad. Y rebosan de actividades que vinculan entre sí a calles, escritores, ciudadanos y literatura.

Son muchos los eventos a lo largo del año que llevan los libros a diferentes espacios de la ciudad y que acercan a autores y lectores: la Barcelona Negra, la Setmana de la Poesia, el Món Llibre para los más pequeños o Kosmopolis, autodefinido como el festival de la literatura amplificada. Y todo esto sin olvidar el Día del Libro, la festividad de Sant Jordi, fecha señalada por excelencia para el mundo editorial. Junto a los festivales, las librerías y las bibliotecas acogen a bibliófilos y a quienes se inician en la lectura.

Para los escritores, la ciudad es fuente de inspiración y también un refugio. Pronto se cumplirán diez años desde que el PEN Català, con el apoyo del Ayuntamiento, contribuyó a crear una red de ciudades refugio para escritores amenazados con el objetivo de facilitar el ejercicio del derecho a la libertad de expresión a quienes les ha sido vetado en sus lugares de origen. Una iniciativa que entronca con la propuesta de la alcaldía de crear una agrupación de ciudades que ofrezcan acogida a más refugiados todavía, como los procedentes de la guerra de Siria.

Barcelona se ha convertido en la capital editorial de la Península en número de títulos y volumen de facturación (dejando aparte libros escolares y oficiales), con casi 300 editoriales que publican más de 30.000 títulos al año y dan trabajo a 5.300 profesionales. La ciudad es sede de multinacionales que la utilizan de plataforma para acceder a los

mercados español e hispanoamericano. Pero también acoge a editoriales pequeñas y con personalidad que intentan abrirse camino. El programa de recepción de escritores amenazados, la red de bibliotecas y librerías, la amplia oferta de festivales y ferias, la potencia del sector editorial, la celebración del Día del Libro, el proyecto museístico Casa Vil-la Joana y los rincones de la ciudad que rebosan de literatura o que han inspirado historias que se han convertido en libros...; todas estas realidades y los proyectos en marcha, así como la capacidad de Barcelona para crear lazos a escala internacional, han hecho plantear la candidatura a Ciudad de la Literatura de la Unesco, una oportunidad para seguir impulsando la cultura local y proyectarla al exterior.

Con este número nos acercamos a todas estas realidades e intentamos abordar las razones por las que Barcelona aspira al nombramiento de la Unesco. Comenzamos en la Edad Media, cuando la ciudad se dotó de lo que Sergio Vila-Sanjuán denomina “un ecosistema del libro al completo”. Y concluimos con una reflexión de Antoni Martí Monterde sobre el futuro. Monterde cree que, más allá de la literatura, Barcelona debe repensarse como capital cultural, y añade que “ser ciudad Unesco supone el reconocimiento de una estructura en la que el libro literario desempeña un papel fundamental en la vida ciudadana como algo más que uno de sus motores económicos, que también”.

Barcelona quiere seguir apostando por la literatura, ahora en calidad de Ciudad de la Literatura de la Unesco. Crear red con otras ciudades permite compartir e intercambiar experiencias que impulsen la creatividad y que acerquen la literatura a los ciudadanos y a todos los barrios. Barcelona continuará trabajando para descentralizar los festivales, potenciar aún más la tarea de las bibliotecas, apoyar a las librerías de barrio –que a menudo se han convertido en dinamizadores culturales–, extender los programas educativos para el fomento de la lectura y seguir impulsando iniciativas literarias y editoriales de calidad. ■

Barcelona Metròpolis

Barcelona Metròpolis Número 97. Setembre 2015

Editor Ajuntament de Barcelona

Edició i producció

Direcció de Comunicació. Àgueda Bañón, directora
Direcció d'Imatge i Serveis Editorials. José Pérez Freijo, director
Passeig de la Zona Franca, 66. 08038 Barcelona. Tel. 93 402 30 99
Direcció Bernat Puigtobella

Coordinació editorial Marga Pont

Edició de textos Jordi Casanovas

Col·laboradors Javier Aparicio Maydeu, Carme Arenas, Arnau Barios, Laura Basagaña, Stefano M. Cingolani, Martí Crespo, Carles Domènec, Valèria Gaillard Francesch, J. Ignasi Gras, Antoni Martí Monterde, Esteve Miralles, Maria Patricio-Mulero, Agustí Pons, Pere Antoni Pons, Joan Roca i Albert, Matthew Tree, Tina Vallès, Sergio Vila-Sanjuán

Maquetació Daniel Muñoz

Fotografia Pepa Álvarez, Albert Armengol, Consuelo Bautista, Carlos Cazorro, Lluís Clua, Pepe Navarro, Robert Ramos, Katia Repina, Agustí Torres, Vicente Zambrano. Arxius i agències: Arxiu Fotogràfic de Barcelona (AFB), Arxiu de Revistes Catalanes Antiques (ARCA), Biblioteca Digital de Castilla y León, Corbis, Fons Josep Pedreira (UAB), Fons Miquel Porter i Moix (UB), Pen Català, Prisma Archivo, Quaderns Crema

Il·lustracions Laura Borràs Dalmau, Pep Montserrat

Portada i contraportada Pep Montserrat

Correcció i traducció L'Apòstrof SCCL, Linguaserve, Nova Language Services

Producció Maribel Baños

Administració general Ascensión García

Distribució M. Àngels Alonso

Dipòsit legal B. 37.375/85 ISSN: 0214-6223

Adreces electròniques www.bcn.cat/bcnmetropolis –
http://twitter.com/bcnmetropolis – bcnmetropolis@bcn.cat

Els articles de col·laboració expressen l'opinió dels seus autors, no necessàriament compartida pels responsables de la revista. Els continguts de *Barcelona Metròpolis* es troben disponibles al lloc web de la publicació sota una llicència Creative Commons de Reconeixement-No Comercial-Compartir Igual 2.5 Espanya. Més informació a www.bcn.cat/bcnmetropolis.

ÍNDEX

6 Entrevista

Miquel Barceló: "Un pintor no pot ser com la Coca-Cola" Pere Antoni Pons

9 Dossier. Barcelona, ciutat de la literatura

Una història editorial llarga i fructífera

Sergio Vila-Sanjuán

Acostumats al risc: Barcelona, laboratori editorial

Javier Aparicio Maydeu

El festival Kosmopolis i la literatura amplificada

Carles Domènec

Ciutat refugi d'escriptors perseguits Carme Arenas

Un espai literari i molt més

Valèria Gaillard Francesch

Llegir els carrers Maria Patricio-Mulero

Roses i violes Matthew Tree

MUHBA Vil·la Joana, la Casa Verdager de la

Literatura Joan Roca i Albert

La cultura és capital Antoni Martí Monterde

28 Biografia

Ramon Muntaner, historiador (i novel·lista) del casal de Barcelona Stefano M. Cingolani

30 Generació etcètera

De la terra (i del mar) al plat Laura Basagaña

32 Barcelona vista des de Rússia

Un enyor rus Arnau Barios

34 Reportatge. Tres pioners de la represa cultural

Agustí Pons

La renovació subterrània dels anys cinquanta:

Serrahima, Pedreira i Porter

Militància i creativitat

41 Llibres

Inspirar Barcelona Martí Crespo

La historieta com a arma de lluita social

J. Ignasi Gras

Barcelona desmanegada? Esteve Miralles

43 El relat

Rutina provisional Tina Vallès

SUMMARY

44 Interview

Miquel Barceló: "A painter cannot be like Coca-Cola" Pere Antoni Pons

47 Dossier. Barcelona, the city of literature

A long and fruitful publishing history
Sergio Vila-Sanjuán

Accustomed to risk: Barcelona, publishing lab

Javier Aparicio Maydeu

The Kosmopolis festival and amplified literature

Carles Domènec

City of refuge for persecuted writers Carme Arenas

A space for literature and much more

Valèria Gaillard Francesch

Reading the streets Maria Patricio-Mulero

Coming up roses Matthew Tree

MUHBA Vil·la Joana, the Verdaguer House of

Literature Joan Roca i Albert

Culture is capital Antoni Martí Monterde

66 Biography

Ramon Muntaner, historian (and novelist) of the House of Barcelona Stefano M. Cingolani

68 Generation etcetera

From the land (and sea) to the table

Laura Basagaña

70 Barcelona as seen from Russia

A Russian longing Arnau Barrios

72 Report. Three pioneers of the Catalan cultural recuperation

Agustí Pons

The underground modernity of the 1950s –

Serrahima, Pedreira and Porter

Militancy and creativity

79 Books

Inspiring Barcelona Martí Crespo

Comics as arms for social struggle J. Ignasi Gras

A tumultuous Barcelona? Esteve Miralles

81 The story

Provisional routine Tina Vallès

ÍNDICE

82 Entrevista

Miquel Barceló: "Un pintor no puede ser como la Coca-Cola" Pere Antoni Pons

85 Dossier. Barcelona, ciudad de la literatura

Una historia editorial larga y fructífera

Sergio Vila-Sanjuán

Acostumbrados al riesgo: Barcelona, laboratorio

editorial Javier Aparicio Maydeu

El festival Kosmopolis y la literatura amplificada

Carles Domènec

Ciudad refugio de escritores perseguidos

Carme Arenas

Un espacio literario y mucho más

Valèria Gaillard Francesch

Leer las calles Maria Patricio-Mulero

De color de rosas Matthew Tree

MUHBA Vil·la Joana, la Casa Verdaguer de la

Literatura Joan Roca i Albert

La cultura es capital Antoni Martí Monterde

104 Biografía

Ramon Muntaner, historiador (y novelista) de la casa de Barcelona Stefano M. Cingolani

106 Generación etcétera

De la tierra (y del mar) al plato Laura Basagaña

108 Barcelona vista desde Rusia

Una añoranza rusa Arnau Barrios

110 Reportaje. Tres pioneros de la recuperación cultural catalana

Agustí Pons

La modernidad subterránea de los años cincuenta:

Serrahima, Pedreira y Porter

Militancia y creatividad

118 Libros

Inspira Barcelona Martí Crespo

La historieta como arma de lucha social

J. Ignasi Gras

¿Barcelona descompuesta? Esteve Miralles

120 El relato

Rutina provisional Tina Vallès

Pere Antoni Pons

Miquel Barceló

“Un pintor no pot ser com la Coca-Cola”

Miquel Barceló recorda els temps passats a la Barcelona de fa quaranta anys com una època molt vital i efervescent. Conscient que el món de l'art ja no té un sol centre com anys enrere, no pretén arribar a tot arreu: un pintor no pot ser com la Coca-Cola, afirma, que aspira a conquerir tots els mercats.

Per Miquel Barceló (Felanitx, 1957), l'art és un territori immens que s'ha d'explorar i conquerir sencer. Per això la seva obra, present en museus i galeries d'arreu del món, reconeguda amb els guardons més prestigiosos i cotitzada a preus astronòmics, és d'una polivalència inexhaurible. Pintura, escultura, gravat, ceràmica, aquarel·la, dibuix, obres de gran format –la capella de Sant Pere a la catedral de Mallorca, la cúpula de la seu de les Nacions Unides a Ginebra–, d'una envergadura més pròpia de temps remots... Res no li és artísticament aliè. Després de molts anys vivint llargues temporades a Mali, ara la seva vida transcorre, sobretot, entre París i Mallorca. A l'illa hi té dos centres d'operacions: una vella teulera a Vilafranca, on treballa el fang i elabora ceràmica, i la seva casa de Sa Devesa, a Ferrutx, municipi d'Artà, on viu i té el taller de pintura.

Vas comprar Sa Devesa fa trenta anys. Què hi buscaves?

Era la primera vegada que havia guanyat diners amb els meus quadres i volia un bon lloc per fer feina tan lluny de Palma com fos possible. Hi cercava fer-me un món amb tot allò de Mallorca que més m'agrada: tenir animals a l'ou, espais per caminar, tenir un llaüt, poder anar a pescar i a bussejar... Jo sempre faig la mateixa vida: vaig a nedar, pinto, vaig a la teulera, camino per la muntanya...

Què se n'ha fet dels amics i veïns que tenies a Mali?

Parlo amb ells cada setmana i continuo pagant el sou als que treballaven amb mi. Algun cop han vingut, però necessiten més que els enviï diners per fer la seva vida allà que no pas venir aquí a fer de turista. La desgràcia de Mali és que s'ha convertit en un lloc molt important, geoestratègicament parlant. Hi ha gas, urani, petroli i coltan, i els xinesos, els nord-americans i els europeus se'l disputen. No és tan simple com la història dels quatre islamistes! Això és una invenció americana, igual que ho és el Mickey Mouse.

Per temes i estil, la teva obra cada cop és més primigènia.

Et sents més a prop dels pintors de les coves de Chauvet?

Sí, és cert. Però també em sento a prop de Tintoretto, Picasso, Pollock... El gran descobriment dels meus darrers anys ha estat Chauvet, sí. Després de contemplar aquelles pintures, veus la història de l'art amb uns altres ulls i fas un canvi absolut. Un dels millors llibres dels darrers anys és *Cròniques. Volum 1*, en què Bob Dylan explica una idea fantàstica. Quan tenia quaranta-cinc anys i ja havia fet tot el que es pot fer al món del pop i el rock, se sentia un home acabat i va tenir una crisi espiritual. Fins que un dia, en un bar, va conèixer un músic negre que li va ensenyar una altra manera de tocar la guitarra, que s'aconseguia canviant la posició dels dits. Dylan explica que aquell canvi tan senzill el va empènyer a refer tota la seva obra d'una altra manera. Després de les pintures de Chauvet, jo em sento igual. He fet sempre el mateix durant anys –elefants, pops, peixos, cares–, però alhora sempre és diferent i sempre sento que és necessari fer-ho. Quan descobreixes que trenta mil anys enrere hi havia un art tan viu i empàtic amb el món animal no pots mirar igual l'art egipci o el del Renaixement.

Entre *Cadaverina 15* [capses de materials orgànics podrint-se, del 1976] i la cúpula de Ginebra, sembla que hi ha un salt enorme, tant humà com artístic.

Jo crec que no hi ha un salt tan gran. Si amplies les capsas de *Cadaverina*, tens la cúpula de Ginebra: els punts de coloraines, les formes, els regalims... A mesura que compleixes anys, aprens que sempre fas les mateixes coses, fatalment. A mi m'agrada fer sempre coses noves, però també m'agrada quan m'adono que aquestes coses noves, en realitat, ja les havia fet abans.

No perceps la fatalitat com una condemna.

No. Fatalitat és acceptar el que hi ha i el que ets. Pintes així perquè senzillament no pots pintar d'una altra manera.

Un dels vincles que uneix tota la teva obra és el pòsit contracultural en què et vas formar?

La Mallorca dels setanta i la Barcelona de finals dels setanta i principis dels vuitanta vivien moments molt dinàmics. Jo no tinc nostàlgia –és un dels pocs mal vicis que no tinc–, però hi havia una efervescència especial. La gent tenia inquietuds, als bars es llegia Lautréamont: t'imagines algú llegint Lautréamont en un bar, avui? Tot era molt vital, però després tot es va anar tornant estantís. A més, el món en què m'havia fet, l'art conceptual, em va començar a caure lluny. Pintava quadres de gossos i tothom ho considerava inacceptable, tant els artistes conceptuals de Mallorca com els pintors abstractes postminimal de Barcelona. Ho veien com una aberració.

Com una aberració antihistòrica?

Sí, antihistòrica. Recordo converses amb en Tàpies i en Broto, i no entenien que tornés a pintar quadres amb perspectiva, amb narració... Com més reaccions negatives generava, però, més pensava que tenia raó. Va arribar un moment que la meua obra no agradava ni als meus amics cultes ni als *underground*; és a dir, no agradava a ningú. I jo em sentia tot sol, sí, però també sentia que no m'equivo-

cava, que allò era el que havia de fer. M'ha passat altres vegades, això d'estar en una situació complicada i resistir perquè l'instint em diu que faig una cosa que té sentit. A més, sovint m'he trobat amb gent que un dia no entenia una obra i al cap d'un any la trobaven fantàstica. Veure art necessita el seu procés; és com llegir Mallarmé, el cervell se l'ha de fer seu...

Una particularitat dels setanta i els vuitanta és que es cremaven etapes molt aviat.

Als vuitanta hi havia un estil clar, el postmodernisme, i jo estic content d'haver-ne format part. Els meus quadres de pintors i de biblioteques són postmoderns. Ara el que hi ha és un historicisme, una espècie de *pompier*, que m'interessa molt poc. La majoria d'art actual és *kitsch*. Són obres tècnicament perfectes i amb un missatge molt obvi. Hi ha una manca absoluta de gest humà, tot és mecànic. Moltes exposicions que s'han organitzat al Macba aquests últims anys semblava que volien convèncer la gent que la pintura és una disciplina difunta. Avui el gest humà està totalment desprestigiada en art. Per això a mi m'agrada l'argila, escriure a mà, dibuixar..., perquè m'agrada el gest humà, perquè les taques i les ditades són part d'una obra, no són brutor, no són defectes que s'hagin de corregir.

Aquesta predilecció pel gest humà, pel batec de la vida, explica que el món anglosaxó hagi estat més reticent a la teva obra?

No ho sé, mai no m'ho havia plantejat així. Faig exposicions cada parell d'anys als Estats Units i sembla que funcionen. A més, el mercat de l'art conté molts mons; no donaria a l'abast, si volgués arribar a tots. Un pintor no pot ser com la Coca-Cola, que aspira a introduir-se a tots els mercats. A mi m'agraden els Estats Units perquè he viscut a Nova York i hi tinc amics... A més, el món de l'art actual ja no és tan piramidal com temps enrere; ara ja no tan sols hi ha un centre, sinó molts. Aquesta teoria de la dificultat d'entrar al mercat anglosaxó l'explica Michael Damiano al seu llibre, que em va semblar un poc estrany; no el vaig acabar.

Diries que el canvi constant –de temes, de disciplines, de gèneres– ha estat un dels motors de la teva obra?

Pot ser. Però els canvis mai no han estat el resultat de plantejar-me uns reptes que sentia que havia de superar. Quan fa temps que treballo en una sèrie de quadres semblants, arriba un moment que em paralitzo i necessito sortir-ne. Vull que al taller hi passin coses que no m'espero. Quan sé què hi passarà, malament. Només em surten coses bones si em sorprenen. Voler fer projectes diferents és la meva benzina.

Et dediques tan intensament a un tema o a una disciplina que et satures a tu mateix?

Sí. Estic provant d'elaborar ceràmiques amb colors, que és el contrari del que havia fet fins ara, que era treballar el fang despullat, amb colors només del neolític. Les coloraines seran com un experiment d'alquímia.

Els que et coneixen diuen que la fama sempre l'has portada bé. A què ho atribueixes?

© Agustí Torres

Què vol dir portar-la bé?

Continuar fent tanta feina com sempre, per començar.

Sí. Però és que el meu objectiu sempre ha estat fer feina. Quan vaig començar en l'art, a la Mallorca dels setanta, no se'm presentava cap perspectiva d'èxit. Cap. Però sempre vaig veure molt clar que no tindria mai una altra feina a part de la d'artista. Era molt radical, en això.

Has percebut mai l'èxit i la fama com una amenaça per al teu art?

Alguna vegada. Per això me'n vaig anar a l'Àfrica, perquè la vida que portava, una mena d'histèria de sexe, drogues, *rock'n'roll* i diners, veia que em conduïa cap a l'esterilitat o la mort física. De jove vaig participar en l'ocupació de Sa Dragonera i m'hi vaig quedar unes setmanes fent feina, en part per fugir d'una rutina que portava a Palma i que tampoc no em convenia. Anar a l'Àfrica va ser el mateix, però d'una manera radical. A la llarga, viure a l'Àfrica va canviar la meua manera de viure i veure el món. És un lloc molt fotut. Fins i tot és un mèrit haver-hi sobreviscut, perquè és molt fàcil morir-hi.

L'ascesi vital salvadora de l'Àfrica et va reordenar les prioritats, oi?

A l'Àfrica, tot ho veus com si tinguessis cent anys. La fragilitat és tan aclaparadora que tot deixa de tenir importància. Fer una exposició o que neixi un fill són coses que vistes d'aquí semblen sagrades i que vistes d'allà no ho semblen tant.

Crear en un món tan sobresaturat d'informació, especialment audiovisual, et condiciona com a artista?

No sé si em condiciona. Jo visc a foravila. No tinc televisió, per Internet gairebé només miro el futbol i lleigeixo els diaris, i, per tant, no estic sotmès a un bombardeig constant. Cada vegada sóc més selectiu amb el que miro.

I com creus que et condiciona la manera com els espectadors veuen la teva obra? Hi penses?

Sí, i també penso si té sentit continuar afegint coses al món. En discutíem sovint, d'això, amb els meus amics poetes. Jo continuament necessito contenidors i magatzems per guardar-hi la meva obra, perquè és molt feixuc tot el que faig. Però bé, l'important és fer-te càrrec d'allò que fas. Jo em faig càrrec de totes les obres que poso al món. Pel que fa a la percepció que en té la gent, es tracta d'esperar que les coses s'aclareixin.

Realment s'aclariran? La sobresaturació és tan acusada...

Sí. Les obres d'art sempre acaben sent evidents pel seu propi poder com a tals. Crear és fer apostes amb el temps i el món. El mercat no hi pinta res, aquí. A la llarga tot és evident, en art.

Que, en una exposició, els espectadors estiguin només uns segons davant de cada obra, com et fa sentir?

Sempre n'hi ha que tornen a l'exposició i que davant alguns quadres s'hi passen hores. Els artistes tenim pocs espectadors bons, però tampoc no en calen gaires. La gent amb qui parlo de la meva obra, amb qui la discutim i la remirem, són molt pocs, i amb els anys la xifra no ha crescut, per més que hagin crescut les cues per veure les meves exposicions.

Mentre que l'art contemporani és una cursa cap a la novetat llampant, tu sembla que aspirem a ser modern sent antic.

És una manera de dir-ho, però no sé si és tant com ser antic... La modernitat no és l'eina ni l'objectiu de l'art. A més, on és la modernitat? Jo recordo el temps quan el que era modern eren els vídeos, i no per l'obra, sinó pel mitjà: com que estava gravada en vídeo, l'obra automàticament ja era moderna. Hi ha res més antic que això? I això no treu que m'agradi molt els vídeos de Bruce Nauman, però també m'agradi les seves obres en cera, fang o tinta. Que una obra sigui en un format o en un altre, tant se val. Ara es confon molt el mitjà amb el missatge. També és antic, això: als seixanta, McLuhan ja ho deia.

Tant tu com la teva obra ja heu generat molta bibliografia. Diries que ajuda a entendre millor qui ets i què fas?

La major part de publicacions que s'escriuen i s'han escrit són absolutament prescindibles, per desgràcia. La relació

amb escriptors és interessant quan és creativa per a totes dues bandes. Entre els estudis sobre la meua obra, sí que tal vegada hi ha peces interessants: el llibre de Dore Ashton, per exemple. Però jo no ho lleigeixo gaire, tot això. Ara Vila-Matas ha escrit una cosa sobre mi i l'he llegit en diagonal; m'estimo més alguna de les seves bones novel·les. Una cosa que fa tothom però jo encara mai és cercar el propi nom a Google. I no és per arrogància, és que m'avorreix. A mi m'agradava llegir Hervé Guibert quan feia una novel·la i escrivia sobre mi, però perquè era ficció, divertit i vital.

Quan crees una obra, ha de ser bona per ella mateixa o n'hi ha prou que ho sigui en diàleg amb altres obres teves?

Sempre veig la relació que té amb les altres obres, perquè tot està connectat. Però cada una d'elles és independent. El que importa és saber veure si és bona o no. En el passat vaig destruir alguna obra i, després, me'n vaig penedir. Un dia vaig pintar dos o tres pingüins borratxos sota la pluja de París. Era un quadre molt rar, molt gran, que vaig estar pintant durant set o vuit hores, i, al darrer moment, amb la darrera gota d'energia que em quedava, el vaig esborrar. Tot just després d'haver-lo esborrat ja vaig pensar que m'havia equivocat. No sé per què el vaig esborrar, era com si el gest d'esborrar-lo formés part de la mateixa obra.

La teva vida i la teva obra semblen el resultat d'una barreja infal·libre entre el càlcul i l'instint.

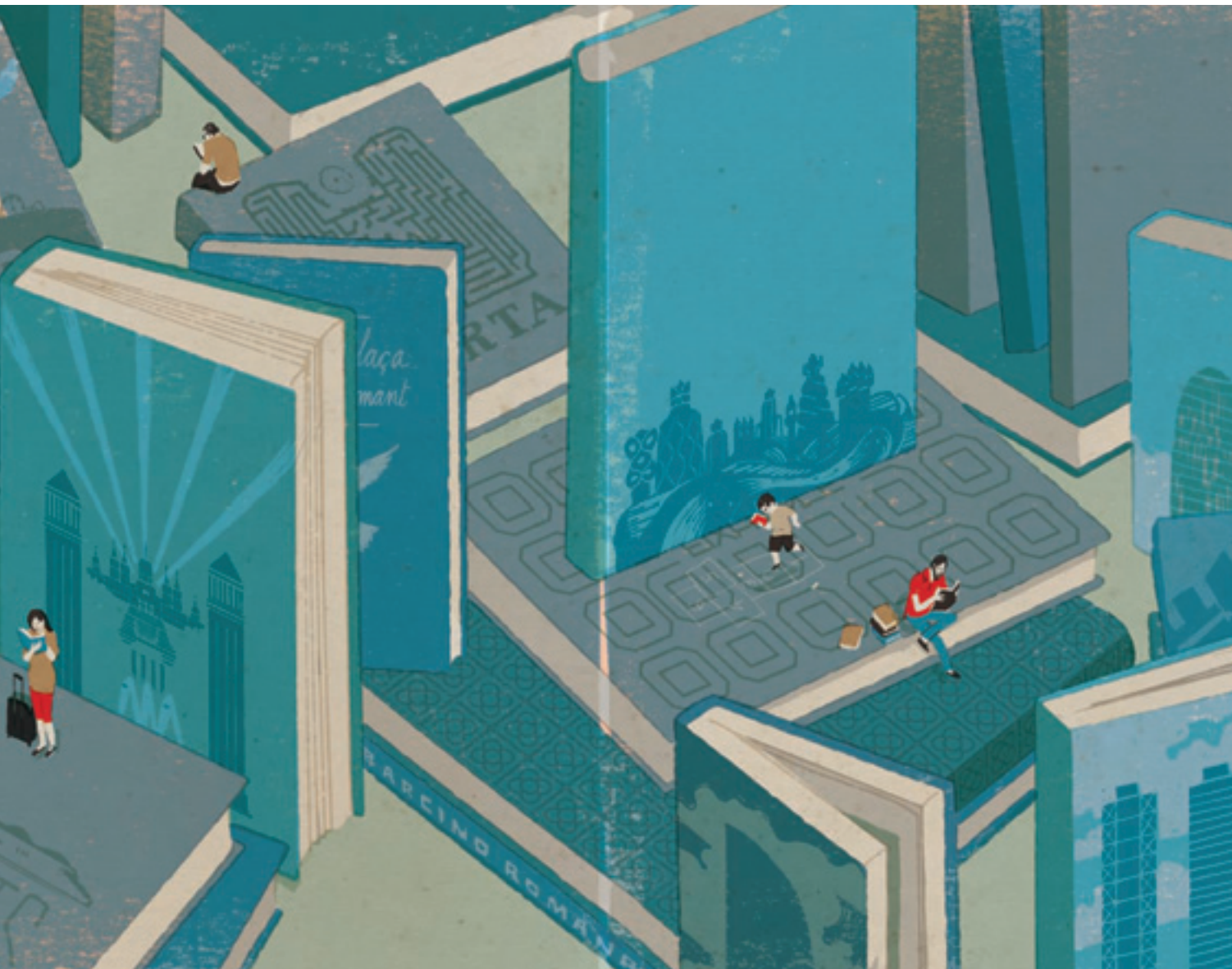
No era Braque que deia que l'art és la raó corregida per l'emoció? Abans treballava escoltant música a tot volum i ara escolto audionovel·les. Agafo Flaubert, Stendhal o Maupassant —la literatura francesa del XIX m'agrada molt— i me'ls poso a doble velocitat. Escoltar novel·les no tan sols no afecta l'obra, sinó que m'ajuda a pintar.

Mantens ocupada la part racional amb les audionovel·les i això permet a la part irracional pintar sense cotilles?

No sé si és tan simple com separar racional i irracional. El pensament és abans i després de l'obra, no és mai durant. Si pensés què he de fer, mai no duria a terme res del que faig.

Potser la pregunta et pot semblar prematura, però t'has plantejat ja què faràs amb el teu llegat artístic?

Sí. Segurament hauré d'acabar constituint una fundació, però no me'n vull encarregar jo personalment. Tinc molta obra: mil quaderns de dibuixos i d'escrits, molts quadres, escultures, gravats, aquarel·les... Fa un temps, amb un amic notari, vaig deixar clares les meves intencions. Tinc dos fills ja grans i vull que visquin les seves vides, no que les perdin ocupant-se'n de la meua. No vull condemnar-los a fer de marxants o a ser víctimes de marxants. Sí que vull deixar l'obra preservada, però no em sedueix posar-me a construir el meu propi mausoleu. M'agradaria que se n'encarregués altra gent. A Mallorca, a Felanitx, estaria bé, però les institucions em mereixen poca confiança, i a més són tan efímeres... ■

© Pep Montserrat

Barcelona, ciutat de la literatura

Barcelona té vocació literària. No debades és la capital mundial de l'edició en castellà i el centre motor del sector editorial català. La seva projecció literària no es limita a la indústria del llibre. També ocupa un lloc singular en la geografia literària d'Occident. És l'escenari final d'*El Quixot*, la primera novel·la moderna i obra fundacional del món en què encara vivim.

Barcelona ha construït a partir de la lectura un espai de trobada gràcies a la seva àmplia xarxa de biblioteques, i també n'ha fet una oportunitat per compartir la cultura mitjançant els programes d'acollida d'escriptors perseguits o els projectes de cooperació que ha establert amb altres ciutats del món. Festivals literaris, escoles d'escriptura o el projecte Vil·la Joana, la Casa de la Literatura, són altres fites d'una ciutat que ha convertit el llibre en el seu hàbitat natural.

Enguany l'Ajuntament ha presentat la candidatura de Barcelona perquè formi part de la Xarxa de Ciutats Creatives Unesco en qualitat de Ciutat de la Literatura. Una iniciativa que la podria agermanar amb tota una comunitat de ciutats d'arreu del món que han fet de la literatura un dels pilars més prominents de la seva identitat.

© Pep Montserrat

Sergio Vila-Sanjuán Periodista. Redactor en cap del suplement *Cultura/s* de *La Vanguardia*

Una història editorial llarga i fructífera

El Gremi d'Editors de Catalunya agrupa 279 editorials que publiquen més de trenta mil títols a l'any. El sector afronta avui els desafiaments de la crisi, el nou mercat global, la revolució tecnològica i el canvi dels hàbits de lectura: uns reptes perfectament assumibles quan es té un bagatge de cinc segles d'història.

Barcelona és una de les ciutats que disposen d'una història editorial més llarga i continuada de tot el món. Des dels inicis de la impremta fins ara, són més de cinc segles produint volums per a un amplíssim cabal de lectors. Aquesta vocació ininterrompuda defineix la metròpoli catalana, que ha estat, i continua sent, la capital editorial d'Hispanoamèrica. Com ha arribat Barcelona a convertir-se en referència clau de la indústria cultural internacional?

Ja en l'edat mitjana la ciutat es va dotar del que podríem anomenar un ecosistema del llibre al complet. Des del segle XI hi ha constància de la circulació de còpies d'obres religioses i jurídiques. L'historiador J. E. Ruiz-Domènec recorda que els comtes de Barcelona, també reis d'Aragó a partir del segle XII, van coincidir a potenciar la cultura per la via llibresca, impulsant els Jocs Florals i acollint escriptors com Bernat Metge, autor de *Lo somni*. I això mentre figures pròximes a la cort, com l'aristòcrata Bernat Tous o l'arxiver Pere Miquel Carbonell, creaven magnífiques biblioteques.

Un altre erudit, Joan Batista Batlle, explica que els llibreters barcelonins, a l'edat mitjana, s'ocupaven de proveir els clergues, els juristes i els mercaders adinerats de les còpies dels llibres propis de cada estament. Els seus

col·laboradors eren els copistes, els il·luminadors de lletres (caplletres) i els xilografistes. Quan l'any 1445 els consellers municipals proclamen unes ordenances per als llibreters, és la primera vegada que a la península es reconeix institucionalment la importància del gremi. Un carrer pròxim al centre medieval de la ciutat rebrà més tard el nom de Llibreteria.

En aquest ambient de foment de la lletra escrita no és estrany que, molt pocs anys després que Gutenberg posi en marxa el seu universal invent, artesans alemanys com Enric Botel o Pau de Constança s'instal·lin a Barcelona i organitzin els primers tallers impressors que funcionen amb regularitat a Espanya. A partir dels anys vuitanta del segle XV se succeeixen les edicions en llatí, en català i en castellà sorgides de les premses barcelonines. L'estudiós Pere Bohigas cita *Lo càrrec d'amor*, una traducció catalana de *Cárcel de amor* del 1493, impresa per Rosembach; les *Histories e conquestes* de Pere Tomic, del 1534, i les *Antiquiores barchinonensium leges, quas vulgus usaticos appellat*, del 1544, entre els llibres més esplèndids del període.

A unes desenes de quilòmetres de la ciutat, la impremta del monestir de Montserrat dona a llum el 1499 la seva

primera realització, un *Liber meditationum vitae domini*. Encara que amb una activitat interrompuda en successives ocasions, l'editorial de l'abadia continua avui en actiu, cosa que la converteix en el segell degà d'Europa.

Don Quixot al taller

Hi ha un episodi literari clau que il·lustra la vocació editorial barcelonina. Quan, a començaments del segle XVII, Cervantes porta Don Quixot fins a Barcelona –als capítols finals de la segona part de la novel·la–, el fa entrar en una impremta, presumiblement inspirada en la de Sebastià de Cormellas, on manté substancioses converses amb l'impressor i amb un autor italià. Cervantes projecta així en l'imaginari literari internacional la capital catalana com a ciutat de llibre.

A la Catalunya dels segles XVII i XVIII la producció de llibres religiosos, de text, tractats professionals i obres literàries es manté constant. El llatí va a menys, el castellà a més: des de Barcelona es publicaven abundants clàssics per a la resta d'Espanya. La producció en català disminueix bastant, i es manté sobretot a través d'obres didàctiques, fullets i plec de cordill. Per conèixer aquest període, i en general tota la temàtica que ens ocupa, és imprescindible la lectura de la *Història de l'edició a Catalunya*, de Manuel Llanas.

Sovint els tallers d'impremta, vinculats a les llibreries, tenen continuïtat familiar, com passa amb les dinasties impressores dels Martí, els Surià o els Piferrer. Al taller d'aquests últims s'hi imprimeix l'obra visualment més notable del segle XVIII català, *La máscara real*, encarregada pels gremis barcelonins per celebrar l'arribada del rei Carles III a la ciutat l'any 1759 i que descriu les festes amb què va ser complimentat. A partir d'un conjunt de factures conservades, l'historiador A. Duran i Sanpere va poder reconstruir com funcionava l'empresa dels Piferrer. El seu era un comerç "de cabotatge" amb expedicions a diverses ciutats de la costa mediterrània, des d'Alacant fins a Sevilla. Les trameses marítimes de llibres es feien per mitjà de "polacras, faluchos, londros, tartanas, laúdes, canarios, jabeques, bergantines, balandras y otras embarcaciones". Les governaven patrons de Palamós, València, Sant Feliu, Malgrat, Mallorca, Dénia o Barcelona. Els llibres, afegeix Duran, anaven en farcells, bales o paquets, i en caixes de fusta si estaven enquadernats.

En aquest segle floreixen a Barcelona institucions d'alta cultura abocades al món del llibre, com la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, amb les seves reunions erudites i les seves publicacions historicistes.

La modernització

Al començament del segle XIX la màquina d'imprimir plana va permetre més rapidesa en la impressió i, per tant, l'abaratiment del llibre. Antoni Bergnes de las Casas va ser, segons tots els testimonis, el primer editor modern de Catalunya, amb obres com l'imponent *Diccionario geográfico universal* en deu volums apareguts entre el 1830 i el 1834. Bergnes va ser també director de revistes com *El Vapor*, on Aribau va publicar el poema "La pàtria" (1833), considerat el punt de partida de la Renaixença.

Al llarg de tot el segle són nombroses les figures del món del llibre que oscil·len entre un univers editorial que aposta

Arxiu de Revistes Catalanes Antigues

fort pel mercat en llengua castellana i el suport o la complixença simultània amb el renaixement de la literatura en català, que centrarà les energies de bona part de la intel·lectualitat territorial. La solidesa, la tecnologia i els recursos de la indústria editorial en castellà facilitaran el desplegament de les edicions en llengua catalana.

Contemporani de Bergnes de las Casas va ser Joaquim Verdaguer, que va portar a les llibreries la famosa sèrie il·lustrada, en dotze volums, *Recuerdos y bellezas de España*, amb làmines de F. X. Parcerisa. També Narciso Ramírez o Francisco Oliva van figurar entre els editors il·lustres de l'època, alguns dels quals es van desdoblar en libreters. A les últimes dècades del segle es consoliden unes empreses editorials fortes i potents, amb naus i imprentes pròpies, que marquen el pas de l'edició romàntica a la industrial. Porten noms que es faran mítics, com Montaner y Simón, Salvat, Heinrich o Espasa. Els seus propietaris i directius viatgen sovint per Europa per familiaritzar-se amb els nous sistemes d'impressió, incorporar traduccions als seus catàlegs i participar en les trobades internacionals del gremi a París, Brussel·les, Londres o Leipzig. Barcelona es posiciona com a líder editorial del món hispànic, sobre la base de les seves constants exportacions a Amèrica i la creació d'oficines i filials en diferents països d'aquest continent.

Durant la segona meitat del segle XIX són diverses les editorials que publiquen sistemàticament en català, que rep,

A l'esquerra, portada d'*El Vapor*, de 24 d'agost de 1833, on va aparèixer publicat el poema "La pàtria" de Bonaventura Carles Aribau. La revista la dirigia l'hel·lenista i rector de la UB Antoni Bergnes de las Casas, considerat el primer editor modern català. A la dreta, portada de *L'Avenç* del 28 de febrer de 1890, amb una fotografia d'Àngel Guimerà.

Biblioteca Digital de Castilla y León / Wikimedia

La porta de l'alcazar d'Àvila, tal com la va representar Francesc Xavier Parcerisa en una làmina de *Recuerdos y bellezas de España*, publicada l'any 1865.

AFB

Els filòlegs Jordi Rubió i Balaguer i Pompeu Fabra, en sengles imatges de la segona dècada del segle passat, i Josep Comas i Solà, director de l'Observatori Fabra, el 1902. Van ser tres dels més destacats representants de la cultura catalanista del seu temps que van participar en la redacció de l'*Enciclopedia Espasa*.

com a llengua de cultura, un nou estímulo després de tres segles. La Renaixença literària té el seu correlat pràctic en segells com *L'Avenç* o *La Il·lustració Catalana*, vinculats a revistes homònimes.

El 1897 Josep Lluís Pellicer i Eudald Canibell creen l'Institut Català de les Arts del Llibre, amb el doble objectiu de pressionar en favor de la indústria editorial i de formar professionals en tècniques com el fotogravat, l'estereotípia o la composició.

L'ebullició del segle xx

La Barcelona del primer terç del segle xx és una ciutat que es modernitza a marxes forçades, buscant emular les grans metròpolis europees. L'activitat llibretera bull: Antoni Palau comptabilitza el 1933 més de cinquanta llibreries a la ciutat, i això comptant només les de vell.

Són anys de grans projectes: la casa Espasa llança la seva *Enciclopedia*, que segueix els grans referents alemanys i que acabarà totalitzant 82 volums de 1.500 pàgines cadascun, amb un pes de 164 quilos i una longitud de sis metres lineals. Significativament, l'Espasa, que es publica en castellà, recluta entre els seus redactors la gent més granada de la cultura catalanista de principis de segle: figures com Miquel dels Sants Oliver, Jordi Rubió Balaguer, Pompeu Fabra, Josep Comas i Solà, Alexandre de Riquer o Ramon Casas són alguns dels seus col·laboradors literaris i gràfics.

Diferents segells donen signes de la maduresa del mercat en llengua catalana: Barcino, Editorial Catalana, Llibreria Catalònia, etc. Edicions Proa, creada el 1928, llança la biblioteca A Tot Vent, que publica clàssics de la novel·la europea (Dostoievski, Proust) al costat d'autors joves locals (Benguere, Rodoreda) i noves figures internacionals (Moravia), i arriba a vendre de tots els seus títols prop d'un milió d'exemplars. El polític Francesc Cambó, per la seva part, dóna una forta empenta a les traduccions de grans clàssics a través de la Fundació Bernat Metge.

En el terreny de la literatura de consum, l'editorial Molino llança col·leccions policiaques i de misteri de molt èxit. La família Montseny-Mañé, d'ideologia anarquista, és al darrere de la col·lecció *La Novela Ideal*, de la qual apareixen sis-cents volums amb tirades superiors als deu mil exemplars.

Els anys de la monarquia alfonsina veuen a Barcelona l'inici de l'associacionisme editorial, i el 1918 es crea la Cambra del Llibre de la ciutat. En el curs de la seva histò-

ria, José Zenderera, fundador d'Editorial Juventud, i el seu col·lega Gustavo Gili –tots dos importantíssims editors per dret propi– donarien suport, incansables, a tota mena d'iniciatives gremials, i empenyerien els diferents governs a prendre mesures proteccionistes per a la seva indústria.

Recollint la iniciativa de l'editor i periodista valencià, resident a Barcelona, Vicente Clavel, el govern de Primo de Rivera va aprovar el 1926 la creació d'una festa del llibre, que en principi se celebrava el 7 d'octubre i el 1930 es va traspassar al 23 d'abril, i que es va fondre ràpidament amb la festivitat de Sant Jordi a Catalunya, fins al punt de fer-se indistingible l'una de l'altra.

Els anys de la República, diversos segells (edicions Àgora, Juvenal, Bauzá) llancen des de Barcelona una literatura combativa, de vegades revolucionària. La Guerra Civil té un efecte destructiu sobre la indústria editorial catalana –que tot i això no atura la seva producció–, així com sobre el teixit intel·lectual de la ciutat. Quan acaba la contesa, són nombrosos els integrants del món del llibre que han d'enfrontar-se a depuracions, que pateixen restriccions en la seva activitat o que emprenen el camí de l'exili.

Temps de postguerra

En la postguerra dictatorial la llengua catalana queda reduïda a una situació de semiclandestinitat des del punt de vista de la creació i l'edició. Alhora, diversos editors estrella catalans despleguen una trajectòria que marcaria la cultura espanyola d'aquells anys.

Després de formar part del grup d'intel·lectuals del franquisme que va impulsar la revista *Destino*, Josep Vergés promou a través de l'editorial homònima el premi Nadal, que faria escola. Vergés és també el mític editor de la no menys mítica obra completa definitiva del seu amic Josep Pla.

Josep Janés i Olivé, que havia animat la Catalunya prebèlica amb els seus *Quaderns Literaris*, es llança a editar en castellà i s'especialitza en narrativa britànica. (A la seva mort, l'editorial José Janés va ser adquirida per l'editor Plaza, fet que va donar peu a Plaza & Janés, un gran segell generalista a partir dels anys seixanta.)

L'andalús arrelat a Catalunya José Manuel Lara impulsa, als anys cinquanta, la seva editorial Planeta, amb grans èxits com la trilogia de Josep Maria Gironella sobre la Guerra Civil espanyola i traduccions de *best-sellers* d'autors com Frank Yerby i Frank G. Slaughter, als quals afegiria, molt aviat, el famós premi Planeta de novel·la, que competeix amb el Nadal d'editorial Destino i al qual molt aviat supera en dotació econòmica.

L'editorial Bruguera crea una gran fàbrica de somnis popular, una indústria de l'entreteniment que es desplega en la producció de còmics i novel·les barates de quiosc amb temàtica de l'Oest, sentimental (amb els grans èxits de Corín Tellado) i d'aventures, així com en adaptacions literàries i clàssics de butxaca.

Carlos Barral, al timó de l'editorial Seix Barral, representa la modernitat i l'experimentalisme. Serà el principal impulsor del boom hispanoamericà dels anys seixanta, un fenomen clau. Seix Barral premia novel·les de Mario Vargas Llosa, Carlos Fuentes, Guillermo Cabrera Infante, etc. Alguns d'aquests autors són representats per l'agent Carme Balcells. Vargas Llosa i García Márquez s'instal·len a Barce-

lona, el boom s'internacionalitza des de la capital catalana i acaba de marcar, en la història del segle XX, el seu prestigi editorial. L'aportació d'aquests i altres segells aconseguix que Barcelona mantingui, en ple franquisme, la capitalitat del llibre en espanyol.

En català, J. M. Cruzet i la seva editorial Selecta mantenen viva la flama editorial fins que als anys seixanta, i amb un grau de permissivitat més gran, neixen nous segells que capten la modernitat del moment, especialment Edicions 62, que sota la direcció literària de Josep M. Castellet enllaça amb els nous aires europeus tant en el camp de la narrativa –catalana i internacional– com en el de l'assaig. La Gran Enciclopèdia Catalana, que es va començar a publicar el 1968, és un símbol de la recuperació de l'idioma i de la seva empenta cultural i econòmica. En aquest decenni el Club Editor, impulsat pel matrimoni Sales, publica algunes de les obres mestres de la novel·la catalana del segle XX (de Rodoreda, Villalonga o el mateix Sales).

Vaivens contemporanis

Durant els anys previs i posteriors a la mort de Franco es produeix a Barcelona una explosió creativa. Editorials com Anagrama i Tusquets, que venien de l'esquerra antiautoritària, es refermen publicant obres de contracultura, nou periodisme i narrativa anticonvencional. L'edició en català també es refresca i molt aviat sorgiran noms com Llibres del Mall, Quaderns Crema o Columna. Són temps de llibreries compromeses, que aposten per difondre un fons que doni respostes al canvi polític i social.

Alhora, Planeta comença a absorbir antics segells rivals, com Seix Barral o Destino, i es va consolidant com a imperi editorial, en un procés d'expansió que el portarà a convertir-se, ja al segle XXI, en el vuitè gran grup editorial del món.

La ciutat comtal es converteix en camp d'operacions per a multinacionals del llibre, que la utilitzen de plataforma per accedir al mercat espanyol i hispanoamericà. La primera a arribar, als anys seixanta, és l'alemanya Bertelsmann, que promou amb gran èxit el Círculo de Lectores i que en èpoques posteriors s'associarà successivament amb la italiana Mondadori i la britànica Penguin.

En els últims decennis Barcelona publica anualment menys llibres que Madrid (que deté la capitalitat del llibre de text), però genera més facturació, la qual cosa la manté en el lideratge del sector. Nous segells com Salamandra o La Campana contribueixen a mantenir l'esperit innovador. El propietari de Quaderns Crema, Jaume Vallcorba, crea l'editorial en castellà Acanalado, gran referència cultural i de recuperació de clàssics. Altres grups com RBA i Océano mantenen la seva base a la ciutat.

Per publicitar la idea de Barcelona com a ciutat llibresca i d'editors, l'Ajuntament va declarar el 2005 Any del Llibre i la Lectura, i va desenvolupar un programa de més de mil cinc-cents activitats. I l'octubre del 2007 la cultura catalana es presentava com a convidada a la Fira de Frankfurt, principal fòrum anual de trobada per als professionals del llibre de tot el món.

El món editorial català no seria el que és sense les agents literàries (i els agents). La figura històrica i de més rellevància és Carme Balcells. Mercedes Casanovas, Antonia Kerrigan, Anna Soler-Pont (Pontas), Mónica Martín, Sandra Bruna, Silvia Bastos i Guillermo Schavelzon són alguns noms de professionals en actiu. Una altra referència indefugible del sector la constitueix el màster d'Edició de la Universitat Pompeu Fabra, amb projecció internacional, que dirigeix Javier Aparicio i que acaba de complir vint anys.

En l'actualitat el Gremi d'Editors de Catalunya agrupa 279 editorials que publiquen més de trenta mil títols anuals. El sector del llibre afronta avui els desafiaments de la crisi, del nou mercat global, de la revolució tecnològica i del canvi en els hàbits de lectura. Però quan es disposa d'un bagatge de cinc segles d'història, aquests reptes semblen francament assumibles. ■

D'esquerra a dreta, Manuel Vázquez Montalbán l'any 1979, quan va rebre el premi Planeta; Ana María Matute, guanyadora del Nadal el 1960; l'editor, assagista i crític literari Josep M. Castellet, en una foto presa a Barcelona el 1981, i l'editor de Quaderns Crema i Acanalado, Jaume Vallcorba Plana.

Nota

Una versió més àmplia d'aquest text es pot trobar a www.bnc.cat/Editors-i-Editats-de-Catalunya/.

Pérez de Rozas / AFB

Pérez de Rozas / AFB

Robert Ramos

Arxiu Quaderns Crema

Albert Armengol

A les fotos de dalt, l'edifici de Montaner y Simón al carrer d'Aragó, ocupat actualment per la Fundació Tàpies, i l'anterior seu de l'editorial Gustavo Gili al carrer del Rosselló, un edifici emblemàtic del moviment modern català.

A sota, el grup Planeta, a l'antiga seu de Banca Catalana, i l'edifici del grup RBA a la Nova Diagonal.

Javier Aparicio Maydeu

Creador i director del Màster en edició de la UPF – Barcelona School of Management

Acostumats al risc: Barcelona, laboratori editorial

Sense risc no hi ha victòria. Barcelona, laboratori editorial des de temps immemorials, està acostumada al risc perquè sempre ha hagut de defensar-se amb els seus propis mitjans. Es requereixen més empreses i nous projectes. Com més divers és un hàbitat, més perdurable.

El 1995 Barcelona ja era un clúster editorial internacional, i es relacionava amb Nova York, Londres, Frankfurt o Milà perquè era seu de les principals empreses del sector editorial en tota la cadena del llibre (agents, *scouts*, editors, impressors), i perquè al seu tradicional paper estratègic entre Europa i Llatinoamèrica –Joan Grijalbo, Josep Janés o Martí Soler simbolitzen l'editor barceloní que basteix ponts intercontinentals– i al seu control majoritari del mercat del llibre en espanyol se sumava una ancestral visió innovadora del negoci, en tots els àmbits. Pugnava amb Madrid per assolir el primer lloc en facturació o en nombre de llibres publicats per any, però els grans del sector internacional sabien que la iniciativa partia de Barcelona, i que, llibres escolars i oficials a part, la capital editorial era aquí.

Tres anys després de les Olimpíades més rendibles de la història, Barcelona competia per consolidar l'edició multimèdia, els mercats llatinoamericans i la dinamització del seu àmbit cultural i dels seus autors bolcant-se en una difusió internacional transversal que incloïa la seva condició de *hub* del disseny i de l'art contemporani i un cosmopolitisme ancestral originari del principi del segle XX, que es va consolidar en el tardofranquisme amb la *gauche divine* i que va acabar d'esclatar el 1992, quan tothom va saber que aquella ciutat mediterrània, que havia fet la revolució industrial abans d'inventar dietes saludables i una cuina espectacular, era essencialment una ciutat d'apostes i de riscos.

Com a capital editorial internacional, Barcelona ha estat testimoni aquestes dues últimes dècades de canvis essen-

cials en el *book business*. Es va iniciar un procés de concentració editorial que, sobre la base d'aliances d'empreses, compres i absorcions d'editorials petites, familiars o en situació compromesa per canvi d'orientació o adscripció a models obsolets de negoci, va generar grans corporacions com el Grup Planeta, que no ha deixat de créixer, o com Random House Mondadori, convertida recentment en Penguin Random House, que ha aconseguit el control d'editorials fonamentals de Madrid.

Noves editorials 'independents'

El resultat ha estat doble: d'una banda, la progressiva desaparició de la classe mitjana editorial –si bé han aparegut segells nous summament poderosos com Acantilado o Salamandra– i, de l'altra, una atomització causada per la proliferació d'editorials petites i amb personalitat pròpia, anomenades *independents* no sense reticència per part d'alguns agents del sector, ja que ho són respecte als grans grups editorials però no respecte a altres imperatius empresarials. Neixen Minúscula, Alpha Decay, Ara Llibres, Libros del Asteroide, Melusina, Plataforma Editorial, Alrevés, Rayo Verde, Libros del Zorro Rojo, Blackie Books, L'Altra Editorial..., segells que enriqueixen l'hàbitat, renoven usos i costums del món del llibre, proven de rescatar el fons com a pràctica editorial i se serveixen de les xarxes socials no només per promocionar el seu catàleg sinó, sobretot, per induir els lectors que es pronuncin sobre les seves preferències, i, d'aquesta manera, tractar de publicar el que suposadament el *mercat* voldrà.

Per fer front a la cèlebre frase “no s'accepten manuscrits no sol·licitats” (i a la tirania editorial respecte a l'autor desinformat i amb freqüència indefens!) van néixer, als seixanta, les primeres agències literàries, incloent-hi la pionera de Carme Balcells, unida per sempre amb el boom i la capitalitat literària de Barcelona.

Però Barcelona ha continuat sent la farga en què s'ha forjat aquest ofici. Les agències més importants i amb carteres de clients més influents del món en espanyol continuen estant majoritàriament aquí. Creixen, es multipliquen, es fragmenten també, i es transformen. A les més o menys tradicionals, més grans o més petites (Carme Balcells, MB, Casanovas & Lynch, Kerrigan, entre altres), s'hi han afegit, aquests anys, d'altres potser igual de tradicionals però més petites i més accelerades (Sandra Bruna, Pontas, Silvia Bastos, The Foreign Office de Teresa Vilarrubla, The Ella Sher Literary Agency, SalmaiaLit, Paginatres, Letras Propias, entre moltes altres), que incorporen noves tendències en el negoci i que, naturalment, augmenten el transfuguisme dels autors dels seus catàlegs.

Proliferació de serveis digitals

I la irrupció del món digital i de la societat de la creativitat, en què creixen de manera exponencial els *autors* (o creadors de continguts, potser millor així) perquè poden exercitar el *selfie* artístic quan els vingui de gust pujant a la xarxa les seves pròpies obres a través de les noves plataformes d'autoedició digital (Lulu.com en va ser una pionera...), està propiciant, efectivament, una altra proliferació, la dels *nanojobs* de *coaching*, assessoria, assistència integral a l'autor (correcció, *editing*, *bookdoctoring*, pres-

cripció...), com Covadonga D'Lom Asesoría Editorial o Refinería Literaria, i la de les empreses de serveis editorials que treballen per solucionar aspectes de l'edició que els grans grups *externalitzen*, com fa Deleatur, per exemple.

Cal seguir i seguirem. Barcelona serà capital literària de la Unesco, es reconeixerà la seva capitalitat editorial internacional també entre les autoritats de la mateixa ciutat, potser s'obrirà una botiga Taschen al passeig de Gràcia i és probable que Amazon se sumi a la festa obrint un dels seus megaespais logístics en una de les ciutats més actives d'Europa. I el 22@ integrarà en els seus espais tecnològics també una incubadora d'empreses editorials com Mmcardona i altres empreses d'assessorament digital. Ah!, i és molt probable, així mateix, que, d'aquí a pocs anys, bona part dels editors i impressors d'Àsia que imprimeixen i publiquen llibres europeus es formin a Barcelona, seu d'un dels màsters en edició de referència internacional, i així mateix de postgraus en edició amb molta substància. I fins i tot és possible que Barcelona es converteixi ben aviat en una de les ciutats del món més actives en la creació d'aplicacions relacionades amb el món dels continguts!

Resulta imprescindible que les autoritats municipals i autonòmiques, i no cal dir que les estatals, entenguin que Barcelona és el lloc de partida de molts dels *best-sellers* mundials en llengua espanyola, des de Javier Marías fins a Javier Sierra, María Dueñas o Ruiz Zafón, i que el seu bilingüisme ha de ser preservat com ha de ser preservat el prefix que permet que Europa sigui una potència internacional de la transferència de continguts i dels llibres d'entreteniment. Com més divers és un hàbitat, més perdurable. Necessitem noves empreses, idees de bomber que puguin posar-se en pràctica, risc contingut, valentia: sense risc no hi ha victòria, com va dir Faulkner primer i diversos Nobel d'economia després. I Barcelona, laboratori editorial des de temps cervantins, des de temps immemorials, està acostumada al risc perquè sempre ha hagut de defensar-se amb els seus propis mitjans. Però a aquesta ciutat d'elements heterogenis li sobra talent, *local* i internacional. *Do not worry at all. We shall overcome.* ■

Logotips de diferents agències literàries barcelonines. Les agències més importants i amb carteres més influents del món literari en espanyol continuen estant majoritàriament a Barcelona.

Carles Domènec
Fotògraf i periodista

El festival Kosmopolis i la literatura amplificada

La trobada Kosmopolis, centrada en la reflexió sobre la creació literària en tots els seus vessants, completa, des de l'any 2002, un ric panorama de certàmens especialitzats en diferents sectors: BCNegra, Món Llibre, Setmana de la Poesia i Barcelona Novel·la Històrica.

La literatura amplificada és el lema de Kosmopolis, una declaració d'intencions sobre la posada en escena del món de la paraula en el sentit més variat i extens. El director del festival, Juan Insua, explica: "L'objectiu és pensar que la literatura és una gran casa amb moltes portes d'entrada. El concepte d'amplificada té a veure amb el fet de considerar que s'hi pot entrar des d'una sèrie de televisió, un videojoc, una novel·la gràfica o manifestacions científiques."

La darrera edició de Kosmopolis al Centre de Cultura Contemporània de Barcelona (CCCB) va tenir 8.900 visitants. El festival té caràcter biennal però, més enllà dels cinc dies de l'esdeveniment, disposa d'una programació continuada durant tota la temporada. "L'any 2002 Josep Ramoneda, en aquella època director del CCCB, em va encarregar la creació d'un festival de literatura i vaig pensar que era convenient formular una trobada per al segle XXI amb una concepció oberta i basat en la recuperació de la paraula", recorda Insua.

El festival no es limita a l'expressivitat de la paraula impresa, sinó que s'hi consideren, amb la mateixa força, l'oralitat i els mots electrònics. "L'objectiu últim és mantenir viva la flama d'una de les arts més poderoses i transformadores com és la literatura, entesa com a força en constant canvi, i mostrar que és una gran eina per impulsar l'evolució d'una societat, un terreny sense límits –argumenta Insua–. Un món sense literatura seria inconcebible, però és reduccionista definir-la només sota l'òptica del parèntesi Gutenberg".

El director de Kosmopolis avisa que vivim "una transformació conceptual", i que allò que considerem ara que és literatura "pot tenir poc a veure amb el que en pensarem d'aquí a quinze anys".

Amb aquests paràmetres, la novena edició de Kosmopolis, que va tenir lloc del 18 al 22 del mes de març passat, va incloure trobades d'escriptors per parlar de literatura, converses sobre traducció, laboratoris d'escriptura, un espai dedicat a reflexionar sobre periodisme del segle XXI, una exposició al voltant de la figura de W. G. Sebald, un *book-camp* per debatre el futur del llibre, activitats infantils i juvenils, recitals, el Canal Alfa amb projeccions audiovisuals relacionades amb la literatura i ponències magistrals d'autors tan rellevants com Juan Marsé, Alberto Manguel, Javier Cercas o David Grossman, entre moltes altres.

"La crisi ens ha afectat però l'hem esquivada. El festival es va reduir a tres dies a partir de l'any 2008 però hem recuperat el format de cinc dies i ampliat les seccions –apunta Insua–. Hem vist que el món editorial es polaritza amb fusions de grans grups però, al mateix temps, apareixen editorials petites i noves llibreries i es recuperen processos artesanals; els dos models conviuen."

En aquest context, en el marc de la ciutat de Barcelona i des del CCCB, Kosmopolis estimula la comunitat i l'ecosistema cultural vinculat a la literatura. "És un festival que va néixer a Barcelona perquè és una capital de les lletres, que té una xarxa de biblioteques exemplar, una indústria editorial potent en dos idiomes i moltes llibreries i festivals literaris", afirma Insua. Premi Ciutat de Barcelona 2003 per l'exposició "Cosmópolis. Borges y Buenos Aires", el coordinador conclou: "Poques ciutats tenen tants ingredients perquè puguin ser considerades ciutats literàries; això justifica la candidatura de Barcelona a ser designada per la Unesco com a Ciutat de la Literatura, candidatura en què Kosmopolis té un paper fonamental."

Carlos Cazurro

BCNegra

El festival BCNegra constata que Barcelona s'ha convertit en un dels pols internacionals de la novel·la de crims. Els autors locals de primer nivell hi prolifera, els nòrdics més internacionals hi presenten les seves novetats, hi ha llibreries especialitzades i biblioteques com La Bòbila. En tota aquesta activitat negreta, BCNegra representa l'eix central, una festa anual que ja ha complert deu anys.

El festival acull els millors autors, celebra el prestigiós premi Pepe Carvalho, ha recuperat el premi Crims de Tinta i vesteix tot Barcelona de negre, perquè la cinquantena d'activitats gratuïtes de la programació es fan a diversos barris. En la darrera edició, celebrada del 29 de gener al 7 de febrer, hi van participar setanta escriptors, com ara Philip Kerr, Anne Perry, Alicia Giménez Bartlett o Lorenzo Silva. El comissari és el llibreter Paco Camarasa.

Món Llibre

És el festival de literatura per a nens i nenes, el seu Sant Jordi particular, que se celebra al voltant dels espais del CCCB i el Macba. La trobada consta d'un centenar d'activitats amb la intenció d'acostar els llibres als menuts i despertar-los el gust per la lectura.

L'onzena edició de Món Llibre es va dur a terme els dies 18 i 19 d'abril. La commemoració dels cent cinquanta anys d'*Alicia al país de les meravelles*, el clàssic de Lewis Carroll, va centrar les activitats.

Amb la participació de més de quaranta editorials de literatura infantil i juvenil, el festival programa espectacles escènics, projeccions de pel·lícules, exposicions, recitals i instal·lacions artístiques. La plaça dels Àngels acull parades de llibreries amb una secció de literatura infantil i juvenil. Al

festival hi són representades moltes llengües del món, incloent-hi la llengua de signes i el braille.

La Setmana de la Poesia

L'Ajuntament va assumir, l'any 2011, la Setmana de la Poesia, que existia des del 1985, i va agrupar en un sol festival tres grans esdeveniments: el Festival Internacional, el Dia de la Poesia i els Jocs Florals. La Setmana es convertia així en un dels certàmens més antics d'Europa. Al mes de maig, aquesta festa literària és un reflex del volum d'actes poètics que promou la ciutat durant tot l'any.

La Setmana ressona en tota la ciutat amb lectures, trobades, conferències i concerts. En l'edició passada es van programar actes en centres cívics, ateneus, biblioteques, museus, cinemes i teatres, al Macba, la Pedrera i el Poble Espanyol, a l'antiga fàbrica Damm i al Saló de Cent de l'Ajuntament. Els directors, Teresa Colom i Sam Abrams, expliquen que és "una gran celebració pública que vol destacar la importància innegable de la poesia en la vida de les persones, de la ciutat i del sistema literari del país".

Barcelona Novel·la Històrica

Un espai tan rellevant en la història de Barcelona com el Born Centre Cultural presenta, al novembre, el festival de novel·la històrica, que esdevé un punt de trobada entre els autors i els lectors d'aquest gènere literari.

El festival, de sis dies, coincideix amb el lliurament del Premi Internacional de Novel·la Històrica Barcino, que va distingir, en la darrera edició, l'autor Santiago Posteguillo pel conjunt de la seva obra. El festival es va concentrar en efemèrides tan destacades com el centenari de la Primera Guerra Mundial o els quaranta anys de la Revolució dels Clavells, de Portugal. La temàtica romana en relació amb la història de Barcelona va ser tractada sota diverses perspectives i l'esdeveniment va tenir un espai dedicat a la reflexió sobre el gènere històric, amb aspectes inèdits com el plantejament de l'existència de la novel·la històrica femenina. ■

A la pàgina anterior i en aquesta, d'esquerra a dreta, el diàleg inaugural de Kosmopolis, el 18 de març passat, amb Juan Marsé, Josep M. Cuenca i Jorge Herralde entre els participants; una sessió del Bookcamp Kosmopolis al CCCB, que explora els límits i les possibilitats del format llibre, i una exposició sobre l'escriptor alemany W.G. Sebald. A sota, logotips i cartells d'alguns dels festivals literaris de Barcelona.

Carme Arenas

Presidenta del PEN Català

Ciutat refugi d'escriptors perseguits

El PEN Català va contribuir, l'any 2006, a crear una xarxa de ciutats refugi per a escriptors amenaçats als seus països, gràcies a l'experiència acumulada amb el Parlament Internacional d'Escriptors. El programa d'acolliment, desenvolupat amb el suport de l'Ajuntament i de la Generalitat, és un actiu important de Barcelona com a candidata a ser designada Ciutat de la Literatura de la Unesco.

Barcelona ha estat, des de sempre, una ciutat oberta que ha acollit gent de tot arreu, sobretot artistes i escriptors. Des de l'edat mitjana la trobem en moltes obres literàries i, sobretot als segles xx i xxi, podem documentar la ciutat a través de la mirada dels escriptors que s'hi han inspirat. És per això que, literàriament parlant, no existeix una sola Barcelona, sinó moltes. Una ciutat vista des d'òptiques i realitats diferents a través de la història: des del barri Xino de Jean Genet, Josep Maria de Sagarra o Francisco Casave-lla, fins al Raval de Manuel Vázquez Montalbán, Terenci Moix, Eduardo Mendoza, Antoni Verdaguier o Mathias Énard; el Carmel de Juan Marsé o David Castillo; la Gràcia de Mercè Rodoreda; el barri de la Ribera de Rusiñol; l'Eixample de Montserrat Roig; la Barcelona republicana d'Orwell; la Barceloneta de Joan Salvat-Papasseit... En podríem fer una llista molt llarga.

Més enllà de l'obertura de la ciutat a tota manifestació cultural, Barcelona també s'ha mostrat acollidora amb els creadors que l'han necessitada quan tenien dificultats al seu país d'origen. Des de fa dècades ha tingut la sensibilitat de col·laborar en programes de cooperació amb països en conflicte. Va ser una de les primeres a integrar l'antiga Xarxa de Ciutats Asil (International Network of Cities Asylum), fundada el 1994 pel Parlament Internacional d'Escriptors i dissolta el mes de juny del 2005. S'hi havia adherit després que el 24 de maig de 2001 el Parlament adoptés

una resolució que declarava Catalunya comunitat refugi. Barcelona va acollir escriptors com l'albanès Bashkim Shehu o el cubà Rolando Sánchez Mejías, que un cop acabat el programa decidiren quedar-se entre nosaltres.

Des de l'any 2006 Barcelona té implementat el programa "Escriptor acollit" a través del PEN Català, filial del PEN Internacional, l'associació d'escriptors fundada a Londres el 1921. El PEN Català és qui coordina el programa. El PEN Internacional, mitjançant el Writers in Prison Committee, actua en qualitat d'expert en l'elaboració i l'avaluació dels casos dels candidats a ser escriptors acollits pel programa. L'associació garanteix una anàlisi amb el màxim rigor a l'hora de determinar les situacions més urgents.

Programa "Escriptor acollit"

El PEN Català, creat el 1922, es va implicar des del principi en les múltiples activitats del PEN Internacional, fonamentalment en la defensa de la llibertat d'expressió i de la lliure circulació de les idees, i també en la protecció del patrimoni cultural i lingüístic de les persones i els pobles.

Gràcies a l'experiència acumulada amb el Parlament Internacional d'Escriptors, el 2006 contribuï a crear una xarxa internacional de ciutats refugi, la ICORN (International Cities of Refuge Network), amb seu a Stavanger, que coordina tant les ciutats que tenen l'estatus de ciutat refugi com els escriptors que han de buscar empara fora del seu

Arxiu PEN Català

país, on arrisquen la vida. La carta fundacional de la ICORN es fonamenta en l'article 19 de la Declaració universal dels drets humans, que fa referència al dret a la llibertat d'expressió, i s'ha elaborat a partir dels principis formulats en la carta fundacional del PEN Internacional.

D'aquesta manera, i de comú acord amb el Govern de la Generalitat i l'Ajuntament, Barcelona es convertia en la primera ciutat acollidora del país amb un programa "Escriptor acollit" gestionat pel PEN Català. La desena de ciutats que van iniciar la xarxa s'han convertit avui en una cinquantena. A Catalunya, també Girona s'hi va adherir fa dos anys. I el 4 de febrer de 2009 el Parlament de les Illes Balears va aprovar la resolució de declarar les Illes terra d'acolliment d'escriptors perseguits, i Palma va esdevenir ciutat acollidora. Fins ara altres ciutats catalanes han demanat incorporar-s'hi, sempre a través del PEN Català.

Característiques i objectius del programa

El candidat ha de ser un escriptor, entès en el sentit ampli de la paraula, i estar en risc com a conseqüència directa dels seus escrits, impedit d'expressar lliurement les seves idees i en perill de mort, o bé sentenciat per les autoritats del seu país, sempre que en cap dels seus textos no hi hagi hagut incitacions a la violència.

Els objectius del programa són sensibilitzar la societat sobre la necessitat de defensar i protegir la llibertat d'expressió, els valors democràtics i la solidaritat internacional, donar una resposta adient als escriptors mitjançant l'acolliment i resoldre'n, alhora, els aspectes pràctics: habitatge, assistència mèdica i tràmits burocràtics. Tot això per garantir la seva integració i la de la seva família en la societat d'acollida, facilitant-li l'aprenentatge de la llengua i introduint-lo en l'ambient cultural del país. La duració del programa és d'un any, prorrogable a dos. En acabar el període, si la situació del país d'origen de l'escriptor encara no fa possible el seu retorn, la ICORN valora si continua a la mateixa ciutat o si se li ofereix una altra ciutat de la xarxa.

Durant el bienni 2007-2009 Barcelona va acollir el poeta, novel·lista i assagista amazic Salem Zenia, originari de la Cabília, perseguït per defensar la pròpia llengua, l'amazic, i

El programa d'acollida permet que els escriptors desenvolupin lliurement la creativitat i impulsa l'intercanvi cultural.

la democràcia a Algèria. Salem Zenia ha publicat dos llibres de poemes en català i amazic –*Sol cec* (Accent Editorial, 2008) i *Jo sóc l'estranger* (Lapislàtzuli, 2015)– i la novel·la *L'arrel de la boira* (Leonard Muntaner, 2014).

Entre els anys 2010 i 2011 es va beneficiar del programa la periodista i activista tunisiana Sihem Bensedrine, primera escriptora acollida que va poder tornar al seu país, gràcies a les revoltes de les Primaveres Àrabs. El tercer escriptor refugiat a Barcelona –entre el 2012 i el 2014– va ser el poeta palestí Bàssem an-Nabris. Durant la seva estada va publicar una crònica diària sobre Barcelona i Catalunya, inicialment al diari *Elaph* i després al *Nou Àrab*, ambdós en llengua àrab. Bàssem ha publicat en català i àrab el llibre de poemes *Totes les pedres* (Adia Edicions, 2014) i té en curs de publicació *Petites històries de Barcelona*.

I, en últim lloc, acaba d'incorporar-se al programa l'escriptor siríà Ogar, perseguit al seu país i fins ara refugiat provisionalment a Egipte.

Palma i Girona també han estat ciutats d'acollida. Del 2009 al 2011, la periodista de Zimbabwe Rhoda Mashavave va rebre refugi a Palma. Per la seva banda, el periodista egipci Amir Ali ha estat el primer escriptor acollit a Girona, la darrera ciutat a incorporar-se a una xarxa que cada dia es va ampliant.

El programa inclou una sèrie d'activitats que permeten a l'escriptor expressar la seva creativitat, donar a conèixer la seva obra i afavorir el diàleg intercultural. També organitza la seva participació en programes educatius i en actes de promoció de la pròpia obra i, per damunt de tot, difon als mitjans de comunicació la problemàtica de la vulneració del dret a la llibertat d'expressió en general. Com a culminació del programa, l'obra de l'escriptor es tradueix i publica per tal d'aconseguir-ne la inserció a la nostra societat literària.

L'acolliment permet que els escriptors perseguits desenvolupin la creativitat literària en llibertat i afavoreix l'intercanvi entre el seu bagatge cultural i el dels països que els reben. Cal fer palès l'immens benefici que el programa representa per a les societats d'acollida, a causa de la visió nova i enriquidora que els escriptors forans els aporten. Les seves reflexions contribueixen a fer visibles i a donar a conèixer en l'àmbit internacional les ciutats que els han acollit.

La designació com a Ciutat de la Literatura ha estat aconseguida anteriorment per altres ciutats també pertanyents a la xarxa ICORN com Norwich o Cracòvia, la qual cosa demostra la importància que la Unesco dóna al programa d'acollida d'escriptors arreu del món. ■

D'esquerra a dreta, a la pàgina anterior i en aquesta, el poeta palestí Bàssem an-Nabris; Salem Zenia, escriptor de llengua amaziga de la Cabília, Algèria, i la periodista i activista tunisiana Sihem Bensedrine.

Albert Armengol

Valèria Gaillard Francesch

Periodista cultural. *El Punt*

Un espai literari i molt més

La xarxa municipal de biblioteques és un dels puntals de la candidatura de Barcelona a la designació de Ciutat de la Literatura per part de la Unesco i forma part del nucli dur del projecte des dels seus inicis.

Una àgora coberta, un espai confortable que convida a llegir, però també a fer altres activitats, totes emmarcades pel caliu dels prestatges farcits de volums de tota mena. Aquest és el model de biblioteca establert pel Pla municipal de biblioteques de Barcelona, que s'ha desplegat perseguint un sol repte: fer atractiva la lectura. En gairebé vint anys la xarxa ha crescut de divuit centres als quaranta d'actuals. L'impacte sobre els barcelonins és evident: s'ha passat d'un 13% de veïns amb carnet a un 54%. Biblioteques de Barcelona, la xarxa municipal de biblioteques, s'alça, així, com un dels puntals de la candidatura de la capital catalana a ser designada Ciutat de la Literatura de la Unesco, i forma part del nucli dur del projecte des dels seus inicis.

“Representem la part ciutadana i el nostre objectiu és promocionar les lectures des de diferents àmbits i suports, però volem aprofundir sobretot en la literatura per a infants i joves”, apunta Assumpta Bailac, gerent del Consorci de Biblioteques de Barcelona.

Per això se centren en dos eixos. D'una banda, en l'elaboració d'una extensa programació cultural a les àrees infantils de les biblioteques (1.100 activitats el 2014), així com el treball directe amb escoles i instituts (1.785 visites el 2014). En segon lloc, es vetlla per la divulgació del fons extraordinari del Servei de Documentació de Literatura

Infantil i Juvenil, situat a la Biblioteca Xavier Benguerel, a la Vila Olímpica.

La cartilla del nen antifeixista de Lola Anglada editada durant la Guerra Civil, una *Caputxeta Vermella* en acordió de tres metres de llargada del 1965, la col·lecció sencera de *Patufet* o tots els títols de Folch i Torres queden recollits en aquesta col·lecció de trenta mil documents, setze mil d'ells històrics. “Tenim llibres del segle XIX, clàssics de la literatura infantil i juvenil de tots els temps i en diverses llengües, tot un material inestimable per a editors, il·lustradors i investigadors, que vénen d'arreu a estudiar-lo”, explica Neus Castellano. La directora de la Benguerel recorda quan els va visitar Alberto Manguel i es va emocionar quan van trobar, remenant entre les vitrines, el conte que li llegia la seva mainadera alemanya a Buenos Aires.

El fons, creat el 1940, prové de la Biblioteca Sant Pau-Santa Creu i s'ha anat alimentant de donatius molt seleccionats. El servei va entrar en funcionament el 1975 i per qüestió d'espai es va traslladar el 2005 a la Benguerel, una biblioteca inaugurada deu anys abans i especialitzada en cinema. De moment s'han digitalitzat dos-cents exemplars històrics que seran consultables al Trencadís, el dipòsit digital de la Xarxa de Biblioteques Municipals de la Diputació de Barcelona. “Sempre que fem una exposició la vinculem amb

el fons històric per fer visible aquest patrimoni que no és accessible per al públic general; així podem descobrir, per exemple, que ja a principis del segle passat es feien autèntiques meravelles amb el *pop-up*, encara que pensem que és una tècnica nova”, comenta Castellano, tot mostrant un llibre escenari de l'*Alicia* del 1940, exposat fa poc al Món Llibre, i un *Mickey Mouse* desplegable del 1931.

La biblioteca és una de les més actives en l'organització d'activitats al voltant del fons, i proposa, entre altres, tallers per als estudiants de màster de literatura infantil i juvenil, així com les sessions “Collita fresca”, en què les editorials presenten les novetats del sector als bibliotecaris. La sala de l'àrea infantil, custodiada per Tintín, ofereix, també, el bo i millor de l'àlbum il·lustrat actual amb els treballs més destacats, com ara els nostàlgics de Benjamin Lacombe o els minimalistes de Katsumi Komagata: prou per passar una bona tarda descobrint tresors.

Connectats amb el món

Des de la seva creació l'any 2001, el Consorci de Biblioteques de Barcelona va tenir molt clar que un dels seus objectius prioritaris havia de ser la cooperació internacional, una acció que permet un intercanvi enriquidor amb altres ciutats del món. “Aquesta faceta és molt important en la candidatura de Barcelona perquè un dels aspectes que més valora la Unesco, encarregada de dur l'educació i la cultura a tot el món, és la relació Nord-Sud”, explica Juanjo Arranz, director de Cooperació i Programes.

En aquest sentit, l'entitat ha desenvolupat una bona xarxa de projectes i col·labora amb diverses ciutats. A través del programa “Ciutats prioritàries” de l'Ajuntament de Barcelona, va treballar en el desplegament de les biblioteques de Medellín (Colòmbia), ciutat amb la qual manté un conveni de col·laboració des del 2010. “Els hem assessorat sobretot en temes de gestió de catàleg i funcionament del fons, i de tornada hem après molt sobre la programació cultural, ja que allà la treballen amb els líders comunals i usen estratègies per arribar als joves que podem adaptar a la nostra realitat”, indica Arranz. Amb Medellín també han establert un club de lectura internacional –que ja va per la quarta edició–, en què es llegeixen obres d'autors catalans i colombians i després es comenten per videoconferència. La darrera, amb la periodista i escriptora Olga Merino, va ser un èxit de participació. Adreçat als infants, també s'ha organitzat el club de lectura internacional Letras al Mar, que ja va per la tercera edició.

Altres ciutats, altres realitats

Arran d'aquesta experiència tan fructífera, s'hi han sumat altres ciutats colombianes, com ara Bogotà i Cali, on s'estan duent a terme programes similars.

Altres ciutats amb les quals s'han establert acords de col·laboració són Maputo, la capital de Moçambic, des de fa un any, i des d'en fa només mig, Tetuan, al Marroc. “Hem fet un primer viatge de prospecció a Tetuan i, a partir de les biblioteques que tenen, totes relativament noves, els podríem ajudar en l'elaboració d'un pla estratègic de biblioteques”, explica el director de Cooperació i Programes. Amb Maputo la situació és diferent, tenint en compte la manca de centres: “Volen fer un curs de formació per donar a biblio-

Albert Armengol

tecaris i mestres les eines bàsiques, i perquè puguin establir relacions entre la biblioteca i les escoles a través de clubs de lectura.”

Gràcies a tots aquests convenis, i malgrat no disposar d'un pressupost propi com tenia abans de la crisi, Biblioteques de Barcelona s'ha significat en la cooperació internacional amb tot de projectes que ha plantejat des de la innovació: “Això ens ha permès seguir treballant malgrat la retallada de pressupostos i optimitzar recursos amb l'Ajuntament”, afirma Arranz. Recorda que els diners que es van generar arran de la darrera vaga general el 2012 es van destinar a projectes internacionals amb Bogotà i Córdoba (Argentina).

A banda, la xarxa de biblioteques s'integra en una d'europea més àmplia i manté un conveni amb Bucarest, Romania, que facilita l'intercanvi de professionals. Tot aquest eixam de relacions no cal dir que ajuda a la projecció dels escriptors catalans, al mateix temps que facilita la recepció dels estrangers. Un exemple clau és la festa de Sant Jordi. Biblioteques de Barcelona organitza cada any un pregó que tot sovint assumeix un autor estranger. En l'edició anterior es va convidar l'irlandès John Banville i es va parlar de les qualitats de Barcelona per assumir el distintiu de Ciutat de la Literatura, tot posant els ulls en Dublín, que ho és des del 2010. “Amb les platges, el vi i les noies en biquini, aquí no podria escriure”, va dir l'escriptor fent broma. ■

Una edició històrica de *La Ventafocs* de 1960, de l'editorial Roma, amb un desplegable tridimensional, que pertany al fons del Centre de Documentació de Literatura Infantil i Juvenil, situat a la Biblioteca Xavier Benguerel, de la Vila Olímpica. L'espai de lectura d'aquest centre es mostra a la pàgina anterior. A peu de pàgina, el centre cultural Parque Biblioteca España, de Medellín, Colòmbia, una de les ciutats amb la qual Biblioteques de Barcelona té un conveni de col·laboració.

Consuelo Bautista

Albert Armengol

Un dels espais emblemàtics de la Barcelona literària, Casa Leopoldo, vinculada al Carvalho de Vázquez Montalbán.

Maria Patricio-Mulero

Doctoranda de la Universitat de Barcelona i la Universitat de París VIII – Saint Denis

Llegir els carrers

Barcelona és escenari i protagonista d'infininitat d'obres literàries, fins al punt que un cert imaginari la pobla quan un lector hi passeja per primera vegada, o també quan un ciutadà torna a passar per un determinat espai després d'haver llegit una novel·la situada allà.

Llegir una ciutat és un viatge de recerca al cor de l'essència urbana. Amb la lectura busquem sadollar la nostra curiositat i tancar el llibre tenint la sensació que hem arribat a conèixer, en certa mesura, la vida dels qui poblen la ciutat. El passeig i la lectura em semblen les dues formes més idònies i plaents d'assolir el coneixement urbà. Crec que hi ha un poder evocador molt intens en el fet de passejar, i, en realitat, la combinació de moviment i de presència (encarnats en el *flâneur* i el *voyeur*) fa que molts escriptors busquin la inspiració en aquest exercici tan quotidià.

Quan volem fer-nos nostra una ciutat llunyana, la literatura ens serveix de passarel·la a uns carrers que hem d'imaginar, poblant la nostra ment d'existències inventades pels escriptors, i per tant, la ciutat llegida configura un imaginari subjectiu perfectament transmissible i legítim. Però quan la ciutat és la nostra, la literatura actua sobre la

nostra percepció com un vel teixit per l'escriptor, i ens genera un valor afegit a la visió prèvia de la ciutat. Barcelona és escenari i protagonista d'infininitat d'obres literàries, fins al punt que un cert imaginari la pobla quan un lector hi passeja per primera vegada, o també quan un ciutadà torna a passar per un determinat espai després d'haver llegit una novel·la situada allà. Per mencionar només alguns casos coneguts, la Gràcia de Rodoreda ens trasllada a una època de teulats i postguerra, la Rambla d'Orwell és assetjada per fantasmes milicians, tractem d'endevinar quina era la taula preferida de Carvalho a Casa Leopoldo, i si entrem als Quatre Gats, no acabariem la llista de personatges i escriptors que hi van passar.

Malgrat la riquesa del nostre patrimoni, per alguna raó, som menys conscients del caràcter literari de Barcelona que quan visitem París o Londres, o alguna de les ciutats de la literatura Unesco, com Dublín, Edimburg, Cracòvia o Praga. Quin és el secret que aquestes ciutats es lleixin més, que la literatura hi sigui més present? Un motiu podria ser la projecció internacional de les seves literatures, però en molts casos també hi ha una aposta per realçar aquest patrimoni en l'espai públic atorgant-li a la ciutat una aura literària. En aquestes ciutats no falten les plaques, les estàtues, els noms de carrers, les rutes literàries i les activitats que emfasitzen els personatges i els escriptors que van aportar ànima als espais. El Shakespeare Globe, el Café Les Deux Magots, les estàtues de Joyce o de Pessoa, són llocs consolidats de pelegrinatge de lectors i orgull dels seus ciutadans. Edimburg està creant un barri literari entorn de la Royal Mile i Cracòvia ha desenvolupat un programa divers de literatura a l'espai públic projectant poesies a les façanes, entre les quals destaca "Barcelona", una composició que recorda el bar homònim de la bohèmia local.

La presència literària en l'espai públic té tres missions fonamentals: difondre el patrimoni literari, impulsar el reconeixement d'aquest patrimoni i crear un efecte identitari gràcies a la combinació dels dos primers factors. Si conec l'essència inspiradora de la meua ciutat i la comparteixo, el meu vincle amb ella en surt reforçat, i molt probablement em sentiré ambaixador d'una ciutat que té molt per oferir culturalment. Alhora, la preservació d'aquests espais literaris servirà de font d'inspiració a noves generacions curioses d'experimentar la influència, també espacial, d'escriptors consolidats.

Barcelona té una riquesa plural, però mentre decidim quina és la "gran novel·la de Barcelona" podem apostar pel valor segur de la seva capacitat d'encantament, del seu poder d'impulsar l'imaginari des de la diversitat dels carrers i la mirada de les obres literàries. Tenim l'oportunitat de seguir treballant en la visibilització de les nostres lletres, a través de les fórmules de sempre, cert, però potser amb més empena. Els carrers ja són plens de lletres, només cal que els passejants les puguin trobar. ■

Matthew Tree
Escriptor

Roses i violes

Potser el més sorprenent de la diada de Sant Jordi és que inciti centenars de milers de persones a remenar i comprar llibres. Malgrat les advertències sobre el suposat declivi del material imprès, la fascinació que els llibres desperten en tot un país durant aquest dia denota que encara mantenen el seu protagonisme.

Sant Jordi és el patró de vint-i-un països, entre els quals hi ha Anglaterra i Catalunya. No tinc record que el 23 d'abril, la festivitat d'aquest sant matadrac, se celebri gaire a Londres (amb l'excepció –perfectament prescindible– de la tradicional dansa de Morris). A Barcelona, en canvi, la diada es commemora d'una manera tan insòlita –gairebé sonada, podríem dir– que desperta una mena de sorpresa eufòrica fins i tot en els participants més veterans, per no parlar dels novells. Només d'entrar a la Rambla, la rambla de Catalunya o el passeig de Gràcia, veureu com, tant si voleu com si no, acabeu arrossegats per la riuada de gent, flanquejada a banda i banda per parades de llibres a l'aire lliure en les quals hi ha, amagats darrere de la seva mercaderia com si fossin peixaters, un bon nombre de reconeguts autors locals i internacionals. I entremig de les parades de llibres, galledes plenes de roses vermelles amb els seus respectius venedors buscant compradors potencials amb els ulls esbatanats.

Les roses van arribar molt abans que no pas els llibres: ja al segle XV, a la zona dels voltants de la Generalitat, a la plaça de Sant Jaume, el dia 23 d'abril s'hi venien roses amb motiu del dia dels enamorats (el dia de Sant Valentí, que a partir del segle XVIII es va fer popular a molts indrets, a Catalunya mai no ha acabat d'arrelar del tot). Els llibres, en canvi, no es van deixar veure a la diada fins al 1929, després que durant dos anys un llibreter valencià hagués intentat engegar un festival literari per tot el territori català. La data triada va ser el 23 d'abril perquè, a més de ser la festivitat del patró de Catalunya, és el dia en què va ser enterrat Cervantes i el dia en què va morir Shakespeare (l'any 1981, també va resultar ser el dia en què va traspasar un dels més grans prosistes en llengua catalana del segle XX: Josep Pla).

El ritual de regalar-se un llibre i una rosa que va sorgir d'aquí va seguir un protocol força sexista fins a l'inici de la dècada dels noranta: els homes regalaven una rosa a les dones, que representava que eren més sentimentals, i les dones oferien un llibre als homes, que representava que eren més llestos. Avui dia, aquesta convenció vetusta s'ha engegat a rodar i els llibres i les roses s'intercanvien entre enamorats, amigats i familiars de tots els sexes. (L'any 1995 la Unesco va declarar el 23 d'abril Dia Mundial del Llibre i dels Drets d'Autor.)

Vicente Zambrano

En molts països els escriptors solen ser personatges més aviat llunyans que només veiem quan apareixen en debats televisius o, si tenim sort, quan reciten coses seves en directe a dalt d'una tarima. Durant la diada de Sant Jordi, però, els centenars d'escriptors presents estan *completament a l'abast*, signant llibres en diferents parades durant tot el dia i més que contents de trobar-se amb els seus lectors, de xerrar-hi, d'intercanviar-hi opinions, etcètera. És una cosa que ens fa bé als escriptors, també, perquè ens permet de conèixer de primera mà l'opinió de la gent per a qui escrivim. (A més, també fa miracles amb els nostres egos notòriament fràgils).

Potser el més sorprenent de la diada de Sant Jordi és que és capaç de fer que centenars de milers de persones remenin i comprin llibres (i no només a Barcelona sinó arreu de Catalunya). El fet que el material imprès –del qual tant s'ha dit que havia d'experimentar inevitablement un declivi o la desaparició mateixa– encara sigui capaç de despertar aquesta fascinació per tot un país (si bé només durant un dia) fa pensar que els llibres encara tenen algun protagonisme, de la mateixa manera que la ràdio mai no va deixar de tenir el seu paper després de l'arribada del cinema, i de la mateixa manera que aquest últim també n'ha conservat el seu fins molt temps després que sorgissin els vídeos, els DVD i YouTube, entre d'altres. *Video never killed the radio star*, el vídeo no ha arribat a matar mai l'estrella de la ràdio, i el ventall de noves (o relativament noves) formes de comunicació i d'entreteniment segur que no mataran mai el plaer que només podem trobar llegint una veu escrita que ens parla de tu a tu, en silenci, i plena de sentit. ■

Pepe Navarro

Joan Roca i Albert

Director del Museu d'Història de Barcelona (MUHBA)

MUHBA Vil·la Joana, la Casa Verdaguer de la Literatura

La Vil·la Joana de Vallvidrera, ara en restauració, tornarà a obrir les portes la primavera del 2016 com a espai museístic sobre el patrimoni literari de la ciutat, amb atenció especial a la figura de Verdaguer, i com a punt de trobada dels diferents agents del món de la literatura.

El projecte MUHBA Vil·la Joana-Casa Verdaguer de la Literatura es proposa mostrar la intensa relació històrica de la ciutat de Barcelona amb la imaginació literària i amb tot allò que se'n deriva: les projeccions acadèmiques, les socials, les ideològiques o les editorials, tant com la creació d'un imaginari de singular eficàcia en la construcció i la projecció de la ciutat contemporània.

L'edifici de la Vil·la Joana, amb un possible substrat baixmedieval, es correspon amb un mas edificat el segle XVII a Vallvidrera, al bell mig de la serra de Collserola. No obstant això, adquireix la seva fesomia actual a finals del segle XIX, l'època de la família Miralles, que en fa una casa d'estiueig, on acull l'escriptor Jacint Verdaguer. Un sòlid consens ciutadà va fer de la Vil·la Joana la Casa Verdaguer de Barcelona des del moment mateix de la mort de l'escriptor l'any 1902.

A la Vil·la Joana hi va haver també durant mig segle, des del 1920, una escola molt innovadora de l'Ajuntament dedicada als infants amb necessitats especials, que feia accessible la paraula als qui no hi tenien fàcil accés.

El Museu d'Història de Barcelona, que en la seva atenció al patrimoni i al relat històric de la ciutat inclou, de manera destacada, els patrimonis literaris, va proposar ara fa set anys reconvertir la seva seu de la Vil·la Joana en Casa Verdaguer de la Literatura. La vil·la tornarà a obrir la primavera del 2016 com un espai que apel·la al valor de la paraula, la literària en particular, en les seves singulars capacitats simbòliques i col·lectives, que s'incardina plenament al corrent principal de la història de Barcelona.

Els espais museístics es concentren a la planta baixa i al primer pis, a partir del projecte museològic elaborat pel MUHBA, sota la direcció de Josep Maria Domingo i amb Ramon Pinyol, Oriol Izquierdo i Cristina Masanés. El recorregut ofereix una mirada inicial sobre Barcelona a partir de la Vil·la Joana, de la qual es mostra la trajectòria de l'edifici de mas a vil·la d'estiueig, a escola especial i, a partir del 1962, a casa museu. Les sales desgranen aspectes diversos del fet literari, la seva dimensió global i el lloc que hi té la literatura catalana, el trànsit de l'escriptura a la lectura, la contemporaneïtat literària articulada a partir de la figura

de Verdaguer com a intel·lectual de perfil complex i un retrat de Barcelona, ciutat literària, com a colofó.

Les primeres aproximacions apel·len a la noció de “literatura universal”, perquè, de fet, les literatures “universals” són moltes, en llengües amb molts i amb pocs parlants, amb obres d’homes i de dones, i escrites en diferents registres. Aquest és, entre altres elements museogràfics, el propòsit del Literàrium, versió virtual i inevitablement limitada de la biblioteca infinita de Borges, que permetrà extreure obres literàries molt diverses dels seus arxius digitals per posar-les en relació de múltiples maneres. Vindrà, a continuació, l’espai dedicat a mostrar el món amb els ulls de la literatura catalana, dels temps medievals als nostres dies. El recorregut per la planta baixa es completa amb el trànsit des de la creació del text per l’autor fins a la seva recreació per part del lector. A l’antiga cuina de l’escola, aquest pas de l’escriptura a la lectura s’abordarà a través d’una aproximació sensorial. A través del tacte, el gust, l’olfacte, l’oïda i la vista s’hi podrà descobrir com la literatura es fa cos en nosaltres.

Verdaguer com a símbol

S’arriba, així, al primer pis, on la figura de Verdaguer té un paper cabdal. A les societats occidentals la literatura ha estat indispensable els tres darrers segles. Des del romanticisme i durant el segle XIX els seus artífexs, els autors, han estat figures públiques d’especial relleu. Verdaguer és, per als catalans, el primer gran contemporani. La seva obra i la seva peripècia vital són un significatiu exponent de la transformació de la societat al segle XIX: hi ressonen la industrialització i les migracions del camp a la ciutat, l’expansió de l’Eixample, l’obrerisme i l’agitació catalanista, la febre d’or, l’ostentació burgesa i la incipient cultura de masses.

Verdaguer, però, no fou un cas excepcional, i en el recorregut per les sales es poden descobrir també “els Verdaguers d’Europa”, escriptors que, com ell, van esdevenir símbols de les cultures respectives. I a través de Verdaguer s’entra també en la incomoditat de l’escriptor amb el poder. “En defensa pròpia” –escrit un any abans del “J’accuse”, de Zola– mostra l’enteresa de Verdaguer davant la campanya orquestrada contra ell per les elits burgeses i la jerarquia eclesiàstica, les quals fins aleshores havia servit. No és gens estranya, doncs, la popularitat de mossèn Cinto, que aconseguí fins i tot el respecte dels cercles anarquistes; el seu enterrament es compta, encara avui, entre els esdeveniments més massius que han tingut lloc a Barcelona.

El darrer tram del recorregut museístic s’eixampla de nou conceptualment per abordar, en el seu conjunt, la ciutat i els seus autors, i per mostrar Barcelona com a capital editorial i bressol de la diada de Sant Jordi, destacant les interseccions entre la ciutat i la vida de tants autors que hi han nascut o viscut (Maragall, Sagarra, Rodoreda, Foix, Espriu, Marsé, els Goytisolo, Vázquez Montalbán, Brossa, etcètera) i de molts altres que hi han passat. Barcelona ha estat i és, a més, ella mateixa, objecte literari; un gran audiovisual que transita per les obres d’autors d’arreu del món que l’han tingut com a tema o escenari, que n’han fet la seva ciutat, posa punt final a la visita.

La segona planta es configurarà com a espai de recerca i d’estudi dels patrimonis literaris des de la perspectiva històrica i comparada i des de la inserció de la literatura en

la història urbana, amb postgraus, màsters i seminaris programats en col·laboració amb diferents universitats i institucions catalanes, en la línia de treball que el Centre de Recerca i Debat del MUHBA conrea des de fa anys. La concreció d’aquestes línies de recerca tindrà un caràcter obert i nodrirà la programació pública.

La Vil·la Joana és a pocs minuts amb transport públic del centre de Barcelona. A més de les visites i activitats relacionades amb l’espai museístic, es prepara, amb una atenció preferent a les matinals de dissabtes i diumenges, una programació similar a la de les cases de literatura d’altres ciutats europees, com ara la Literaturhaus Berlin, amb un èmfasi especial en la construcció literària de la ciutat moderna. Sense oblidar els vincles amb altres cases d’escriptors de l’àrea literària catalana, sobretot la Casa Verdaguer de Folgueroles, ni la inserció de la Vil·la Joana en el seu entorn, en col·laboració amb el Consorci de Collserola. Amb un programa construït amb entitats d’altres àmbits del camp literari barceloní i català, la Vil·la Joana ha de ser, així, un punt de trobada entre els agents implicats en els estudis històrics, en la creació literària i en la indústria editorial, de Barcelona estant. ■

Tres imatges de la Vil·la Joana abans de la restauració: a la pàgina anterior, vista des de l’entrada principal; sota d’aquestes línies, l’habitació de Jacint Verdaguer i la placa que recorda la seva mort a la masia de Vallvidrera el 10 de juny de 1902.

Pepe Navarro

Vicente Zambrano

© Pep Montserrat

Antoni Martí Monterde

Universitat de Barcelona. Grup de Recerca de Literatura Comparada en l'Espai Intel·lectual Europeu

La cultura és capital

Un deure de les institucions d'una ciutat és fer visible l'invisible. És a dir, fer conscient la ciutadania del seu patrimoni immaterial, subratllant-lo a través d'allò material. Cal, doncs, posar la història simbòlica en moviment, al costat de la història econòmica, social, política i urbana.

Barcelona, capital de Catalunya, una de les ciutats més importants del món del turisme i de l'economia global, podria convertir-se aviat en capital d'estat. El seu pes nacional i internacional sembla clar en el terreny geoeconòmic i geopolític. És també una capital cultural?

La brillant fórmula benjaminiana, "París, capital del segle XIX", no només va permetre sintetitzar el significat de París, sinó també imaginar la capitalitat d'una època i una manera de pensar-hi. Londres, capital del segle XVIII? Podria ser, però aleshores el segle XIX ben bé podria començar el 1751, amb el primer volum de *l'Encyclopédie*. I què faríem amb "Le siècle de Louis XIV", fórmula encunyada per Voltaire? I quina seria la capital del segle XX? Potser cada dècada ha tingut una capital cultural, o cap, o diverses ciutats que s'hi van postular, com Barcelona o Buenos Aires al primer terç del segle XX, que hi van esmerçar esforços ingents per aconseguir-ho i encara mostren el rostre que aquella voluntat els ha deixat. Berlín també va voler ser capital del segle XX, i va estar a punt d'aconseguir-ho –però va tancar aquell esforç de manera esgarrifosa. Nova York ha estat la capital indiscutible, si més no entre el 1945 i... el 2001, encara que a Europa el segle acabés el 1989. No, ja no cal buscar una capital del segle XX, però tampoc no es pot obviar que, en el mapa de la globalització, les ciutats esdevenen una de les poques fites estables. Malgrat tots els malentesos sobre el que és local i el que és universal, la gran ciutat continua sent un fons de valors materials i immaterials. En aquest punt, la ciutat esdevé capital.

L'esforç més notable per definir el concepte de (ciutat) capital cultural, ha estat fet per Christophe Charle i els seus col·laboradors. Una capital cultural seria el resultat d'una acumulació d'institucions i de produccions culturals de generacions successives, de la inscripció d'aquesta història cultural en llocs específics i del qüestionament constant dels límits entre els diversos sectors de la vida cultural. Com a resultat d'aquest procés, un espai urbà concret esdevé centre d'atracció i de poder d'un camp de producció simbòlica. Finalment, l'acumulació de capital simbòlic, i l'administració o el malbaratament que se'n fa, determinaria la permanència vital de la condició de capital cultural o, si s'immobilitza, la seva transformació en un patrimoni de museu, que tard o d'hora s'esgotarà si no es regenera.

No és necessari, tanmateix, ser capital d'estat per ser una capital cultural; però si una ciutat és el centre d'un camp cultural aquesta condició no pot ser deixada de banda a l'hora de parlar de la seva possible capitalitat. I, en aquest punt, ser o no ser capital d'estat atorga unes condicions de supranacionalitat molt diferents als camps culturals. Ser una capital cultural, per tant, requereix una definició en termes nacionals. Aquesta definició va ser aportada per l'*artiste démolisseur*, el prefecte parisenc Georges Eugène Haussmann, que en un dels seus informes de prefectura, datat el 1868, va concloure: "És difícil trobar en els dos milions d'habitants que formen la població de París el menor lligam municipal, les menors afinitats d'origen [...] Isolats perduts enmig de la multitud bigarrada de la capital, els

parisencs no tenen cap manera de comptar-se o agrupar-se. Per a ells, la comuna no existeix, no pot existir [...]. París, per la composició heterogènia, mòbil, cosmopolita dels seus habitants, no pot ser considerada una comuna. És tota una altra cosa. És una capital [...], és a dir, la propietat col·lectiva del país sencer i la ciutat de tots els francesos.”

Aquesta definició de París com a capital resulta summa-ment interessant perquè, partint de la realitat material, insisteix en el reconeixement d'un capital acumulat i, sobre-tot, de les possibilitats que graviten al seu voltant. La pèrdua d'especificitat parisenca en l'articulació cultural seria un dels preus d'aquesta capitalitat. Però París ha trobat mane-res de reaccionar davant aquest esborrament de la seva quotidianitat.

Dècades més tard, Gabriel Alomar arribava a unes conclusions semblants pel que fa a Barcelona, com a capi-tal de Catalunya:

“Podríem sintetitzar un poc –el temps ja ho permet– l'evolució total del nostre catalanisme... No, no: he posat un gran borró sobre la paraula *catalanisme*, i he escrit en majúscules aquesta paraula, que ja és hora de proclamar, molt més pròpia: BARCELONISME; és a dir, florida de la Ciutat, no ja de Nació. Doncs bé, els tres períodes del nostre moviment són: I. Regionalisme; son verb: els Jocs Florals; sa Seu: Catalunya. II. Nacionalisme; son verb: la Solidaritat; sa Seu: Espanya. III. Ciutadanisme; son verb: la nostra joventut; sa Seu: Barcelona, és a dir, el món.

“Imagineu el goig de poder dir indiferentment Barcelona o Catalunya com a indicacions d'una mateixa ciutat, ànima de tot un món; tal com se digué de Roma; i de considerar la ciutat no ja com a producte material o conseqüència d'una nació, sinó a la nació com a producte espiritual, emanació o creació (en termes teològics) de la nostra ciutat.”

El projecte modern de Barcelona

Alomar era un mallorquí radicat en una Barcelona que havia fet unes passes gegantines en molt poc temps gràcies al modernisme i als primers moments del noucentisme, que aviat veuria formular-se la idea de Catalunya-ciutat que tan pertinent resulta evocar en aquests termes. La manera com se sedimenten, a Barcelona, els projectes estètics i artístics del modernisme i del noucentisme (antagònics) amb els projectes polítics respectius (més complementaris del que sembla) permet veure com Barcelona articula els seus debats sobre com ha de ser la ciutat amb una capacitat d'absorció dels debats internacionals i amb una determinant irradiació del seu projecte modern al conjunt de Catalunya. L'escriptura, com a espai espiritual de la ciutat, començava llegint al matí en els periòdics els articles que, a la tarda, ja s'havien convertit en la promesa de capítols de llibres, i entre unes pàgines i unes altres va anar fent-se una idea de Barcelona. El capital simbòlic d'una ciutat, posat en movi-ment, és exactament això, i Barcelona n'és un exemple claríssim, com n'hi ha pocs a Europa.

Per tant, podem dir que la ciutat és el lloc per excel·lència d'acumulació d'un capital simbòlic que no es limita als seus propis termes municipals. Perquè una ciutat esdevingui una capital cultural ha d'atreure les millors ener-gies del seu propi camp cultural i també d'altres, en una relació de reciprocitat en l'espai intel·lectual internacional.

L'articulació d'una ciutat com a capital cultural té bastant d'espontània sedimentació d'elements complexos que, de mica en mica, van estratificant-se per donar uns relleus reconeixadors en clau local, nacional i internacional. Sense caure en dirigismes, una capitalitat cultural només funciona amb impulsos institucionals clars, i de llarg alè. Un deure de les institucions d'una ciutat és fer visible l'invisible. És a dir, fer conscient la ciutadania del seu patrimoni imma-terial, subratllant-lo a través d'allò material. Cal, doncs, posar la història simbòlica en moviment, al costat de la història econòmica, social, política i urbana de la ciutat.

Ni Barcelona és la Praga de Kafka, ni la Lisboa de Pessoa, ni el Dublín de James Joyce, ni el Buenos Aires de Borges. Tampoc no és el París curull de racons associats a un nom, a una època. En aquest sentit, s'assembla més a Berlín, Estocolm, Viena o Budapest. Ara bé, la importància d'escriptors com Verdaguer, Rusiñol, Maragall i Eugeni d'Ors en la definició de Barcelona no pot ser menystinguda. De fet, són la peça clau de la seva història simbòlica contem-porània. Potser aquesta és una de les especificitats de Barcelona com a capital cultural: ser una ciutat en què els escriptors han conduït la reflexió sobre la idea de ciutat en termes locals i europeus alhora. El patrimoni cultural propi, en les seves relacions amb altres ciutats i cultures, ha estat la clau durant més d'un segle i mig: vet aquí un capital propi i compartit alhora.

És molt difícil articular això de manera clara i conscient, sense que sembli un dirigisme inconseqüent o una planifi-cació grandiloqüent. Barcelona ha de repensar el seu model de política cultural en funció de la idea de capitalitat, que no consisteix en la mera creació d'equipaments, sinó en la rela-ció conscient i crítica amb el propi patrimoni material i immaterial. Per això cal assenyalar el projecte Vil·la Joana-Casa Verdaguer de Literatura com una de les iniciatives més importants i innovadores dins la idea de capitalitat cultural. Significa un canvi substancial de plantejament, que té en la recerca i no en la promoció els seus fonaments. Una idea que podria, a més a més, veure's reforçada pel reconeixe-ment de Barcelona com a Ciutat Creativa Unesco de la Lite-ratura. Aquestes dues iniciatives constitueixen una aposta seriosa a mitjà i llarg termini. En el cas de MUHBA-Vil·la Joana, impulsant un centre de recerca i debat sobre la rela-ció entre literatura i ciutat i, des d'aquesta, cap a la litera-tura universal. En el cas de la condició de Ciutat Creativa Unesco de la Literatura, pel que té de reconeixement d'una estructura en què el llibre literari —i el llibre en general— fan un paper fonamental en la vida ciutadana com alguna cosa més que un dels seus motors econòmics, que també.

En tot cas, l'èxit de Barcelona com a capital cultural depèn de la capacitat dels seus ciutadans de no oblidar que, en realitat, l'únic que estan fent cada dia és rebre un capi-tal format de relacions amb el món; fer-lo créixer amb intel·ligència i esforç, tenir-ne cura. I, arribat el moment, poder pensar-lo una generació més tard i trobar-lo, acrescut. No seria poc. ■

Prisma Archivo

Stefano M. Cingolani
Historiador

Ramon Muntaner, historiador (i novel·lista) del casal de Barcelona

Els centenaris haurien de ser un estímul per llegir les obres dels celebrats. I això hauríem de fer en ocasió del 750è aniversari del naixement de Ramon Muntaner. Però com l'hem de llegir? El fet és que ens trobem davant d'un gran manipulador, potser un dels més grans del nostre passat medieval.

Els centenaris: una manera de crear memòria literària i històrica sovint descontrolada. Perquè, ¿què en fem d'aquells autors que no tenen una data segura de naixement o de mort, o per a les quals s'ha d'esperar massa temps, o que, per alguna misteriosa raó, passen desapercebuts, tot i la seva gran importància? Penso en Bernat Desclot, per exemple, o en Bernat Metge, possiblement el més gran autor català de l'edat mitjana.

Un perill dels centenaris rau en la tendència a celebrar una glòria pàtria (real o pressuposada) sovint sense projecció exterior; a no utilitzar l'oportunitat per interrogar-se i plantejar una visió del passat menys de barretina, en podríem dir, o bé menys acadèmica, de nota a peu de pàgina; i a no comprovar la seva relació amb el present, sense victimismes i sense triomfalismes buits i autocomplaents. Com a mínim els centenaris haurien de servir d'estímul per tornar a llegir les obres dels celebrats, i no ens hauríem de limitar a acudir a algun acte social. Això hauríem de fer en ocasió del 750è aniversari del naixement de Ramon Muntaner. Però ¿com l'hem de llegir, ja que, junta-

ment amb Ramon Llull, ens trobem davant d'un gran manipulador, potser dels més grans del nostre passat medieval? No parlaré de Llull, ja que no som gaire amics, i sí de Muntaner, amb el qual tinc una relació força més dialogant. Ramon Muntaner ens ofereix una gran oportunitat per analitzar el passat col·lectiu i la seva relació amb el present. Oportunitat que podem perdre, per desgràcia.

Muntaner va focalitzar (i sembla que ho sabia, que ho va fer expressament) anhels del país donant peu a una visió cristiana/burgesa/heroica de Catalunya poc fonamentada, que va despertar ganes de victòries i de protagonisme internacional. I al mateix temps ha estat tractat per l'acadèmia com si fos un producte absolutament neutre. Vet aquí una curiosa, i eloqüent, mostra de certes idiosincràsies típiques del país, inclosa l'asepticitat acadèmica. Assistim a un bon grapat de contradiccions, com la de qui acaba celebrant derrotes i s'emmiralla en una època de victòries (només en algunes, però); la d'un país que es vol sempre més pacifista, i que alhora exalta episodis d'extrema violència, com els protagonitzats pels almogàvers; finalment, la d'un país que

des de ja fa segles s'ha divorciat de la monarquia, que és sempre més republicà, i que alhora gaudeix de la visió més falsa, embafadora i popular, gairebé de revista del cor, que la literatura catalana ha donat mai dels seus monarques. ¿Volem seguir pensant així, tant en relació al passat com mirant al futur, o, millor, aspirem a conèixer els fets per incòmodes que ens puguin semblar, fent-nos càrrec alhora –consideració important– d'aquestes contradiccions?

La crítica ens ha transmès un Ramon Muntaner guerrer i aventurer, un burgès que es va fer soldat, bon catòlic i amant de la pàtria, un bon administrador i un home de cor, servidor des de la infantesa de tots els reis possibles sortits del casal de Barcelona; “un dels homes més noblement característics de la terra catalana”, escrivia Rafael Tasis als anys seixanta del segle passat. Però, de debò fou així?

Nascut l'any 1265 a Peralada, fill d'un mercader, mercader ell mateix i home de negocis, els seus contactes amb els monarques que va veure quan era infant (Jaume I, Alfons X de Castella, Felip III de França, Pere II, Jaume II de Mallorca) van impactar la seva fantasia, fins al punt de formar-se'n una imatge idealitzada, idíl·lica. Però, malgrat el que s'ha escrit, no va tenir tractes directes amb cap rei fins als darrers anys del segle, quan ja era un home acabat. La seva vida va canviar radicalment l'any 1300. Va anar a Sicília, aleshores en guerra; va conèixer el pirata Roger de Flor, hi va intimar i el va seguir a Bizanci, amb la Companyia Catalana de mercenaris que havien d'entrar al servei de l'emperador. El seu càrrec era el d'administrador de la Companyia, ofici que li va permetre acumular una fortuna.

És a Anatòlia que, obligat per les circumstàncies, descobreix el plaer de combatre. Un cop abandonada la Companyia, el 1307, no és fins al 1315, quan ja és un home casat i amb tres fills, que s'acaben les seves peripècies per la Mediterrània: es trasllada a València, on serà un membre destacat del govern de la ciutat, i on, entre el 1325 i el 1328, escriurà la *Crònica*. Els seus darrers anys, com a batlle d'Eivissa, ara al servei de Jaume III de Mallorca, es veuen tacats per denúncies de prevaricació, corrupció i interessos privats en l'administració pública. Morirà a l'illa l'any 1336.

Home de negocis tal vegada no gaire escrupolós, aventurer i pirata, a més de gran escriptor, Muntaner narra l'època més triomfant de la Corona d'Aragó. A la seva crònica veiem les conquestes de Mallorca, de València, de Sicília, de Sardenya i dels comtats catalans a Grècia. Això cala profundament en la seva consciència personal (i en la de molta historiografia dels segles XIX i XX) i en la visió de si mateix dins de la història; per això necessita envoltar-se de les figures dels monarques per poder-se expressar. Però amb quins valors, idees i visió del món?

Els viatges, les comparacions, les victòries el van dur a ser un fervent defensor de la seva terra –que hem de veure més com el Paísos Catalans que no pas només com Catalunya– i de la seva llengua. La unió dels monarques del casal, amb la famosa metàfora de la mata de joncs, havia de durlos a governar el món, talment com feien els tàrtars. Es va convertir, així, en impulsor d'una política agressiva i expansionista adreçada a la formació d'un imperi mundial –un imperi català medieval no tan ampli és el que n'ha quedat en la cultura popular i en part, encara, de l'acadèmica. I tot això, d'altra banda, acompanyat per una total manca de

Muntaner modifica els fets per donar-nos una visió políticament correcta de la història de Catalunya.

curiositat envers l'element estranger i per un fortíssim sentiment d'hostilitat, que vorejava la xenofòbia, cap a tot allò que no era català o que era enemic dels catalans.

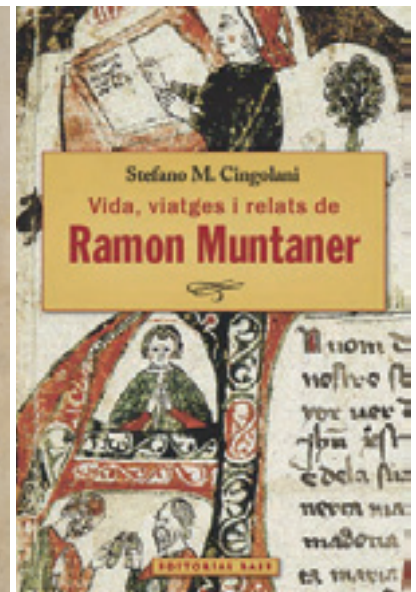
El passat, mirall o eina per entendre

Muntaner no és simplement un bon cristià, sinó un fonamentalista, perquè el Déu que apareix a la seva crònica no és el Déu misericordiós protector dels bons, sinó el venjatiu de l'Antic Testament, que protegeix el poble elegit (els catalans) i esclafa amb ira tots els seus enemics, que són, en el fons, els enemics dels reis d'Aragó i els seus propis, del mateix Muntaner. Per això modifica, manipula i menteix, per donar-nos una visió de la història de Catalunya tota plena de bons i políticament correcta, i on el seu gust narratiu preval sempre per damunt de la fidelitat als fets.

Són aquestes les característiques de la nació catalana de què parlava Tasis? O potser són unes altres, i, senzillament, s'ha de pensar que hem canviat al llarg dels segles, i que el passat no és un mirall, sinó una eina per entendre? No ens enganyem i no ens deixem enganyar. Aquestes consideracions les haurem de tenir en compte a l'hora de llegir la *Crònica*, sense que ens tregui el plaer de la lectura. Plaer que ha atret els lectors exactament per aquest sentiment de victòria i de superioritat, pel fet de sortir del clos de la Corona d'Aragó i de la península per viatjar per la Mediterrània, pel to col·loquial i dialogant, per l'aventura. Tot això, en molt bona mesura, invent de l'escriptor, gairebé més un novel·lista que un historiador. ■

A sota, a l'esquerra, primer foli de la *Crònica* de Muntaner, conservada a la Biblioteca Pública Episcopal de Barcelona, i portada del nou llibre sobre Muntaner de l'autor d'aquest article. A la pàgina anterior, *Entrada de Roger de Flor a Constantinoble*, oli de José Moreno Carbonero (1888), del Palau del Senat de Madrid, que representa la desfilada dels almogàvers davant de l'emperador bizantí, Andrònic II, l'any 1303.

Prisma Archivo

Laura Basagaña
Periodista

De la terra (i del mar) al plat

Menjar flexitarià –vegetarianisme més peix–, elaboració de pa mitjançant tècniques tradicionals i amb un enfocament innovador, i pagesia rigorosament ecològica són algunes de les propostes que obren perspectives en l'àmbit gastronòmic a Barcelona i la seva àrea.

Jordi Barri és l'introduïdor a Catalunya, a través del restaurant Flax&Kale, del menjar flexitarià, concepte gastronòmic nascut a Nova York que combina el vegetarianisme amb petites dosis de peix blau. Xavier Barriga, fundador dels forns de pa de Can Turrís, uneix el coneixement de les tècniques més innovadores amb la preservació de les pràctiques tradicionals per recuperar el sabor del pa de la seva infantesa. Can Perol és un col·lectiu de sis famílies de pagesos d'entre 35 i 60 anys que, a Sant Vicenç dels Horts, vetllen per la salut de les persones i pel medi ambient amb la seva oferta de productes del camp conreats amb les tècniques de l'agricultura ecològica.

Alta gastronomia en clau flexitariana

Jordi Barri (Lleida, 1979) va néixer el mateix any que el restaurant Paradís, regentat pels seus pares: la xef vegetariana Teresa Carles i l'empresari Ramon Barri. "Era un restaurant vegetarià petit, però que va causar un fort impacte en les terres lleidatanes. Hi havia sempre molta gent, procedent majoritàriament de cercles intel·lectuals: professors universitaris i escriptors", explica.

Vegetarià de naixement i rodejat de manuals de cuina i plats deliciosos, a en Jordi se li va acabar despertant la curiositat i l'interès. "Hi ha gent que es rebel·la i fa el contrari que els pares, però jo m'ho vaig agafar com una oportunitat per dedicar-me a una cosa que m'agradava i que podia transformar cap a la meua veritable vocació: les finances i la comunicació." Jordi Barri es va formar en aquestes dues disciplines i l'any 2011 va posar en marxa a Barcelona –juntament amb la seva germana Mar i els pares– el modern restaurant Teresa Carles: cuina vegetariana amb un toc artístic. Va ser llavors quan va iniciar els seus viatges arreu del món per aplegar idees culinàries i, així, aportar innovació als menús de la carta.

El 2014 va introduir a Catalunya el concepte novaiorquès de cuina flexitariana i va fundar el restaurant Flax&Kale, "que parteix d'una base vegetariana, però que no tanca la porta a petites porcions de peix blau, ric en omega-3: cuina saludable i flexible". La filosofia del restaurant és apostar per la salut, i per això el van batejar amb el nom de dos superaliments: la *kale*, un tipus de col amb un alt contingut en fibra, molt antioxidant i antiinflamatori, i el *flax*, que és el terme anglès per referir-se al lli, molt ric en l'àcid gras omega-3. "Qui ve al Flax&Kale és algú que no vol perdre vitalitat amb l'edat i comença per incorporar a la seva dieta superaliments que l'ajudin a aconseguir-ho."

En un entorn idíl·lic, on es poden trobar sucus verds premsats en fred i en què s'ofereixen veritables peces d'art gastronòmiques amb aliments cuinats per sota dels 46 °C –per conservar-ne tots els enzims–, plats sense gluten ni lactosa i postres amb un baix índex glucèmic, el restaurant es mostra inspirador i és el cel gastronòmic de tot amant de la salut i el bon menjar.

Pa nou i de sempre

L'aroma de pa acabat de fer envaeix l'obrador de Can Turrís, al carrer d'Aribau. El flequer Xavier Barriga (Barcelona, 1969) ha volgut recuperar el sabor del pa de la seva infantesa. Retorna als processos d'elaboració lents, amb fermentacions llargues i farines de gra no refinat, i evita les llavors transgèniques.

Fotos: Albert Armengol

D'esquerra a dreta, a la pàgina anterior i en aquesta, Joan Raventós i Anna Molner, membres de Can Perol, col·lectiu de pagesos ecològics de Sant Vicenç dels Horts i el Tarragonès; Jordi Barri, introductor a Catalunya de la cuina flexitariana i fundador del restaurant Flax&Kale, i Xavier Barriga, impulsor de les fleques Can Turrís.

Set anys enrere en Xavier va obrir el primer obrador a Barcelona i més endavant va crear l'Institut Turrís, on dissenya les varietats de pa que ofereix, que inclouen pans amb farina ecològica o varietats sense gluten. "Només utilitzem farines de productors de proximitat i de confiança. Ara estem integrant els pseudocereals com el fajol o l'amarant en el procés", explica. També preparen pans nòrdics, fets amb sègol, però una de les delícies que han posat més en voga són els pans de primavera, hivern, estiu i tardor. "Incorporen més fibra, perquè inclouen tomàquet sec, pastanaga o bròquil". Les espècies i les llavors també acaben de donar un punt exòtic i sorprenent a aquestes creacions.

Nascut en el si d'una família de forners, el seu pare el va fer estimar el procés d'elaboració del pa. "Des de la fragància del pa acabat de fer fins al moment en què t'enfarines les mans per amassar, estàs seguint un procés artesanal que té un punt de màgia", afirma. Quan era adolescent es va enamorar de l'art de fer pa a l'obrador familiar, però amb vint-i-tres anys va visitar Portugal, Itàlia, França i Dinamarca, on es va formar, va assistir a cursos i va començar a col·laborar en revistes especialitzades.

El coneixement de les tècniques més innovadores, unit a la preservació de certes pràctiques tradicionals, fa que el pa que enforna Xavier Barriga sigui modern, però alhora molt autèntic. "Fem la massa mare prescindint del llevat, només amb aigua i farina, que és el mètode natural i que s'havia utilitzat per fer llevar el pa en l'antiguitat."

Aquesta massa es deixa fermentar a temperatura ambient i s'hi va afegint aigua i farina de força quan sigui convenient. Segons en Xavier, "una fermentació més llarga permet que el flequer i el seu equip puguin fer vida de dia i dormir a les nits". El gust del pa també és diferent: molles més atapeïdes, crosta cruixent i amb un toc caramel·litzat, matisos àcids i una textura robusta que ens fa viatjar al passat. "La paciència, la lentitud i el respecte són bons en l'art de fer néixer el pa", considera.

Agricultura ecològica amb ànima

Joan Raventós i Anna Molner formen part de Can Perol, un col·lectiu de sis famílies de pagesos d'entre trenta-cinc i

seixanta anys que vetllen per l'agricultura ecològica, la major part situades a Sant Vicenç dels Horts. Fills i néts de camperols, han heretat els valors del respecte per la terra i n'han fet la seva filosofia. "Fem agricultura ecològica perquè no malmet la terra. Conreem unes tres hectàrees d'horta variada i de temporada i tenim quatre tipus de fruiters: presseguers, mirabolaners, cirerers i oliveres", explica l'Anna.

Aquestes famílies d'agricultors s'han associat i ofereixen cistelles ecològiques a escoles, famílies, cooperatives i compradors per Internet. "Per evitar els pesticides i els tòxics que contaminen la terra utilitzem els mètodes següents: deixem franges d'espai entre conreu i vegetació, per acollir els insectes beneficiosos que es menjaran el pugó; no fem servir adobs químics, ni llavors transgèniques; fem diversificació i rotació de cultiu, per permetre una bona regeneració de la terra, i utilitzem sistemes agroecològics per evitar els insectes nocius que es podrien menjar verdures i fruita –informa en Joan–. Posem trampes amb atraients alimentaris, que agraden molt a la mosca de l'oliva o del préssec, o deixem anar la feromona femenina de l'insecte a través de dues caixetes que situem a cada banda de l'arbre fruiter. La feromona atrau els insectes cap a dins de la caixeta i d'aquesta manera evitem que piquin la fruita. No abusem dels insecticides naturals com ara el pelitre, només els fem servir en última instància, tot i que estan permesos dins l'agricultura ecològica i són biodegradables."

Els pagesos de Can Perol també treballen per la recuperació local d'espècies hortícoles. "Hem ajudat a recuperar l'albergínia blanca, els espigalls, els brotons de la col, el cigronet petit o la mongeta del ganxet", afegeix Joan Raventós. Algunes d'aquestes varietats s'havien perdut perquè no eren tan resistents als insectes com altres de més comercials. "Tenim productes de temporada: el nostre lema és que seguim el ritme de la terra i el seu calendari natural de pagès. Quan no és època de tomàquets, no n'ofereim. Això sí, com que treballem en xarxa uns ens dediquem més a la fruita i altres a les hortalisses. Els productes que venem són de proximitat, perquè els integrants de Can Perol estem ubicats a les comarques del Baix Llobregat i del Tarragonès." ■

Fotos: Katia Repina

Arnau Barios
Traductor

Un enyor rus

Quan un rus invoca amb recança el *gaudi* de Barcelona, no confon l'accent, no parla d'edificacions capritxoses, sinó que comet un lapsus per on s'escapa una certesa. Enyora una ciutat més fàcil, a escala humana, amb un clima benigne, un menjar bo, un bon tracte, unes llibertats alhora execrades i volgudes; una ciutat on les recompenses del cos vénen dosificades i no a patacs.

Dic "de Barcelona" i després afino, "de prop de Barcelona". És efectisme: primer ressona el nom evocador d'una ciutat on en total, ara ho comptava, he viscut menys temps que a Rússia, després ja corregeixo. Allà 150 quilòmetres són no res. Quan tot just comencen a estendre un somriure beatífic desfaig l'encant amb una paraula, *poble*, que en rus té unes connotacions, m'han explicat, de *gallines als camins*, *misèria*, *alcoholisme*. Afegeixo "d'un poble a prop de Barcelona" i em sembla que, amb tres amplificacions seguides, m'he atansat a la veritat. "T'agraden la música i els versos –em fan un cop–, tu no ets de poble, no ens enganyis." Sí, gasta mala fama, la província, a Rússia, però això és una altra història.

Barcelona, en canvi, deu despertar les associacions oposades a *poble*. Qui no hi ha estat la vol conèixer. Pels més enfàtics, anar-hi és el seu somni. Hi ha acolliments que de massa efusius em fan pensar si no és tot plegat una reacció exagerada a l'estranger, una cortesia entusiasta. Llavors cal fer el paper desagraït del realista: com a pseudobarceloní (perquè me n'havia proclamat d'entrada, impostor), deixar algú amb unes esperances tan altes de la ciutat suposa una responsabilitat terrible, i no haver rebaixat a temps aquella Barcelona promesa em tornaria còmplice del desengany. Però idealitzar no costa. Em sorprenen més els qui hi han estat i responen amb el mateix fervor que els qui tenen una Barcelona imaginada. La majoria hi ha vingut a l'estiu, i per

a què? Han pujat al Park Güell quan el sol picava més, s'han aïllat a la Barceloneta. Han fotografiat la façana neogòtica de la catedral i la panoràmica guerxa de Montjuïc. Una noia em va contar que hi havia passat un sol dia, i que només havia tingut temps de la Rambla i la plaça de Catalunya. I després d'això estimava la ciutat! Aquí han hagut de prendre partit abans. Les tres germanes de Txékhov, sense saber-ho ningú, fa temps que estan instal·lades a Moscou i ara clamen des d'allí: "A Barcelona!"

No sé si els darrers temps la Barcelona mítica se n'ha ressentit, de l'allunyament forçat, postís, de Rússia respecte a Europa. Com a lloc de llibertats, al costat d'Amsterdam, més d'un gamarús segur que l'ha tret d'espantall de ciutat depravada. També una fantasia, però inversa. Els propagandistes oficinosos volen fer creure que ells han preservat uns "valors tradicionals" perduts a (escriure-ho fa vergonya) "Gayropa", que diuen en lloc d'Europa; "valors" que es limiten a odis, cert, tradicionals, tradicionalíssims. El nom, en tot cas, encara serveix un aire suggeridor i atraient, o si més no eufònic, perquè dubto que amb cap altra ciutat europea hagin batejat més negocis: bars no cal dir-ho, a Sant Petersburg una cadena de cafès, a Nijni-Nóvgorod una botiga de vestits de núvia, a Óbninsk un restaurant, a Veliki Nóvgorod una floristeria.

Parlant de noms, m'agrada quan prenen el del club de futbol i, com fan els italians, te'l presenten audaçment com

a diminutiu comú de la ciutat. “Quant temps vas viure a Barça?” M’agrada; em recorda, per alguna cosa, els adolescents de província que fan servir el diminutiu real, i lleig, prenent-se unes confiances que la ciutat no els ha donat i amagant una inseguretat càndida: “Estudiaré a Barna.” Entre els noms deformats, però, prefereixo el de Gaudí, que ve dels primers al deversall de tòpics, en companyia de “hi fa calor a l’estiu?”, “hi roben molt?”, “Messi” i “estic en contra que Catalunya se separi”. Convertit d’agut a pla, *Gaudi*, l’accent agafa el cognom il·lustre i el transforma en un cultisme tronat però ple de gràcia, amb regustos de text ultracorregit, de poeta espartenyer, de broma filològica.

Ciutat d’un plaer més directe, clar i repartit

Ah, si el nom de Barcelona mou en els russos qui sap quines visions exòtiques, a mi el seu *Gaudi* mal accentuat me’n resumeix l’essència: ciutat d’un plaer més directe, més clar i ben repartit. Caminar, per exemple. Inacabables, inhòspits, els carrers allà s’allarguen sense passos de vianants, amb cases iguals a banda i banda, coberts de gel a l’hivern, de fang a la primavera. Sempre mires avall: clots, tolls, glaç, llambordes esdentegades. L’escala canvia, l’espai es dilata. Ja no és que a Barcelona tot estigui a tocar, és que moure-s’hi ve de gust, moure-s’hi a peu.

El clima no se’l deixen, quan comença un d’aquells duels d’elogis on cadascú lloa les coses alienes i sent lloar, de part de l’altre, les pròpies. Res a dir, del clima. Segueix el menjar, i ves, no, sí, també: anava a celebrar la taula festiva russa (conserves casolanes, bolets, ensalades, cogombrets salats, vodka acabat de treure del congelador), però realment no és pas cuina per a cada dia. A més, alguns prodigis lactis (el *tvorog*, la *riàjenka*) no són prou per desbancar la varietat mediterrània, els vins, els formatges, el cafè, les terrasses. L’abundància de bars i restaurants, vet aquí el que obliden lloar de Barcelona! Potser perquè, mentre hi van ser, van entrar sense mirar-s’hi al primer local cèntric (i hi van deixar un dineral i es van aixecar contents, perquè a Moscou haurien pagat el mateix per menjar pitjor).

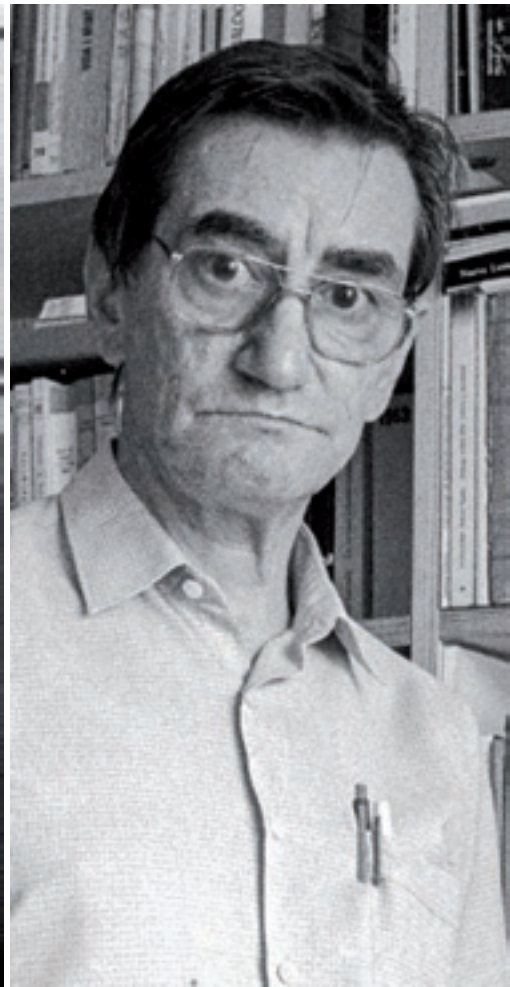
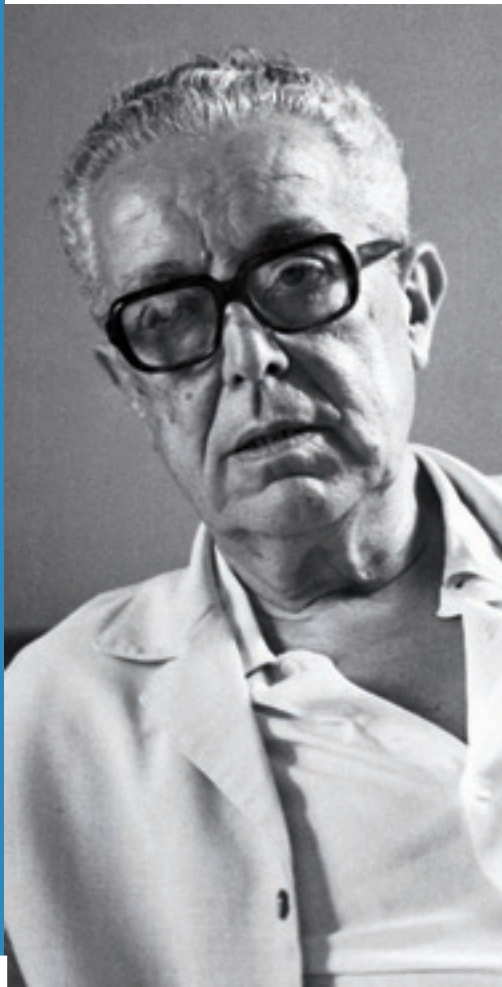
Més tard entrem en l’àmbit de les relacions i la comunitat, “tothom somriu”, i aquí em venjo: els insinuo els abismes

d’hipocresia que amaguen els somriures meridionals. Si buscàvem un xoc cultural, aquí el tenim més que enlloc. Heu pronunciat mai *rus* davant un treballador d’hotel o d’una hostessa? Els grecs fan la mateixa cara en sentir *almogàver*. Jo, quan torno i noto que em tracten bé pel carrer, em sento al paradís dels educats i, amb tot, trobo a faltar una mica aquella immediatesa rude, aquella sinceritat amarga entre desconeguts. De la mateixa manera que Gulliver torna de l’últim viatge renillant, jo vinc brusc, desconfiat, mirant els estranys als ulls, oblidant-me de saludar.

Viure a Rússia és, sobretot, incòmode. Cal acceptar-ho, i alguns en fan un orgull: diuen que els ve d’una paciència antiga i d’un menyspreu a les comoditats burgeses, al benestar, al cofoisme. Els plaers, allà, són de l’ànima: gent extremada i acollidora, converses infinites, música, poemes de memòria, uns ulls vistos al carrer, la llengua, tan bella i impossible, a qui acompanya una literatura fidel... Però el cos exigeix la seva part, i és la revolta. Per això, quan un rus m’invoca amb recança el gaudi de Barcelona, no confon l’accent, no parla d’edificacions capritxoses (al final, a les grans ciutats russes també s’hi conserven mansions d’Art Nouveau), sinó que comet un lapsus per on s’escapa una certesa. Està enyorant una ciutat més fàcil, a escala humana, amb un clima benigne, un menjar bo, un bon tracte, unes llibertats alhora execrades i volgudes; està enyorant un equilibri, una ciutat on les recompenses del cos et vénen dosificades i no a patacs. No toquem el piano tan bé ni ens sabem el *Nabí* de memòria, i ens en consolem a la terrassa de baix al xamfrà. Ja m’hi trobo. I si la primera resposta, “de Barcelona”, fos certa retrospectivament? De lluny, des dels hiverns tapats del nord o des de les arideses de Lleida, em ve a estones aquest enyor tan rus, el de la ciutat somiada, que les excursions d’un dia no satisfan. I això que mentre hi vaig viure i hi estudiava no em deia res, Barcelona, més aviat al contrari. També en això em dec haver russificat. ■

A sota, vianants al carrer de la Princesa de Barcelona i el terrat de la Pedrera. A la pàgina anterior, la plaça Roja de Moscou, amb les històriques galeries comercials GUM i, al fons, la catedral de Sant Basili.

Robert Ramos

Resistència i modernitat: tres pioners de la represa cultural

Els anys cinquanta del segle passat han quedat sempre bastant imprecisos i indefinits per a les generacions posteriors, difuminats en la llarga història de la dictadura franquista. Els anys de la immediata postguerra, els quaranta, havien estat terribles, però encara s'allargassarien més els que van venir després, perquè l'esperança d'un canvi ràpid de les estructures polítiques del país s'havia esvaït i la mort del dictador encara es veia molt llunyana.

I, tanmateix, va ser durant el dur decenni dels cinquanta quan van sorgir o es van consolidar iniciatives que serien la base del gran esclat cultural posterior. Amb una particularitat molt remarcable: les més ambiciosos i fructíferes d'aquestes iniciatives estaven empeltades d'un intens sentit de modernitat. Resistència cultural antifranquista i sentit de la modernitat cultural no eren, en aquests anys, conceptes antitètics sinó complementaris.

Aquest reportatge està dedicat a la figura i l'obra de tres intel·lectuals i activistes culturals que van ser casos paradigmàtics de resistència i modernitat: l'assagista Maurici Serrahima, l'editor de poesia Josep Pedreira i el professor de cinema i promotor cultural Miquel Porter.

Agustí Pons

Periodista

La renovació subterrània dels anys cinquanta: Serrahima, Pedreira i Porter

Per sota de les prohibicions de la dictadura es van anar constituint unes referències culturals pròpies que van emergir del tot a partir de la mort de Franco i de la restauració democràtica. Els pioners dels anys cinquanta van posar les bases d'aquest esclat.

Els anys cinquanta són els anys més desconeguts de la nostra història cultural recent. La dècada dels quaranta és la de la repressió total, la de la prohibició radical i absoluta de la llengua pròpia i de tota manifestació cultural en català. Josep Benet ho ha explicat molt bé en el llibre *Catalunya sota el règim franquista*, publicat a París per un suposat Institut Català d'Estudis Polítics i Socials l'any 1973 (recorrem que Franco no va morir fins al novembre del 1975). "Ocupada la ciutat de Barcelona –escriu Benet–, una de les primeres mesures que prengué el govern del general Franco va ésser d'abolir l'oficialitat de l'idioma català a Catalunya. Però, a més, prengué altres mesures més radicals encara: prohibí absolutament l'ús públic de la llengua catalana a tot el territori català. Els vencedors de la guerra d'Espanya –i així ho establí oficialment el primer ban publicat per la màxima autoritat franquista d'ocupació– declaraven que l'ús de la llengua catalana, a partir del moment de l'ocupació, només seria permès en el clos de la vida familiar i privada." "Poques vegades –afegeix Benet– [...] ha estat dictada, en els temps moderns, una disposició oficial prohibitòria tan radical i absoluta contra l'ús de l'idioma viu d'un poble."

Aquesta situació va durar fins al 1945, quan el desenllaç de la Segona Guerra Mundial va ser favorable als aliats i Hitler i Mussolini van ser vençuts. En el seu treball *La cultura catalana: entre la clandestinitat i la represa pública (1939-1951)*, Joan Samsó parla de l'existència, l'any 1946, d'"una esclatxa" per on es va esmunyir, per exemple, la revista *Ariel*. L'esclatxa, però, de seguida esdevé un miratge i per això *Ariel* acaba prohibida i amb els seus responsables detinguts i processats.

Els anys seixanta són els dels grans canvis econòmics i socials. Però la dècada dels cinquanta, en canvi, queda difuminada en la llarga història del franquisme. Maria Aurèlia Capmany recomanava als joves aprenents d'escriptors dels setanta que anaven a visitar-la que comptessin els anys de la postguerra d'un a un: 1940, 1941, 1942, perquè s'adonessin de fins a quin punt va arribar a ser interminable. D'entre tots, els anys 1950 devien ser els més interminables, perquè l'esperança de canvi ràpid s'havia esvaït i la mort del dictador encara es veia llunyana. I, tanmateix, va ser durant

Pérez de Rozas / AFB

aquesta dècada que van sorgir o es van consolidar iniciatives que constituïrien la base del gran esclat cultural dels seixanta. Amb una particularitat molt remarcable: les més ambiciosos i fructíferes d'aquestes iniciatives estaven empeltades d'un intens sentit de modernitat. Resistència cultural antifranquista i sentit de la modernitat cultural no van ser, en aquests durs anys cinquanta, conceptes antitètics sinó complementaris. En posaré tres exemples: l'assagista Maurici Serrahima, l'editor de poesia Josep Pedreira i el professor de cinema i promotor cultural Miquel Porter.

Maurici Serrahima, escriptor i activista

Maurici Serrahima (1902-1979) va escriure un dietari, publicat finalment en sis volums, que abasta des del 1940 fins al 1974. Són milers de pàgines de lectura imprescindible, i no prou valorada, per conèixer com era, i com va evolucionar, la vida cultural a Barcelona durant tots aquests anys. Serrahima és un escriptor excel·lent. Ho va demostrar en els seus assajos i en les seves novel·les i així ho reconeix Pere Gimferrer en el pròleg al darrer volum d'aquells dietaris: "Serrahima esdevé un dels grans prosistes catalans contemporanis, un dels pocs referents indubtables d'una prosa alhora artística i col·loquial, estilitzada i planera."

Serrahima va ser, l'any 1929, un dels signants del manifest fundacional d'Unió Democràtica, la versió catalana del Partit Popular Italià –precursor de la Democràcia Cristiana–, fundat l'any 1919 pel sacerdot Don Luigi Sturzo. La seva participació, des de ben jove, en la vida política i intel·lectual

A dalt, una imatge dels foscos anys cinquanta: benedicció de cotxes per Sant Cristòfor a la capella del carrer del Regomir, el juliol de 1958, amb un Biscuter en primer pla.

A la pàgina anterior, d'esquerra a dreta, l'activista i escriptor Maurici Serrahima el 1977, l'editor i poeta Josep Pedreira el 1986, i Miquel Porter Moix, promotor cultural i historiador sobre cinema, l'any 1985.

Robert Ramos

Maurici Serrahima el 1977. A sota, portades de tres obres seves: el tercer volum del seu dietari, *Del passat quan era present*, premis Lletra d'Or i Serra d'Or de 1973; el volum d'assaigs literaris *Dotze mestres*, i la novel·la *La frontissa*, premi Serra d'Or de 1983.

de Catalunya no li va impedir estar molt atent a allò que passava a l'Europa més avançada. L'any 1929 fa el que en diu "una lectura aprofundida de Chesterton", l'escriptor anglès convertit uns anys abans al catolicisme. Al seu dietari el nom de Chesterton surt repetides vegades. Per exemple, a propòsit de la biografia, publicada a l'Argentina, que li dedica Maisie Ward. La llegeix el 1949 i queda admirat de la gran qualitat de la traducció, fins que descobreix que és obra de l'enginyer i escriptor català Cèsar August Jordana, exiliat a l'Argentina, que es guanyava la vida així.

Serrahima parla de Chesterton i el relaciona amb Josep Pla –"barrejava els encerts en la visió amb els errors en la informació"– i també amb Dickens, un dels escriptors sobre qui Chesterton havia escrit des d'una certa distància. Serrahima considera Chesterton un dels seus dos grans mestres –l'altre és Josep Maria Capdevila. Fruit del seu interès per l'obra d'aquest escriptor és el volum *Chesterton*, publicat en castellà l'any 1941 per l'editor Josep Janés.

Un altre dels grans escriptors que inspiren l'activitat intel·lectual i cívica de Maurici Serrahima és Emmanuel

Mounier (1905-1950), el pensador catòlic francès *inventor* de l'anomenat "personalisme comunitari". Aquesta mena de catolicisme d'esquerres aconsegueix molta influència a França, però també a Catalunya. Se n'han declarat seguidors dos polítics en aparença tan diferents com Jordi Pujol i Pasqual Maragall. Serrahima és l'introduïdor del pensament de Mounier a Catalunya, fins al punt que el 1936 és nomenat corresponsal a Barcelona de la revista *Esprit*, fundada i dirigida per Mounier. Quan Serrahima, durant la Guerra Civil, és detingut pel Servei d'Informació Militar (SIM), Mounier hi intervé per facilitar-ne l'alliberament. Un cop a l'exili de Bordeus, Serrahima escriu per a Mounier un informe sobre la Guerra Civil que constitueix, encara avui, una de les anàlisis més lúcides sobre el conflicte. No va voler que es publicés fins al 1984, quan suposava que la democràcia ja estaria consolidada a Catalunya i a Espanya i que, per tant, les seves crítiques al govern republicà, i sobretot al president Companys, no es podrien utilitzar com a arma de desprestigi del conjunt del país.

Marcel Proust és un altre dels escriptors i pensadors sobre els quals Maurici Serrahima va esdevenir un reconegut especialista. L'any 1951 s'havia de publicar, en la mateixa col·lecció en què havia aparegut el text dedicat a Chesterton, un assaig seu dedicat a Proust. La censura, però, ho va impedir. Serrahima va incorporar les notes que havia preparat al pròleg que va escriure per a l'edició castellana completa de la *Recherche* editada per Janés. Finalment, l'assaig sobre Proust el va poder publicar l'any 1971 en la col·lecció Antologia Catalana, d'Edicions 62, que dirigia el professor Joaquim Molas. En el pròleg del volum, Molas afirma que Serrahima demostra conèixer "totes les raconades de l'obra de Proust", així com dels estudis principals que autors com André Maurois o Henri Massis han publicat sobre la seva obra.

Robert Ramos

Hem de tenir en compte que tota aquesta activitat la menava Serrahima d'una manera podríem dir que complementària a la seva professió d'advocat i a la tasca que s'havia imposat com a activista cultural. L'any 1947, per exemple, havia creat el Grup Miramar, que reunia alguns dels joves catalanistes més inquiets del moment, entre els quals Maria Aurèlia Capmany i Alexandre Cirici Pellicer. Organitzaven lectures de poesia, certàmens literaris i debats sobre temes històrics. Un d'aquests debats, que ell explica en el seu dietari, va versar sobre les diferències entre Atenes i Esparta. El tema pot semblar allunyat dels problemes quotidians d'aquell moment, però el propòsit era que els joves aprenguessin el valor de la confrontació democràtica per si algun dia tornaven les llibertats a Catalunya i a Espanya.

Serrahima va ser amic i, en certa manera, confident de Josep Maria de Sagarra i de Josep Pla; company de conspiracions de Josep Benet; va mantenir molt bones relacions amb els incipients grups demòcrates que començaven a formar-se a la resta d'Espanya, i sobretot a Madrid, i va exer-

cir de conseller d'alguns dels mecenes més importants del país. Tota aquesta activitat li va ocupar, naturalment, moltes hores. I, en certa manera, va eclipsar la seva obra literària. Va ser nomenat senador reial a les Corts del 1977, les primeres després del franquisme.

Josep Pedreira i Els Llibres de l'Óssa Menor

Josep Pedreira (1917-2003) és un altre dels casos paradigmàtics d'aquesta combinació entre resistència cultural i modernitat literària; o, més ben dit, de com la resistència cultural es feia, en bona part, en nom d'una modernitat literària prohibida, i que es volia recuperar. Pedreira no va ser ni un intel·lectual ni un mecenes amb més o menys fortuna, sinó un treballador d'arts gràfiques que va posar el seu talent, i el seu ofici, al servei de la poesia en català. Fill de Barcelona, havia passat bona part de la infantesa a Galícia, d'on procedia la seva família. De tornada a Catalunya, encara adolescent, es va posar a treballar a la vegada que iniciava estudis a Llotja, on va entrar en contacte amb els estudiants de la FNEC (Federació Nacional d'Estudiants de

Josep Pedreira el 1986. A peu de pàgina, a la dreta, el jurat del premi Óssa Menor de 1951: d'esquerra a dreta, Salvador Espriu, Joan Teixidor, Josep Pedreira, Jaume Bofill i Ferro, Marià Manent, Josep Janés, Josep M. de Sagarra i Tomàs Garcès. A baix i a l'esquerra, tres dels llibres publicats per Pedreira: *Les cançons d'Ariadna* d'Espriu, *Les hores retrobades* de Vinyoli i *Aurora per vosaltres* de Perucho.

Fons Josep Pedreira. UAB

Catalunya) i va assumir un catalanisme pacífic però radical. Mobilitzat durant la Guerra Civil, va anar a parar a la columna Roig i Negre, creada per grups anarquistes. A la postguerra va entrar a treballar amb l'editor Josep Janés.

L'any 1949, pel seu compte, Josep Pedreira va endegar la col·lecció de poesia en català més important de la postguerra: Els Llibres de l'Óssa Menor. Es va estrenar amb la primera edició d'una de les obres cabdals de Salvador Espriu, *Les cançons d'Ariadna*. Des del 1949 fins al 1963, a Els Llibres de l'Óssa Menor es van publicar 52 volums de poesia. La xifra indica un esforç financer extraordinari si tenim en compte que Pedreira no disposava de recursos propis i que el sistema de subscripcions que va posar en marxa en el moment de començar el projecte no va resultar suficient per cobrir totes les despeses. Pedreira va haver de dedicar bona part del seu estret salari com a treballador de l'editorial Janés –i, a la mort d'aquest, d'altres empreses relacionades amb el món del llibre– a eixugar el dèficit de la col·lecció. Només va tenir el suport financer de la seva dona, Berta Font, que guanyava força diners escrivint llibres per a mestresses de casa, i que signava amb pseudònim. Pedreira va acabar arruïnat, endeutat i amb la salut malmesa.

L'any 1963 la col·lecció va ser adquirida per l'industrial Joan B. Cendrós, un dels fundadors d'Òmnium Cultural i propietari, en aquell moment, de l'Editorial Aymà. Pedreira va continuar lligat a la col·lecció i al premi de poesia que convocava cada any, però va quedar molt tocat per l'experiència. En una carta manuscrita enviada a Joan Fuster l'abril del 1965, escrivia: "Un aclariment només, potser millor dos: jo no sols m'he rendit incondicionalment –per ara, després ja trobaràs altres notícies millors–, sinó que la poesia –i no ho dic amb cap retret– m'ha dut a una veritable catàstrofe, material, primer, i moral, després."

Va ser enmig de mil entrebancs amb la censura, amb els autors i amb els distribuïdors i llibreters que Pedreira aconseguí tirar endavant Els Llibres de l'Óssa Menor. En un primer moment les autoritats franquistes havien apostat per la prohibició estricta. Després semblaven disposades a tolerar edicions de llibres en català sempre que fossin escrits seguint models prefabricats; és a dir, d'abans que Pompeu

Fons Miquel Porter i Moix. UB

Fabra establís les normes del català modern. Finalment, a partir, sobretot, de la derrota nazi i feixista del 1945, els editors agosarats com Pedreira van forçar el règim franquista a acceptar la realitat. Això va fer possible que entre els deu primers llibres publicats per Pedreira figuressin tres dels escriptors més renovadors de la poesia i la prosa de la postguerra: Salvador Espriu (1913-1985), Joan Vinyoli (1914-1984) i Joan Perucho (1920-2003).

La primera edició de *Les cançons d'Ariadna* consta de 33 poemes –n'arribarà a tenir cent en l'edició definitiva– i porta un pròleg de Joan Perucho. Tal com ha estudiat Gabriella Gavagnin, la matèria narrativa del llibre s'alimenta de mites clàssics –Ariadna abandonada a Naxos–, de mites egipcis –la recerca per part d'Isis del cos desmembrat d'Osiris–, d'històries i llegendes orientals –la ira del rei Ctesifon o la tristesa de la princesa del Iangtsé– i de mites bíblics –la tràgica història de Resfa o l'èxode jueu. Però també hi trobem referències a Poe, a *L'holandès errant* de Wagner o a fets d'aquell moment, com un soldat americà que se'n va a la guerra o els perills de la bomba atòmica.

A dalt, Miquel Porter a l'espai museístic de la Col·lecció Cinematogràfica Catalana, que va crear l'any 1964 a la primera planta del palau del marquès de Barberà i de la Manresana, situada damunt de la llibreria del seu pare, al Portal de l'Àngel. A la dreta, portades de tres obres de Porter sobre el cinema català. A la pàgina següent, Porter l'any 1985.

L'any 1951 Joan Vinyoli guanyava, amb *Les hores retrobades*, la segona edició del premi Óssa Menor que convocava Pedreira. Amb anterioritat, aquest poeta havia publicat *Primer desenllaç* (1937) i *De vida i somni* (1948). Als poemes de Vinyoli els crítics hi havien trobat influències de Goethe, Rilke, Hölderlin i Hofmannsthal. En aquest nou llibre Vinyoli abandonava el descriptivisme paisatgístic per anar modulant una veu pròpia, marcadament elegíaca, que no defugia les influències esmentades sinó que les incorporava a la seva obra de manera cada vegada més natural. I hi afegia noves veus que el seu biògraf Pep Solà concreta en Luis Cernuda, Santa Teresa de Jesús i el Shakespeare de *La tempesta*.

El finalista del premi que va guanyar Vinyoli va ser Joan Perucho, amb *Aurora per vosaltres*, llibre que Pedreira va aconseguir publicar aquell mateix any 1951. Potser no és un dels llibres més significatius d'aquest escriptor, però allò que ens interessa subratllar és la modernitat radical que aleshores suposava publicar Perucho. A la mateixa col·lecció va aparèixer, uns anys després, *El mèdium*, on es fa present el món dels esperits i de les aparicions, tan apreciat per Perucho, i tan vinculat a una certa tradició republicana i anarquitxant del catalanisme. Cal recordar, a més, la relació de la literatura de Perucho amb la de Lovecraft i altres autors que s'escapen de la història canònica de la literatura occidental.

Miquel Porter: del cinema mut al soviètic

Miquel Porter Moix (1920-2004) va ser un intel·lectual, un escriptor i un agitador cultural que va dedicar la major part de les seves energies al món del cinema.

Fill de Josep Porter, que va arribar a ser un dels llibrers més importants de Barcelona, els primers films que recorda –segons explica al llibre-entrevista de J. M. Garcia Ferrer i Martí Rom– són els de procedència soviètica que es projectaven als cinemes de Barcelona durant la Guerra Civil: *El diputat del Bàltic*, *Xapaiev*, *El fill de la Mongòlia...* De l'impacte que produeixen aquestes pel·lícules en l'adolescent Miquel Porter neix l'interès pel cinema soviètic, del qual, amb els anys, esdevindrà un autèntic especialista. L'any 1939, però, no només desapareixen de les pantalles de Barcelona les pel·lícules soviètiques, sinó totes aquelles que no poden quedar emmarcades dins els paràmetres del nacionalcatolicisme imperant.

Estudiant de Filosofia i Lletres a la Universitat de Barcelona –es llicencia l'any 1955–, de seguida té clar que es vol dedicar al món del cinema. Com que Barcelona és aleshores un desert cultural, Miquel Porter comença organitzant un cineclub familiar –amb entrades i programes i tot– a la primera planta del palau del marquès de Barberà i de la Manresana, situada dalt mateix de la llibreria del seu pare, al Portal de l'Àngel, i que servia de magatzem de llibres. Porter aconsegueix que en aquest espai –al qual s'entrava pel carrer de la Canuda– s'hi passessin pel·lícules de tota mena.

Més endavant fa amistat amb Henri Langlois, director de la Filmoteca de París, i amb Raymond Borde, de la Cinemateca de Tolosa de Llenguadoc. A través d'aquestes dues institucions i de l'Institut Francès de Barcelona –on organitza el Cercle Lumière–, Porter aconsegueix més pel·lícules

Robert Ramos

per a les seves sessions. Però no en té prou, i a meitat dels anys cinquanta crea la Col·lecció Cinematogràfica Catalana (Cocica), una mena de filmoteca particular que ell mateix organitza, gestiona i exhibeix al pis del Portal de l'Àngel. Lloga i compra pel·lícules, de vegades a pes, als Encants de la plaça de les Glòries. I organitza, sense cap mena de permís, unes sessions de cinefòrum on s'exhibeixen algunes de les pel·lícules més importants de la història del cinema, des de les més clàssiques fins a les més modernes: *Metròpolis*, *El cuirassat Potemkin*, *Els 400 cops*, *El setè segell*, *Maduixes silvestres*, *La caça...*

Després, quan a meitat dels anys seixanta esclata el boom dels cinefòrums, Porter n'és un dels màxims promotors. Cal pensar que la majoria d'aquestes activitats es feien sense permís, o amb l'aixopluc d'alguna institució religiosa o cultural, i que sovint sorgien entrebancs legals que podien

arribar, fins i tot, a la presència de Guàrdia Civil i a la prohibició d'aquestes iniciatives.

Porter anava amunt i avall de Catalunya quan no hi havia autopistes, els trens solien circular amb retard i les combinacions entre ferrocarril i autocar eren escasses. En el llibre esmentat afirma que, alguna vegada, havia fet part del viatge dalt del camió que recollia la llet a les masies. Una sessió de cinefòrum no era, només, una activitat cultural. Era, també, una alenada d'aire fresc que podia posar en qüestió determinats usos i costums en els camps de la moral, la religió o la sexualitat.

I encara va tenir temps de relacionar-se amb els promotors de l'avantguarda artística que van sorgir a l'interior de Catalunya, com ara el Club 49; de ser un dels impulsors de la revista *Curial*, i, més endavant, d'esdevenir un dels fundadors d'Els Setze Jutges, el grup que, a partir de principis dels anys seixanta, intenta crear cançons en català que

estiguin a l'abast de tothom. També, a partir dels anys seixanta exerceix, com a crític de cinema de la influent revista *Destino*, i, posteriorment, des del 1976, del diari *Avui*, el primer en català autoritzat a sortir al carrer després de la mort de Franco.

El 1969 el criden a la universitat, on esdevé el primer catedràtic d'Història del Cinema. I quan Catalunya recupera l'autonomia política, Porter, que ja militava a Esquerra Republicana de Catalunya, rep el nomenament de primer cap del Servei de Cinema del Departament de Cultura. Des d'aquest càrrec intenta posar les bases d'una política cinematogràfica pròpia. El 1986 deixa la gestió política, però no l'activisme cultural. Aquest mateix any publica *Renoï, quina portera!*, la seva única novel·la. Des del 1990 fins al 2004 ocupa llocs destacats en la Intersindical-CSC i el 1996 és nomenat rector de la Universitat Catalana d'Estiu. ■

Militància i creativitat

Quan els historiadors, tant els d'aquí com els de fora, analitzen el llarg període del franquisme solen remarcar el gran canvi econòmic i social que experimenta la societat espanyola, també la catalana, durant els anys seixanta. I és cert. Durant aquesta dècada Espanya entra en la modernitat. Això succeeix, tal com explica Paul Preston en la seva imprescindible biografia sobre Franco, no amb l'impuls del dictador sinó comptant amb la seva incomprensió més absoluta. Franco mai no va entendre els mecanismes de funcionament de l'economia moderna, i va ser el ministre d'Hisenda, Navarro Rubio, qui, a través d'exemples propis d'una classe de primària, va haver-li d'explicar que si Espanya no aplicava les mesures proposades pel Banc Mundial en poques setmanes s'hauria de declarar en fallida.

La modernització no només va afectar l'economia. A finals dels anys seixanta arribava a la majoria d'edat la primera generació d'espanyols –i catalans– nascuts després de la Guerra Civil. I, d'altra banda, el turisme estava contribuint de manera decisiva a la modernització dels costums; una modernització també estimulada per l'imparable procés de laïcització que experimentava la societat.

Tal com explica el professor Joan B. Culla al volum setè de la *Història de Catalunya* dirigida per Pierre Vilar i publicada per Edicions 62: "L'escassa concurrència als temples, el descens en picat del nombre de vocacions sacerdotals i la pèrdua d'influència social de l'Església catòlica no són més que els símptomes d'una crisi més general de les autoritats i els valors tradicionals, que es fa sentir sobretot en el si de la família."

Durant la dècada dels seixanta queden consolidades les dues ideologies que aglutinaran la majoria política i social de la Catalunya que surt del franquisme: un catalanisme d'arrels més o menys catòliques i una visió social d'esqueres d'arrels més o menys marxistes. Les lleis antidemocrà-

Colita / Corbis

tiques que regeixen el país des del 1939 no canviaran fins després de la mort del dictador. Per tant, Espanya continuarà sense llibertats; i Catalunya, a més, sense el reconeixement dels drets de la llengua i la cultura pròpies.

Però per sota de les prohibicions es van constituint unes referències culturals que emergiran del tot a partir de la mort de Franco i de la restauració democràtica. L'any 1960, Espriu publica *La pell de brau*; l'any 1962, Mercè Rodoreda, *La plaça del Diamant*; el 1963 és l'any de la consolidació de Raimon com a portaveu de la ira de la generació dels setanta, i també el de la publicació de l'antologia *Poesia catalana del segle XX*, de Josep M. Castellet i Joaquim Molas, un dels intents més polèmics d'acostar-nos a la modernitat literària europea; el 1966 té lloc la Caputxinada, de la qual sorgiran els primers organismes clandestins d'acció política unitària –naturalment clandestins– que desembocaran en l'Assemblea de Catalunya. Molts dels valors i de les referències de la Catalunya actual apareixen en aquells anys seixanta. No s'entenen, però, sense tenir en compte les iniciatives culturals, forçosament més subterrànies, de la dècada anterior. ■

A la foto, el cantant Raimon, nascut tot just acabada la Guerra Civil, que es va consolidar l'any 1963 com a portaveu de la ira de la generació dels setanta

Martí Crespo

Inspirar Barcelona

Barcelona nova, Barcelona vella, Barcelona nova i el Barcelonès Volumes 8 (336 pàgines), 9 (284 pàgines) i 10 (306 pàgines) de la col·lecció “Geografia Literària” Editorial Pòrtic i Ajuntament de Barcelona, 2013-2015

Un quilo i mig de pes en total, nou-centes pàgines en conjunt, quasi vuit-centes referències bibliogràfiques i cent cinquanta agraïments personals de l'autor. Són les macroxifres, pelades, dels tres últims volums de la col·lecció “Geografia Literària” de l'editorial Pòrtic, signats pel mestre i filòleg Llorenç Soldevila i Balart.

Són gairebé vuit-centes, les propostes de turisme interior per a viatgers autòctons a través d'edificis i indrets vinculats, (in)directament, a les lletres barcelonines. Totes ben classificades en tres grans àrees geogràfiques, detallades pel catedràtic de Literatura Joaquim Molas al pròleg del volum 10: la Barcelona “vella”, entre muralles; la Barcelona dels petits poblets històrics del voltant, i la Barcelona “nova”, de l'Eixample. Tres ciutats “que conviuen conservant, cada una, la seva identitat” i que també presenten, cadascuna, tres plans de la realitat, com destaca al seu torn el periodista Lluís Permanyer, prologuista del volum 9: “El del paisatge urbà, el que existeix i que podem dir que constitueix el punt de referència i l'origen de tot”; “el format pels textos més o menys acadèmics, en què les dades, la informació tècnica i minuciosa, el rigor presumible, en constitueixen la base informativa”, i “la imatge literària, amb independència del gènere, que ens aporta uns valors

emocionals, a part del gruix creatiu que pugui oferir”.

Aquestes sis grans coordenades orienten les guies de Soldevila, qualificades per Molas de “magna geografia literària” i per Permanyer d’“antologia amb estrictes límits geogràfics”. I és que cada “lloc literari” esmentat hi és perfectament delimitat (amb latitud i longitud de GPS incloses) mitjançant una fotografia visual i una descripció textual, a més d'una citació sensorial en forma de text biogràfic, poema, oda, cançó o paràgraf novel·lat.

No us espereu, doncs, una guia de recomanacions usual, sinó una tria de racons al gust. Des de les cases natalis o vitals d'escriptors fins a les escultures i els monuments que s'escampen per la ciutat, passant per les places i els carrers dedicats a literats i per nombrosos espais evocadors d'autors d'avui, ahir i abans-d'ahir. I, per a cadascun dels *endrets* (vegeu el web *Endrets.cat*. Geografia Literària dels Països Catalans, que aplega tots els textos no recollits al llibre per raons d'espai o tècniques) hi ha sabut trobar “amb gran erudició i sensibilitat”, en paraules de Molas, “el text just per subratllar-lo”.

Com l'inèdit escrit del mateix Molas, sobre el pis i el barri de l'Eixample on va viure més de quaranta anys. O la descripció de Quim Monzó, des del balcó estant, del carrer de Florida-blanca desembocant al Paral·lel. I un poema cançó d'Ovidi Montllor, segurament concebut a la seva última casa de la Salut. A les guies també apareixen bars i cocteleries, establiments de tota la vida, instituts d'educació i desenes de tombes d'autors, a més de les bèsties del zoo... i els bèsties de la *Jefatura*. I encara baixa al bar de la universitat, “un espai de llibertat [...] on Montserrat Roig va escriure un dels seus primers contes”; proposa lectures de Carme Riera, Baltasar Porcel i Màrius Sampere quan ens fem a les boques del metro d'Urquinaona, la Vall d'Hebron i Santa Coloma; deambula pels passadissos de l'Hospital Clínic, i ens passeja pel parc del Clot, on suggereix un altre inèdit, ho endevineu?, de Miquel DescLOT.

La prolífica *literaruta* de Soldevila condensa centenars de paisatges amb passatges, inspiradors d'unes Barcelonnes abundantment descrites i escrites que en dificulten l'exploració. ■

J. Ignasi Gras

La historieta com a arma de lluita social

Butifarra! El còmic dels barris (1975-1987)

Autors diversos. Selecció de materials i coordinació de Pepe Gálvez i Lluís Recasens Ajuntament de Barcelona, FAVB i Edicions Clariana, SL 261 pàgines Barcelona, 2015

Fa quaranta anys del naixement de la revista satírica *Butifarra!*. L'Ajuntament de Barcelona i la Federació d'Associacions de Veïns (FAVB) han publicat una obra coral que fa justícia a una capçalera que va destacar entre les revistes gràfiques d'aleshores. Pepe Gálvez i Lluís Recasens, “l'Avi”, han coordinat els diferents apartats d'aquest magnífic volum que, des d'una bona selecció de textos i molt material gràfic, recupera la memòria d'un mitjà i d'un equip de dibuixants i guionistes de còmic que van posar el seu talent al servei dels moviments socials dels barris en els anys de la transició política, continuant la tradició de les publicacions satíriques catalanes estroncada per la Guerra Civil i la dictadura.

En un primer bloc, uns quants articles ens situen en diferents contextos: els precedents més notables en la premsa satírica catalana –a càrrec del periodista i crític d'art Josep M. Cadena–, les primeres passes de la historieta per a adults –article firmat per l'historiador del còmic i guionista Antoni Guiral–, l'humor gràfic que es

feia a Espanya a finals del franquisme –segons el crític i guionista Pepe Gálvez– i el context social i polític de l'any 1975 –explicat per Carles Prieto, expresident de la FAVB.

Era un temps en què a Barcelona naixia amb força “el moviment de les associacions de veïns, reflex de la reaparició dels moviments socials populars i alhora de les lluites urbanes que ajuden a recuperar espais i fomenten la participació”, segons Andrés Naya. Un moment, també, en què dibuixants, guionistes i veïns “estaven al mateix costat de la trinxera” i els mateixos dibuixants d'histories, en el cas de *Butifarra!*, feien de periodistes, amb el material gràfic com a protagonista. “La historieta no era només un entreteniment, també feia política. Era i és una eina de comunicació amb múltiples possibilitats”, escriu Alfonso López, creador i mantenidor de la revista.

En un segon bloc s'expliquen les diferents etapes de la publicació, una història plena de canvis, vicissituds i convulsions empresarials. És aquí on apareixen el gran nombre d'autors que denunciaven, a través de *Butifarra!*, la situació dels barris. I que apareguin aquí també fa justícia, ja que moltes vegades històries, dibuixos i textos no anaven signats per evitar repressions.

En la primera etapa *Butifarra!* és un còmic d'informació i agitació, una plataforma d'expressió d'associacions i entitats populars. Amb ajuntaments i Parlament constituïts democràticament, la revista, amb ganes d'incorporar-se al debat polític amb veu pròpia, evoluciona cap a una historieta feta al servei de les classes emergents.

El 1979 s'abandona la fórmula de revista i publiquen *El urbanismo, feroz*, el primer d'una sèrie d'àlbums trimestrals de tema únic. El nou format s'allunya de la política directa i tracta del capitalisme quotidià. El 1987 apareix el darrer àlbum, *El patio trasero*. Amb el temps, l'equip de la revista s'havia convertit en una mena d'agència de serveis gràfics a disposició de les entitats que lluitaven per millorar les condicions de vida de la població. Al final del llibre es fa un repàs de les anomenades “filles de *Butifarra!*”, publicacions que van sorgir de la seva empenta. Com es diu al llibre, “la història de *Butifarra!* continua viva, i parla d'un temps i d'una realitat”. ■

Esteve Miralles

Barcelona desmanegada?

Picadura de Barcelona
 Autor: Adrià Pujol Cruells
 Edicions Sidillà
 208 pàgines
 La Bisbal d'Empordà, 2014

Barcelona, com totes les altres ciutats, és una cosa personal. Com a discurs, o com a relat, o com a propaganda, cada ciutat és filla d'una manera de ser mirada, de ser pensada. I si hi ha sort –i la representació lingüística que se'n fa és modesta i ambiciosa alhora–, d'una manera literària de ser viscuda.

Picadura de Barcelona és un llibre extraordinari. D'una banda, és una novel·la excel·lent de base autobiogràfica, una mostra brillant de les virtuts possibles de l'anomenada *literatura del jo* contemporània. És una autonarració que alterna dos temps: una nit en blanc deambulant en solitari per la ciutat, i bevent, assedegadament, cerveses plenes de sentit, com en un paral·lel urbà del temps suspès i emboirat d'una aventura de desencaixos com la del protagonista d'*Un dia tranquil* (2010), de Ponç Puigdevall; i alhora dues dècades de trànsit –de l'adolescència a la impossibilitat de la maduresa– entre l'estudiant begurenc que aposta per embarcelonir-se i l'antropòleg irresolt que sotja la quarantena. Aquesta segona línia argumental pot recordar l'estructura oclusa de les biografies de ficció que solen bategar a les novel·les de Vicenç Pagès Jordà, per exemple.

D'altra banda, *Picadura de Barcelona* és, també, la millor aproximació assagística a la ciutat d'aquests tres primers lustres del segle XXI. El repàs autobiogràfic presenta escenes d'una Barcelona literàriament inèdita, en episodis reveladors, quirúrgics: amb personatges i situacions que revelen, sobretot, les impostures naturalitzades, i les estratègies d'autoconsentiment i d'autocelebració, d'un frau cultural sistemàtic que Barcelona –des del poder– ha volgut fer identitari. La mirada d'Adrià Pujol, com a integrat inabsorbit que es nega a dir que encara veu el “vestit de l'emperador”, és una mirada moral, crítica, i ho és des de la destresa i la intel·ligència d'una capacitat d'observació i d'anàlisi ben ensinestrada, i ben documentada, pels seus treballs d'antropologia de la vida quotidiana.

Si fos sensat apostar per una metàfora vegetal, es podria afirmar que el protagonista de *Picadura de Barcelona* viu a la ciutat com una planta epífita: és a dir, com una d'aquestes espècies que viuen sense arrelar, que no s'alimenten del sòl sinó de l'aire, i que viuen al damunt de les altres sense parasitar-les. D'alguna manera, aquesta necessitat (intel·lectual i de subsistència) de ser a la ciutat amb els altres i aquesta inviabilitat d'arrelar-hi sense una bona dosi d'autoengany, combinades, dibuixen un esbós de retrat col·lectiu afinat, incomplet com tots els retrats, però riquíssim de matisos.

La ciutat apareix, constatada, com un diàleg inarticulable entre el poder –els poders– i les *possibilitats* personals. I l'aposta d'Adrià Pujol sembla que sigui, també alhora, la d'una acceptació lúcida del desmanec (dir-ne “caos”, finalment, és una exageració de redemptorisme egòlatra) i la d'una militància cínica en el desmanec, com a espai de llibertat i de dignitat possibles, com a via d'autodefensa i d'aprenentatge.

La “picadura” és, doncs, una necessitat vital: fragmentar i remenar, trinxar les coses i fer-ne fum, és una possibilitat fèrtil per a l'esperit crític. I és una possibilitat tan necessària que cal no abandonar-la en mans de pensadors acomodaticis (líquids, postmoderns, o com se'n vulgui dir). Adrià Pujol Cruells deambula –es mou– i juga. Però el camí i el joc tenen un propòsit: comprendre. Bé. ■

© Laura Borràs Dalmau

Tina Vallès
Escriptora

Rutina provisional

El canvi gros serà que el barri de Sant Antoni tingui el mercat on sempre havia estat, que desaparegui el mercat provisional i que tot torni al seu lloc d'abans del 2009.

La meva enorme panxa de trenta-sis setmanes i mitja de bessones va anar a la inauguració del mercat provisional de Sant Antoni, l'octubre del 2009. La ronda sempre havia estat un malson de fums i sorolls fins aquell dia. Tres dies després paria a la part alta de la ciutat. I en tornar a casa, amb la panxa desinflada i dues nenes minúscules i rosades, el meu sogre va suar de valent per trobar una alternativa a la ronda i deixar-nos davant del portal. Ja a casa, vaig agrair que la provisionalitat del mercat amortís l'enrenou del carrer, que la pudor de benzina cedís el lloc a la de peix, sang animal i restes de verdura. En ple postpart, tot el que t'acosti a la terra, a la viscera, a l'origen, t'és balsàmic.

Deu ser per això que cada cop que diuen que el mercat que tinc davant de casa és provisional, se'm remou alguna cosa molt fonda, com si m'haguessin de prendre les nenes quan s'acabin les obres.

Que la nostra rutina era provisional, a casa ho vam oblidar fa temps. El canvi gros per a nosaltres serà que el barri tingui el mercat on sempre l'havia tingut, que tot torni al seu lloc. El mercat de la roba ja no el veurem des del balcó. El de menjar no serà de camí cap a l'escola. El dels llibres ja no tallarà el carrer d'Urgell cada diumenge. Tot retornarà al quadrat que durant més de cinc anys ha estat un núvol de pols i sorolls esquinçats pels colls llargs de les grues. I llavors ja res no serà provisional.

Com puc no tenir vertigen? No sé com serà el camí a l'escola, el cafè del matí, la parada de la Lola d'aquí a poc

més d'un any. No sé quants canvis haurem de fer per adaptar-nos al canvi. Quants canvis farem els que ara ens cuidem la rutina de dilluns a divendres, ens l'acariciem mútuament i ja li sabem trobar el pelatge suau. Com ens sentirem després de l'eufòria de la novetat. Què trobarem a faltar d'aquests cinc anys llargs.

I si penso en les meves filles el vertigen es torna físic i és un esvoranc que em comença sota els peus mateix. Recordaran el mercat provisional d'aquí a uns anys? O amb la memòria nova de trinca adoptaran el mercat nou, el de tota la vida, com a únic, i aquest envelat que veig ara des de la finestra els l'hauré de recordar jo, com quan ma mare em recorda que el primer mes de vida, abans d'anar a viure a Premià, el vaig passar a Sant Andreu, a tocar de la Fabra i Coats? El mercat provisional serà el meu Fabra i Coats, penso, i ara ja caic per aquest forat fosc i sense fons de la memòria.

Què recordo jo d'abans dels cinc anys? Als meus cinc anys va néixer ma germana i gairebé no tinc records de filla única. Els que tinc me'ls va fer ma mare a mida, amb fotos i paraules, i de tant en tant me'ls repassa, perquè se'm desdibuixen. Això ho fan, les mares. Vas pel carrer i et trobes amb algú i, com una viquipèdia de carn i ossos, te'n reciten la biografia i et restauren els enllaços que t'uneixen a aquella persona –“anàveu junts a piscina, no te'n recordes? Vau aprendre a nedar plegats!”–, i tu has de fer que sí, clicar a tots els enllaços, passar l'*scroll* fins a baix de tot de la pantalla i acceptar aquell record com a teu perquè els ulls de ta mare, plens de zeros i uns, et diuen que no tens alternativa.

O sigui que quan acabi d'escriure –amb aquest respecte dens que no em deixa respirar del tot, perquè parlar de Sant Antoni quan fa cinc anys que hi visc em sembla que és gairebé traïr-lo–, baixaré a fer fotos de l'envelat. Més tard, recolliré les nenes a l'escola, tornarem a casa per dins del mercat, i les ajudaré a fabricar-se un record prou definit i durador d'una rutina que elles no saben que té data de caducitat –aviat aprendran el significat de la paraula *provisional*. I quan arribi el moment, faré de mare viquipèdia i els redibuixaré els records de la nostra rutina provisional de cinc anys llargs en un barri que ens és definitiu. ■

Pere Antoni Pons

Miquel Barceló

“A painter cannot be like Coca-Cola”

Miquel Barceló is aware that art no longer has a single centre as it did years ago, but he doesn't want to be everywhere. As he says, “A painter cannot be like Coca-Cola, which aspires to conquer all markets”.

To Miquel Barceló (Felanitx, 1957), art is an immense territory which must be explored and conquered in its entirety. That is why his work, present in museums and galleries around the world, recognised with the most prestigious awards and listed at astronomical prices, has an inexhaustible versatility. Whether it be painting, sculpture, engraving, pottery, watercolour, drawing or large-scale works – the Chapel of Saint Peter in Mallorca Cathedral or the dome of the United Nations' headquarters in Geneva – with a size more typical of bygone times, nothing is artistically alien to Barceló. After many years of living in Mali for long spells, now the artist's time is mostly split between Paris and Mallorca. He has two centres of operations on the island: a former roof tile factory in Vilafranca, where he works with clay and creates pottery, and his house, Sa Devesa, in Ferrutx in the municipality of Artà, where he lives and has his painting studio.

You bought Sa Devesa thirty years ago this year. What were you looking for there?

It was the first time I'd earned money from my paintings and I wanted a good place to work as far away from Palma as possible. I was looking to create a world for myself with everything I love most about Mallorca: animals roaming loose, places to go walking, having a *llaüt* (a traditional boat), being able to go fishing and diving. I always have the same lifestyle: I go swimming, I paint, I go to the roof tile factory, I walk in the mountains, and so on.

What's happened to your friends and neighbours in Mali?

I speak to them each week and I still pay the salary of those who worked with me. They have come here on occasion, but they need me to send them money so they can live their lives there. The problem with Mali is that it has become a very important place, geo-strategically speaking. There's gas, uranium, petroleum and coltan, and the Chinese, Americans and Europeans are fighting over them. It's not simply the story of a few Muslims! That's an American invention, just like Mickey Mouse.

In terms of subjects and style, your work is increasingly primitive. Do you feel closer and closer to the painters of the Chauvet Cave?

Yes, I do. But I also feel close to Tintoretto, Picasso and Pollock. The greatest discovery of the past few years has been Chauvet, indeed. After contemplating those paintings, you see the history of art through different eyes and you totally change your way of doing everything. One of the best books of the past few years is *Chronicles, Volume 1* by Bob Dylan. In it, Dylan explains a fantastic idea. When he was forty-five years old and had done everything that can be done in the world of pop and rock, he felt like a finished man and had a spiritual crisis. One day he met a black musician who showed him a different way of playing the guitar, which he did by changing the position of his fingers. That such a simple change pushed him to redo all his work in another way. After the Chauvet paintings, I feel the same way. I've been doing the same for years – elephants, octopuses, fish, faces – but at the same time it's always different and I always feel it's necessary to do it. When you find out that they were making art that was so vibrant, so empathetic with the animal world thirty thousand years ago, you can't look at Egyptian or Renaissance art in the same way.

There seems to be an enormous leap between *Cadaverina 15* [boxes of rotting organic material, from 1976] and the dome in Geneva, both in human and artistic terms.

I don't think there's such a big leap. If you expand the boxes from *Cadaverina*, you have the dome in Geneva: the colourful spots, the shapes, the drips, etc. As you grow older, you learn that you always do the same things, inevitably. I always like doing new things, but I also like it when I realise that the new things I do, I have in fact done before.

You don't perceive fatality as a sentence.

No. Fatality is accepting what there is and who you are. You simply cannot paint any other way.

Is one of the links that unites all your work the remnants of the counterculture in which you were trained?

The Mallorca of the seventies and the Barcelona of the late seventies and early eighties went through very dynamic times. There was a special high-spiritedness back then. People had a thirst for knowledge; they read *Lautréamont* in bars. Can you imagine anyone reading *Lautréamont* in a bar nowadays? Everything was very lively. But after that everything started to become stagnant. Plus, the world in which I made myself, conceptual art, began to fall away. I painted pictures of dogs and everyone deemed it unacceptable, both the conceptual artists of Mallorca and the post-minimal abstract artists of Barcelona. They saw them as an aberration.

As an anti-historic aberration?

Yes, anti-historic. I remember conversations with Tàpies and Broto, and they didn't understand why I was going back to painting pictures with perspective and narration. The more negative reactions my work generated, though, the more I thought I was right. There came a point when neither my cultured friends nor my underground friends liked what I was painting; in other words, nobody liked it. I felt

completely alone, yes, but I also felt I wasn't mistaken; that that was what I had to do. It's happened to me on other occasions: being in a complicated situation and withstanding it because instinct tells me that I'm doing something that makes sense. Plus, I've often encountered people who don't understand a piece one day and a year later they think it's fantastic. Seeing art needs its process; it's like reading Mallarmé, the brain has to assimilate it.

A peculiarity of the seventies and eighties is that the stages burnt out quickly.

In the eighties there was a clear style, post-modernism, and I'm glad to have been part of it. My pictures of painters and libraries are post-modern. Now there is a historicism, a kind of pompiér, which I have very little interest in. Most art nowadays is kitsch. They are technically perfect works with a very obvious message. There's a complete lack of the human touch; everything is mechanical. Many of the exhibitions held at the MACBA in recent years seemed as though they wanted to convince people that painting is a dead art. Today the human touch is totally discredited in art. That's why I like clay, writing by hand and drawing, because I like the human touch, because the blemishes and the fingerprints are part of a work; they're not dirt, they're not defects which have to be corrected.

Does this predilection for the human touch, for the heartbeat of life, explain why the English-speaking world has been more reticent about your work?

I don't know, I've never thought of it like that. I hold exhibitions in the United States every couple of years and they seem to work. Plus, the art market contains many worlds: I couldn't reach the whole scope, even if I wanted to reach all of them. A painter cannot be like Coca-Cola, which aspires to enter all markets. I like the US because I've lived in New York and I have friends there. What's more, the art world isn't as pyramidal nowadays as it was a while ago; there's not just one centre now, but many.

Would you say that constant change has been one of the driving forces behind your work?

Perhaps. But the changes have never been the result of setting challenges for myself that I felt I had to overcome. When I've worked on a series of similar paintings for a while, there comes a point when I'm paralysed. I want to go into the studio and for unexpected things to happen there. When I know what's going to happen, I'm on the wrong track. Good things only come out of me when I surprise myself. Wanting to do different projects is my fuel.

Do you work so intensely on a subject or a discipline that you saturate yourself?

Yes. Now I'm trying to make pottery with colours, which is the opposite of what I'd done until now, which was to work with naked clay, only with colours from the Neolithic Period. The colours will be like an alchemy experiment.

Those who know you say that you've always handled fame well. What do you put that down to?

What does handling it well mean?

© Agustí Torres

Continuing to do as much work as ever, for starters.

Yes. But, my aim has always been to work. When I started with art in seventies' Mallorca, there was absolutely no chance of being successful, none whatsoever. And I was always sure that I would never have any job other than being an artist. I was very radical in that sense.

Have you ever viewed success and fame as a threat?

Sometimes. That's why I went to Africa, because I saw that the life I was living – a type of hysteria involving sex, drugs, rock 'n' roll and money – was leading me towards sterility or physical death. When I was younger, I was one of the squatters at Sa Dragonera and I stayed there for a few weeks working, partly to get out of a rut in Palma that wasn't doing me any favours. Going to Africa was the same, but in a radical way. In the long run, living in Africa changed my way of life and how I saw the world. It's a very messed-up place. It's even a merit having survived it, because it's very easy to die there.

The life-saving asceticism of Africa made you reorder your priorities, didn't it?

In Africa, you see everything as though you were a hundred years old. The fragility is so overwhelming that everything ceases to be important. Holding an exhibition or a child being born are events that seem sacred when viewed from here, while viewed from there they don't seem to be so sacred.

Does creating in a world so oversaturated with information, especially audio-visual information, condition you as an artist?

I don't know if it conditions me. I live a country life. I don't have a television and I only use the Internet to watch football and read the news really, so I'm not subjected to a constant barrage. I'm increasingly selective about what I watch.

And how do you think you are conditioned by how viewers see your work? Do you think about that?

Yes, and I also think about whether it makes sense to keep adding things to the world. My poet friends and I often discuss this. I constantly need containers and warehouses to store my work, because everything I do is very unwieldy. But the important thing is to take responsibility for what you do. I take care of all the works I put into the world. As far as the way the world sees them, it's about waiting for things to become clear.

Do they really become clear? There is so much oversaturation...

Yes. Works of art always end up becoming apparent due to their own power as a work of art. To create is to make a bet with time and the world. The market has no influence there. In the long run, everything is apparent in art.

How does it make you feel when viewers only spend a few seconds in front of each work in an exhibition?

There are always some people who come back to the exhibition and spend hours in front of some works. As artists, we have very few good viewers, but we don't need to have many. The people to whom I talk about my work, with whom I discuss it and re-examine it, are very few, and the number hasn't grown over the years, despite the growing number of people in the queues to see my exhibitions.

While contemporary art is a lightning race towards novelty, you seem to aspire to being modern by being old.

That's one way of putting it, but I don't know if it's really about being old. Modernity isn't a tool or an objective of art. Besides, where is modernity? I remember a time when what was modern was videos, and not for the work itself, but for the medium: if it was recorded on video, the work was automatically modern. Is there anything older than that? And that doesn't detract from the fact that I really like the videos by Bruce Nauman, but I also like his works in wax, clay and ink. The fact that a work is in one format or another doesn't really matter. Now the medium is often confused with the message. That's old, too: McLuhan was already saying it back in the sixties.

Both you and your work have already generated a large bibliography. Would you say that helps you to understand who you are and what you do?

The majority of publications that are being and have been written are absolutely dispensable, unfortunately. The relationship with writers is interesting when it's creative for both parties. Among the studies on my work, maybe there are some interesting pieces: the book by Dore Ashton, for

instance. It might be interesting and useful for viewers, but I don't read much of all that. Now Vila-Matas has written something about me and I took a quick look at it; I prefer to read one of his good novels than to read what he's written about me. One thing that everyone does and I've never done is search myself on Google. And that's not out of arrogance; it bores me. I liked reading Hervé Guibert when he did a novel and wrote about me, but I liked it because it was fiction, entertaining and lively.

When you create a work, does it have to be good in itself or is it enough for it to be good in dialogue with your other works?

When I create a work I always see the relationship it has with other works I've done, because everything is connected. But each work is independent. What is important is knowing how to see if what you've done is good or not. In the past I destroyed some works and later I regretted it. One day I painted two or three drunken penguins under Parisian rain. It was a very strange, very large painting, which I painted in seven or eight hours, and at the last moment, with the last drop of energy I had left, I erased it. As soon as I had erased it, I thought it was a mistake. I don't know why I erased it; it was as if the gesture of erasing it was part of the work itself.

Your life and your work seem to be the result of an infallible mixture of calculation and instinct.

Wasn't it Braque who said that art is reason corrected by emotion? I used to work with music blasting and now I listen to audiobooks. I take Flaubert, Stendhal and Maupassant – I really like 19th-century French literature – and I put them on at double speed. Listening to novels doesn't just affect the work; it helps me to paint.

So you keep the rational part occupied with the audiobooks and that allows the irrational part to paint without a strait-jacket?

I don't know if it's as simple as separating rational and irrational. The thinking is before and after the work, never during. If I thought about what I have to do, I would never do any of what I do.

This question may seem premature, but have you thought about what you will do with your artistic legacy?

Yes. I'll probably have to end up creating a foundation, but I don't want to take care of it myself. I have a lot of work: a thousand notebooks of sketches and writings, a lot of paintings, sculptures, engravings and watercolours. A while ago I made my intentions clear to a notary friend of mine. I have two children, who are now grown up, and I want them to live their lives; I don't want them wasting their lives taking care of mine. I don't want to condemn them to becoming dealers or to being victims of dealers. I do want to conserve the work, but I'm not keen on taking the time to make my own mausoleum. I'd like other people to do it. It would be nice if it were in Mallorca, in Felanitx, but I don't trust institutions very much, plus they are so ephemeral... ■

© Pep Montserrat

Barcelona, the city of literature

Barcelona has a literary calling. It's worth remembering that it's the capital of Spanish-language publishing and the beating heart of publishing in Catalan. Its literary role isn't limited to the book industry, however. It also holds a distinguished position in the literary geography of the western world. It's the location of the final scene of *Don Quixote*, the first modern novel and the foundational work of the world we live in today.

Through the written word, Barcelona has created a gathering space in its healthy web of libraries, and it's also sought to share culture through programs meant to give refuge to persecuted writers, or the cooperation agreements established with other cities across the globe. Literary festivals, writers' schools or the Vil·la Joana House of Literature project are additional milestones for a city seeking to turn the world of books into its natural habitat.

This year, the City Hall has submitted a candidature to make Barcelona part of UNESCO's network of Creative Cities as a City of Literature. This initiative could make it sister to a whole community of cities around the world that have made literature one of the most important pillars of their identity.

© Pep Montserrat

Sergio Vila-Sanjuán

Journalist. Editor-in-Chief of the *Cultura/s* supplement in *La Vanguardia*

A long and fruitful publishing history

The Publishers' Guild of Catalonia (GEC) brings together 279 publishers who put out more than 30,000 titles each year. The industry is now facing the challenges of the economic crisis, the new global market, the technological revolution and a shift in reading habits: challenges that seem perfectly manageable for an industry backed by five centuries of history.

Barcelona is among the cities in the world which boast a long, uninterrupted publishing history. From the dawn of the printing press to the present day, it has been producing volumes for a very broad reading public over the last five centuries. This uninterrupted vocation is a defining feature of the Catalan metropolis, which has been and remains the publishing capital of Spanish America.

How has Barcelona come to be a key leader in the international cultural industry?

In the Middle Ages, the city already possessed what might be called a complete literary ecosystem. There is evidence dating back to the 11th century of the circulation of copies of religious and legal works. The historian J.E. Ruiz-Domènec has pointed out that the counts of Barcelona (as well as kings of Aragon from the 12th century) sought to strengthen culture through books, promoting the Floral Games and embracing writers such as Bernat Metge, author of *Lo Somni* [The Dream]. At the same time, figures close to the court, such as the aristocrat Bernat Tous and the archivist Pere Miquel Carbonell, created magnificent libraries.

Another scholar, Joan Batista Batlle, recounted that Barcelonian booksellers in the Middle Ages were occupied with providing wealthy clergy members, jurists and merchants with copies of books for each stratum of the old social hierarchy. Their collaborators were scribes, illuminators of letters (embellished initials, known as *caplletres* in Catalan) and xylographists. Ordinances for booksellers proclaimed by municipal consellers in 1445 represent the first instance of institutional recognition in the Iberian Peninsula of the importance of the guild. A street near the city's mediaeval centre would later be christened Carrer de la Llibreteria.

In this environment of promoting the written word, it is not surprising that, a few years after Gutenberg launched his universal invention, German craftsmen such as Enric Botel and Pau de Constanza settled in Barcelona and organised the first regularly operating printing workshops in Spain. From the eighties on, editions in Latin, Catalan and Spanish emerged from the Barcelonian presses. The scholar Pere Bohigas has cited a translation into Catalan of *Càrcel de amor* [The Prison of Love], from 1493, printed by

Rosembach; *Histories e conquestes* [Tales and Conquests] by Pere Tomic, (1534); and *Antiquiores barchinonensium leges, quas vulgus usaticos appellat*, from 1544, as being among the period's loveliest books.

A few dozen kilometres outside of the city, the printing press at Montserrat monastery issued its first volume, *Liber meditationum vitae domini* [The Book of Meditations on Life] in 1499. Although it has suffered a number of interruptions throughout its history, the abbey's publishing house remains active today, rendering it Europe's senior publishing house.

Don Quixote in the workshop

There is a key literary episode that sheds light on Barcelona's publishing vocation. When, at the beginning of the 17th century, Cervantes sent Don Quixote to Barcelona in the final chapters of the second part of his novel, he had him enter a printing house, presumably inspired by that of Sebastià de Cormellas, where he carried on meaningful conversations with the printer and an Italian author. Cervantes thus cast the Catalan capital as a city of books in the international literary imagination.

The Catalonia of the 17th and 18th centuries kept up a constant output of religious books, texts, professional treatises and literary works. Latin withered and Spanish bloomed: an abundance of classics were published in Barcelona for the rest of Spain. Production in Catalan decreased considerably and was sustained primarily through didactic works, pamphlets and chapbooks. To understand this period, and the subject matter at hand in general, it is essential to read Manuel Llanas' *Història de l'edició a Catalunya* [A History of Publishing in Catalonia].

Often, printing workshops associated with bookshops are a family business passed down from one generation to the next. Such is the case of the Martí, Surià and Piferrer printing dynasties. The Piferrer workshop printed Catalonia's most visually outstanding work of the 18th century, *La màscara real* [The Royal Mask]. The work was commissioned by the Barcelonian guilds to celebrate Charles III of Spain's arrival to the city in 1759, and describes the festivities held in his honour.

The historian A. Duran i Sanpere reconstructed the operations of the Piferrer family business from a set of preserved invoices. Theirs was a "costal trade", with expeditions to several cities along the Mediterranean, from Alicante to Seville. Maritime shipments of books were made "by means of polaccas, feluccas, pinks, tartans, sailboats, canaries, xebecs, brigantines, sloops and other watercraft". They were governed by sponsors from Palamós, Valencia, Sant Feliu, Malgrat, Mallorca, Dénia and Barcelona. "Books", Duran added, "were transported in bundles, bales or packages, or wooden boxes if they were bound".

This century witnessed a flourishing of institutions of high culture devoted to the world of books in Barcelona, such as the Reial Acadèmia de Bones Lletres [Royal Academy of Letters], with its meetings of scholars and historical publications.

Thanks to the invention of the flatbed press at the beginning of the 19th century, printing became faster and books consequently became less expensive. Antoni Bergnes

Arxiu de Revistes Catalanes Antigues

de las Casas was by all accounts the first modern publisher in Catalonia, with works such as an impressive *Diccionario geográfico universal* [Universal Gazetteer] in ten volumes published between 1830 and 1834. Bergnes was also the director of magazines such as *El Vapor*, in which Aribau published the poem "La pàtria" [Ode to the Motherland] (1833), which is considered the starting point of the *Renaixença*.

Throughout the century, numerous figures in the book industry floated between a publishing world that set its stakes on Spanish-language output, and support for or simultaneous complicity with a Catalan literary renaissance, which would largely focus its energies on the region's intelligentsia. The strength, technology and resources of the Spanish publishing industry would help get the Catalan publishing industry off the ground.

Joaquim Verdaguer was a contemporary of Bergnes de las Casas, who brought to bookstores the famous twelve-volume illustrated series *Recuerdos y bellezas de España* [Memories and Beauties of Spain], with prints by F. X. Parcerisa. Narciso Ramírez and Francisco Oliva were also among the period's distinguished publishers. Some divided their time between publishing and bookselling.

In the century's final decades, a few strong, powerful publishing houses with their own vessels and printing presses established themselves. This marked publishing's

Left, the cover of *El Vapor*, from August 23rd, 1833, where Bonaventura Carles Aribau's poem «La Pàtria» was published. The magazine was directed by Antoni Bergnes de las Casas, Hellenist and Rector of the University of Barcelona, who is considered the first modern Catalan editor. Right, cover of *L'Avenc*, from February 23rd 1890, with a photograph of playwright Àngel Guimerà.

Biblioteca Digital de Castilla y León / Wikimedia

The Alcazar gate in Avila, as it was portrayed by Francesc Xavier Parcensa in *Recuerdos y bellezas de España*, published in 1865.

AFB

Philologists Jordi Rubió i Balaguer and Pompeu Fabra, in portraits from the second decade of the last century, and Josep Comas i Solà, director of the Fabra Observatory, in 1902. These were three of the foremost representatives of Catalanist culture in their time, and all three participated in the Spanish *Encyclopedia Espasa*.

transition from the romantic period to the industrial period. These companies bore names that would reach legendary proportions, such as Montaner y Simón, Salvat, Heinrich and Espasa. The owners and directors often travelled through Europe to become familiar with new printing systems, incorporate translations into their catalogues and participate in international guild meetings in Paris, Brussels, London and Leipzig. Barcelona positioned itself as a publishing leader in the Spanish-speaking world with its constant exports to the Americas and establishment of offices and subsidiaries there.

In the second half of the 19th century, several publishers systematically printed in Catalan, which received a fresh boost as a language of culture after three centuries. The literary *Renaixença* had its practical correlative in printing presses such as L'Avenç and La Il·lustració Catalana, tied to magazines of the same names.

In 1897, Josep Lluís Pellicer and Eudald Canivell founded the Catalan Institute of Book Arts, with the twofold aim of lobbying for the publishing industry and training professionals in techniques such as photoengraving, stereotyping and composition.

Turning point in the 20th century

The Barcelona of the first third of the 20th century was a city that modernised at full tilt, seeking to emulate the major European metropolises. Bookselling activity reached a turning point: By Antoni Palau's account, in 1933, there were more than 50 second-hand bookshops in the city.

These were years of major projects: following the example set by the major German leaders, the Espasa publishing house launched its *Enciclopedia*, which would end up totalling 82 volumes of 1,500 pages each, with a weight of 164 kilos and a length of six linear meters. Notably, Espasa – which published in Spanish – recruited its editors amongst some of the most distinguished figures in Catalan nationalist culture at the beginning of the century. Its collaborators in literature and graphic design included the likes of Miquel dels Sants Oliver, Jordi Rubió i Balaguer, Pompeu Fabra, Josep Comas Solà, Alexandre de Riquer and Ramon Casas.

Different publishing houses reveal the maturity of the Catalan-language market: Barcino, Editorial Catalana, Llibreria Catalònia, etc. Edicions Proa, founded in 1928, launched the *A Tot Vent* book collection, which published classic European novels (Dostoyevsky, Proust) alongside works by young local authors (Benguereel, Rodoreda) and

new international figures (Moravia). It ultimately sold around a million copies of its titles. The politician Francesc Cambó strongly encouraged translations of major classics through the Bernat Metge Foundation.

In the realm of popular literature, the publisher Molino launched successful mystery and detective collections. The Montseny-Mañé family, who adhered to an anarchist ideology, was behind the *La Novela Ideal* [The Ideal Novel] collection, which put out 600 volumes exceeding 10,000 copies.

The reign of King Alfonso XIII saw the start of a publishing-association movement in Barcelona, and the city's Chamber of Books was founded in 1918. In the course of its history, José Zendera, the founder of Editorial Juventud, and his colleague Gustavo Gili – both very important editors in their own right – would tirelessly support all sorts of guild initiatives, encouraging the different governments to undertake measures to protect their industry.

Taking up the initiative of Vicente Clavel, a Valencian publisher and journalist residing in Barcelona, in 1926 Primo de Rivera's administration approved the creation of a book fair that initially was held on 7 October, but was moved to 23 April in 1930. In Catalonia, the fair quickly merged with the festival of Sant Jordi to the point that the two occasions became inseparable.

In the years of the Spanish Republic, various publishing houses (Àgora, Juvenal and Bauzá) published oppositional or openly revolutionary literature from Barcelona. The Spanish Civil War had a destructive effect on the Catalan publishing industry (which, nonetheless, did not halt production) and on the city's intellectual fabric. After the conflict came to an end, many members of book industry faced censorship, saw their activity restricted or followed the path of exile.

Post-war period

Under the post-war dictatorship, the Catalan language was reduced to a semi-clandestine status in terms of literary creation and publishing. At the same time, several star Catalan publishers laid out a trajectory that would mark the Spanish culture of those years.

After forming part of the intellectuals of the Franco regime who were the driving force behind *Destino* magazine, Josep Vergés launched, through the publisher of the same name, the Nadal prize, which would attract a loyal following. Vergés was also the legendary publisher of the definitive complete works of his friend, Josep Pla.

Josep Janés i Olivé, who had raised spirits in antebellum Catalonia with his *Quaderns Literaris* [Literary Papers], set about publishing in Spanish with a specialisation on British narrative. (Following his death, the José Janés publishing house was acquired by the Plaza publishing house, giving rise to Plaza & Janés, the great generalist publisher from the sixties on.)

In the fifties, José Manuel Lara, an Andalusian transplant to Catalonia, promoted his publishing house Planeta, with major hits such as Josep Maria Gironella's trilogy on the Spanish Civil War (*Los cipreses creen en Dios* [The Cypresses Believe in God] *Un millón de muertos* [One Million Dead] and *Ha estallado la paz* [Peace After War]) and translations of bestsellers by authors such as Frank

Yerby and Frank G. Slaughter. These authors would soon be awarded the famous Planeta prize for novels, which competed with the Nadal prize from the publisher Destino and very quickly exceeded it in terms of prize money.

The publishing company Bruguera founded a major factory of pop dreams, an entertainment industry that unfolded with the production of comics and dime-store novels with themes on the Wild West, romance (with Corín Tellado's major successes) and adventure, as well as literary adaptations and pocket classics.

Carlos Barral, at the helm of the publisher Seix Barral, represented modernity and experimentalism. He would be the main driving force behind the key phenomenon of the literary boom in Spanish America in the sixties. Seix Barral awarded accolades to novels by Mario Vargas Llosa, Carlos Fuentes, Guillermo Cabrera Infante, and others. Some of these authors would go on to be represented by the agent Carme Balcells. Vargas Llosa and García Márquez moved to Barcelona, the literary boom spread internationally from the Catalan capital and its publishing prestige was etched into the history of the 20th century. The contributions of these and other publishing houses allowed Barcelona to remain the Spanish-language capital of books in the midst of the Franco regime.

In Catalan, J.M. Cruzet and his publishing house Selecta kept the flame burning until in the more permissive sixties new publishing houses came about that captured the modernity of the time, particularly Edicions 62. Under the literary direction of Josep M. Castellet, this publishing house forged ties with new European trends in the fields of narrative – Catalan and international – and the essay. The *Gran Enciclopèdia Catalana* [Great Catalan Encyclopaedia], which was first published in 1968, symbolised the Catalan language's recovery and cultural and economic steps forward. In this decade, Club Editor, driven by its merger with Sales, published some of the masterpiece Catalan novels of the 20th century (by Rodoreda, Villalonga and Sales himself).

Contemporary ebbs and flows

In the years leading up to and following Franco's death, Barcelona experienced a creative explosion. Publishing houses such as Anagrama and Tusquets, which hailed from the anti-authoritarian left, established themselves by publishing counter-culture works, new journalism and anti-conventional narrative. Catalan publishing also experienced a revival, and very soon names such as Llibres del Mall, Quaderns Crema and Columna emerged. Bookshops committed to the cause invested in disseminating voices on the political and social change taking place.

At the same time, Planeta started to take over former rivals such as Seix Barral and Destino, and consolidated its identity as a publishing empire in an expansion process that would lead it to become the world's eighth-largest publishing house in the 21st century.

Barcelona became a field of operations for multinationals in the book industry, which used the city as a platform to access the Spanish American market. The first to arrive, in the sixties, was the German publisher Bertelsmann, which launched the very successful *Círculo de Lectores*,

and later on merged with the Italian publisher Mondadori and then the British publisher Penguin.

In recent decades, Barcelona has published fewer books per year than Madrid (which holds the title of textbook capital), but thanks to its greater revenue, it remains the industry leader. New publishing houses such as Salamandra and La Campana help maintain the spirit of innovation. Jaume Vallcorba, the owner of Quaderns Crema, founded the Spanish-language publisher Acontilado, a major cultural leader that has revived classic works. Other groups such as RBA and Océano maintain their head offices in the city.

To spread the notion of Barcelona as a city of books and publishers, the city council declared 2005 as the Year of Books and Reading, and developed a programme with more than 1,500 activities. In October 2007, Catalan culture was the guest of honour at the Frankfurt Book Fair, the world's top annual meeting for book professionals.

The Catalan publishing world would not be what it is without literary agents, which has no shortage of outstanding women. The most important historical figure is Carme Balcells. Her colleagues in active service include Mercedes Casanovas, Antonia Kerrigan, Anna Soler-Pont (Pontas), Mónica Martín, Silvia Bastos, Sandra Bruna and Guillermo Schavelzon. Another indisputable touchstone in the industry is Pompeu Fabra University's Master in Publishing and Editing. Directed by Javier Aparicio, the internationally recognised programme has now been running for 20 years.

Currently, the Publishers' Guild of Catalonia (GEC) brings together 279 publishers who put out more than 30,000 titles each year. The industry is now facing the challenges of the economic crisis, the new global market, the technological revolution and the shift in reading habits. But for an industry backed by five centuries of history, these challenges seem more than manageable. ■

Note

A longer version of this text (in Catalan) is available at www.bnc.cat/Editors-i-Editats-de-Catalunya/.

From left to right, the editor, essayist and literary critic Josep M. Castellet, in a photograph taken in Barcelona in 1981; and the editor of Quaderns Crema and Acontilado, Jaume Vallcorba Plana.

Robert Ramos

Quaderns Crema Archive

Albert Armengol

Top, the Montaner i Simón building on Carrer Aragó, currently the seat of the Tàpies Foundation, and the former home of Gustavo Gili editorial on Carrer Rosselló, an emblematic example of the Catalan modern movement. Below, the Planeta group, based in the former Banca Catalana building, and the RBA group building on the new Diagonal.

Javier Aparicio Maydeu

Creator and director of the Master of Publishing at the UPF-Barcelona School of Management

Accustomed to risk: Barcelona, publishing lab

Nothing ventured, nothing gained. Barcelona, a publishing lab since time immemorial, is accustomed to risk because it has always had to defend itself with its own means. More companies and new projects are needed. The more diverse a habitat, the longer it endures.

Barcelona was already an international publishing cluster 20 years ago in 1995, rubbing elbows with New York, London, Frankfurt and Milan as the headquarters of the largest publishing houses in the entire industry (agents, scouts, editors, printers). In addition to the strategic role it traditionally played between Europe and Latin America – Joan Grijalbo, Josep Janés and Martí Soler representing Barcelona editors who served as intercontinental bridges – and its majority control over the Spanish-language book business, came an age-old yet innovative business vision across the board. The city competed with Madrid to reach the top spot in turnover and the number of books published per annum, but the international industry's biggest publishing houses knew that the initiative stemmed from Barcelona

and that, schoolbooks and official texts aside, the publishing capital was here.

Three years after the most profitable Olympics in history, Barcelona competed to consolidate its multimedia publishing industry, its stake in the Latin American markets and the dynamisation of its cultural sphere and its authors, bending over backwards to achieve a cross-cutting international dissemination that included the city's status as a hub for design and contemporary art. This reputation for age-old cosmopolitanism, earned in the early 20th century, was strengthened in the late Franco period with the gauche divine left-wing intellectual movement and exploded in 1992 when the entire world discovered that this Mediterranean city, which had gone through its industrial revolu-

tion before inventing healthy diets and exquisite cuisine, was essentially a city of gamble and risk.

As an international publishing capital, Barcelona has been witness to essential changes in the book business over the last two decades. The city thus embarked on a process of publishing concentration on the basis of joint ventures, acquisitions and takeovers of small and family-run publishers as well as those in difficult situations due to a shift in direction or an attachment to obsolete business models, a process that created large corporations like the ever-expanding Grupo Planeta and Random House Mondadori, which recently became Penguin Random House after taking over key publishers in Madrid.

The result has been twofold: on the one hand the progressive disappearance of the publishing industry's "middle class" – even if new and extremely powerful companies like Acantilado and Salamandra have appeared on the scene – and on the other hand, the dispersion produced by the proliferation of small publishing houses with their own personalities, called "independent" houses, not without reluctance from some industry players; they are independent compared to the big publishing groups but not with respect to other business imperatives. Companies like Minúscula, Alpha Decay, Ara Llibres, Libros del Asteroide, Melusina, Plataforma Editorial, Alrevés, Rayo Verde, Libros del Zorro Rojo, Blackie Books, L'Altra Editorial and more were born – publishers that enrich the habitat, rekindle old uses and customs in the book world, attempt to recuperate the industry's essence as editorial practice and use social networks to promote their catalogue, but especially to induce readers to speak about their preferences.

Faced with the famous phrase "No unsolicited manuscripts" (and editorial tyranny regarding the uninformed and often helpless author!) the first literary agencies were created in the sixties, including the pioneering Carmen Balcells, tied forever to Barcelona's boom and status as a literary capital. Yet Barcelona continues to be the forge in which this profession is shaped. The most important agencies with the most influential client portfolios in the Spanish world are still mostly found in Barcelona. They grow, they multiply, they also disperse, and they transform. The more or less traditional houses, some large, some small (Carmen Balcells, MB, Casanovas & Lynch and Kerrigan, among others), have been joined over the years by other companies, perhaps equally traditional but smaller and more fast-paced (Sandra Bruna, Pontas, Silvia Bastos, The Foreign Office of Teresa Vilarrubla, The Ella Sher Literary Agency, SalmaiaLit, Paginatres, Letras Propias, among many others), which incorporate new trends into the industry and which, naturally, further break down the allegiance between publishers and their authors.

Moreover, the emergence of the digital world and the society of creativity, in which the number of authors (perhaps a more apt name would be "content creators") grows exponentially, the result of the unrestricted freedom to take an artistic selfie at a moment's whim and post it independently through new digital self-publishing platforms (Lulu.com was a pioneer), is effectively leading to another proliferation, that of nanojobs like coaching, consulting, providing comprehensive assistance to authors (correction,

editing, book doctoring, etc.) like Covadonga D'lom Asesoría Editorial and Refinería Literaria, as well as companies who provide publishing services and work to solve the challenges that large houses, like Deleatur for example, tend to outsource.

We must press forward, and press forward we will. Barcelona will be UNESCO's literature capital, its status as an international publishing capital will be recognised by city officials as well, perhaps a Taschen store will open on Passeig de Gràcia and it is likely that Amazon will join the party by opening one of its logistical mega-centres in one of Europe's most active cities. The technological district 22@ will include an incubator for publishing companies like Mmcardona and other digital consulting companies. It's also extremely likely that many of the publishers and printers in Asia that print and publish European books will start training in Barcelona in a few years, a city home to one of the leading international master's degrees in publishing, as well as a postgraduate publishing programme of real substance! It's even possible that Barcelona may soon become one of the busiest cities in the world in the creation of content-related apps!

It is essential that local and regional, not to mention state, authorities understand that Barcelona is where many of the international Spanish-language best-sellers got their start, from Javier Marías and Javier Sierra to María Dueñas and Ruiz-Zafón, and that the city's bilingual nature should be preserved, as should the fixed price that enables Europe to be an international power in the transfer of content and books for leisure. The more diverse a habitat, the longer it endures. We need new businesses, wild ideas that can be implemented, risky content, bravery; as Faulkner said, nothing ventured, nothing gained, a sentiment later echoed by several Nobel Prize-winning economists. And Barcelona, publishing lab from the days of Cervantes, from time immemorial, is accustomed to risk because it has always had to defend itself. But this city is overflowing with local and international talent. There's no need to worry. We shall overcome.

The logos of different literary agencies from Barcelona. The most important agencies with the most significant lists of clients in the world of Spanish-language literature continue to be based principally in Barcelona.

Carles Domènec

Photographer and journalist

The Kosmopolis festival and amplified literature

The Kosmopolis festival, which focuses on literary creation in all of its forms, has been a part of Barcelona's rich panorama of specialised industry events – BCNegra, Món Llibre, Setmana de la Poesia and Barcelona Novel·la Històrica – since 2002.

“Amplified literature” is the theme of Kosmopolis, a declaration of intent for showcasing literature in the most varied and ample sense. Festival director Juan Insua explains that “the goal is to think of literature as a big house with many doors; the ‘amplified’ concept relates to the fact that you can enter from a television series, a video game, a graphic novel or scientific developments”.

A total of 8,900 people took part in the most recent Kosmopolis, held at the Barcelona Centre for Contemporary Culture (CCCB). The biennial event goes beyond the five days of the festival to offer an ongoing programme that keeps the Kosmopolis spirit alive throughout the year. “In 2002 Josep Ramoneda, the director of the CCCB at the time, put me in charge of creating a literary festival and I thought it would be best to create a 21st-century event with an open concept focused on reigniting an interest in literature”, says Insua.

Rather than limit itself to the written word, the festival places equal importance on spoken and digital formats. “The ultimate goal is to keep the flame of literature alive as one of the most powerful and transformative arts, understood as a constantly changing force, and to see that literature is a great tool for the evolution of a society – that it is a land without limits”, says Insua, who explains that “a world without literature would be inconceivable, but it is simplistic to think that we can only understand literature from the perspective of the Gutenberg Parenthesis”. He continues to say that “we are experiencing a conceptual transformation and what we now consider literature may have little to do with what we’ll think in fifteen years”.

Within these parameters, the ninth edition of Kosmopolis was held from 18 to 22 March 2015 and included writers’

roundtables to discuss literature, debates about translation, writing workshops, an exhibition showcasing W.G. Sebald, a book camp to discuss the future of books, activities for children and teens, recitals, the Canal Alfa with literature-related videos, and keynote presentations by relevant authors including Juan Marsé, Alberto Manguel, Javier Cercas and David Grossman.

“The crisis has affected us but we’ve managed to keep it at bay; the festival was shortened to three days starting in 2008 but we’ve brought back the five-day model and expanded sections”, says Insua. “We have seen that the publishing world is polarised with mergers of large houses, but small publishers and new libraries have emerged at the same time and traditional processes are being recovered; both models coexist.”

Within this context, and with the city of Barcelona and the CCCB as a backdrop, Kosmopolis encourages community and a cultural ecosystem linked to literature. “It is a festival that was born in Barcelona because it is a capital of the arts, with a network of exemplary libraries, a powerful publishing industry in two languages, as well as many bookstores and literary festivals”, says Insua. Winner of the 2003 Ciutat de Barcelona award for the *Cosmopolis. Borges and Buenos Aires* exhibition, the festival coordinator concluded that “few cities have as many ingredients that make them literary cities; this justifies Barcelona’s bid to be designated a City of Literature by UNESCO, a bid in which Kosmopolis plays a fundamental role”.

Carlos Cazurro

BCNegra

The BCNegra Festival confirms Barcelona's status as one of the international capitals of crime literature. The number of top local authors grows at a rapid rate, the most internationally renowned Nordic authors present their innovations, and there are specialised bookstores and libraries such as La Bòbila. BCNegra, which recently celebrated its ten-year anniversary, represents the central focus among all this crime literature-related activity.

The festival hosts the best authors, celebrates the prestigious Pepe Carvalho and Crims de Tinta (Ink Crimes) awards, showcasing crime literature across the city with fifty free activities held in a number of Barcelona neighbourhoods. The most recent edition, held from 29 January to 7 February and organised by bookseller Paco Camarasa, featured seventy writers, including Philip Kerr, Anne Perry, Alicia Giménez Bartlett and Lorenzo Silva.

Món Llibre

This is Barcelona's literature festival for children, their very own Sant Jordi, celebrated in the CCCB and MACBA venues. The event offers hundreds of activities with the aim of getting children interested in reading.

The eleventh edition of Món Llibre was celebrated on 18 and 19 April. The commemoration of one hundred fifty years of the Lewis Carroll classic *Alice in Wonderland* was the focus of activities. With the participation of more than forty publishers of children's literature, the festival included theatre performances, film screenings, exhibitions, concerts and art installations.

Half a dozen book stalls were set up in Barcelona's Plaça dels Àngels with a section dedicated to children's literature.

Many world languages, including sign language, were represented at the festival, along with a space dedicated to books in braille.

La Setmana de la Poesia

In 2011 the Barcelona City Council took charge of La Setmana de la Poesia, the city's Poetry Week, one of the oldest festivals in Europe that has brought together three events in one poetry-based festival since 1985: the International Festival, the Day of Poetry and the Floral Games. Celebrated in May, the festival is a reflection of the massive number of poetry events promoted by the city throughout the year.

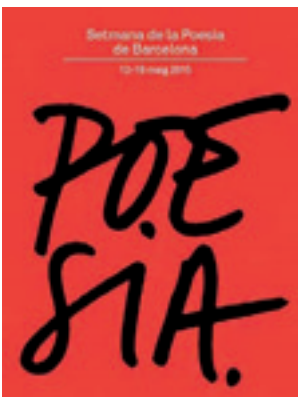
La Setmana de la Poesia resonates throughout the city with readings, meetings, conferences and concerts. Last year's events were held in community centres, cultural centres, libraries, museums, cinemas and theatres, the MACBA, La Pedrera, Poble Espanyol, in the former Damm factory and the City Hall's Saló de Cent (Great Hall).

Event organisers Teresa Colom and Sam Abrams comment that the festival "is a major public celebration that seeks to highlight the undeniable importance of poetry in people's lives, in the life of the city and in the country's literary system".

Barcelona Novel·la Històrica

El Born Cultural Centre, one of the city's most significant historical venues, hosts Barcelona Novel·la Històrica in November, a festival celebrating the historical novel which has become a meeting point for authors and readers of this genre. The six-day festival coincides with the Bàrçino Historical Novel International Award, which this year honoured author Santiago Posteguillo for his life's work. The festival focused on such prominent events as the centenary of World War I and the 40-year anniversary of Portugal's Carnation Revolution, as well as the commemoration of Barcelona's historic ties to the Romans. The event was a space for reflection on the historical genre, which also involved unprecedented aspects like the analysis of the "female" historical novel. ■

On this and the previous page, from left to right, the inaugural discussion of Kosmopolis on March 18th of last year, with Juan Marsé, Josep M. Cuenca and Jorge Herralde among the participants; a Kosmopolis Bookcamp session at CCCB that explores the limits and possibilities of the book format, and an exhibit on German writer W.G. Sebald. Below, logos and posters from some of Barcelona's literary festivals.

Carme Arenas
President of PEN Català

City of refuge for persecuted writers

Thanks to the experience accumulated with the International Parliament of Writers, in 2006 PEN Català helped create a network of cities to serve as refuges for writers persecuted in their own countries. This host programme, developed with the support of the Barcelona City Council and the Catalan Government, is an important element in the city's bid to become a UNESCO City of Literature.

Barcelona has always been an open city that has welcomed people from all over the world, especially artists and writers. The city figures in literary works dating back to medieval times and, especially in the 20th and 21st centuries, can be documented through the eyes of the writers it has inspired. That is why, literarily speaking, there is no single Barcelona, but many Barcelonas. A city seen from different viewpoints and realities throughout history: from the Chinatown of Jean Genet, Josep Maria de Sagarra and Francisco Casavella; the Raval of Manuel Vázquez Montalbán, Terenci Moix, Eduardo Mendoza, Antoni Verdaguier and Mathias Énard; the Carmel of Juan Marsé and David Castillo; the Gràcia of Mercè Rodoreda; the Ribera neighbourhood of Rusiñol; the Eixample of Montserrat Roig; the Republican Barcelona of Orwell; the Barceloneta of Joan Salvat-Papasseit... the list goes on.

Beyond opening the city to a range of cultural manifestations, Barcelona has also welcomed those artists seeking refuge because of difficulties in their home country. The city has participated in cooperation programmes with countries in conflict for decades. It was one of the first cities to join the International Network of Cities of Asylum (founded in 1994 by the International Parliament of Writers and disbanded in June 2005), joining after the Catalan Regional Parliament adopted a resolution on 24 May 2001 declaring Catalonia a community of refuge. Barcelona has welcomed writers like Albanian Bashkim Shehu and Cuban Rolando

Sánchez Mejías, who both decided to continue living in the city after the programme ended.

Barcelona has offered the Writer in Refuge programme since 2006 with the help of PEN Català, an affiliate of PEN International – an association of writers founded in London in 1921. Through the Writers in Prison Committee, PEN International acts as an expert in the case development and assessment of candidates who wish to be accepted in the programme. The association ensures the highest standards when determining the most urgent situations.

Writer in Refuge programme

PEN Català, founded in 1922, has been involved in the many activities of International PEN from the start, mainly defending freedom of expression and the free exchange of ideas, as well as the protection of the cultural and linguistic heritage of individuals and peoples.

Thanks to the experience accumulated with the International Parliament of Writers, in 2006 PEN Català helped create ICORN (International Cities of Refuge Network), an international network of refuge cities based in Stavanger, which coordinates the cities that have the status of a refuge city as well as the writers who must seek refuge outside of their countries, where their lives are at risk. The ICORN charter is based on Article 19 of the Universal Declaration of Human Rights, which refers to the right to freedom of

Archive PEN Català

expression, and has been developed based on the principles established in PEN International's charter.

As a result, and with the backing of the Catalan Government and Barcelona City Council, Barcelona became the first city of refuge in the country with a Writer in Refuge Programme managed by PEN Català. The ten cities that first formed the network have now grown to fifty, with Girona joining Barcelona two years ago. And, on 4 February 2009, the Balearic Islands Regional Parliament approved a resolution declaring the Islands a refuge for persecuted writers, turning Palma into a city of refuge. Other Catalan cities have currently asked to join, always through PEN Català.

Programme characteristics and objectives

Candidates must be writers in the broad sense of the word, at risk as a direct result of their writing, prevented from freely expressing their ideas and in danger of death or already sentenced by the authorities of their country, provided their work does not incite violence.

The programme aims to raise awareness about the need to defend and protect freedom of expression, democratic values and international solidarity; provide an appropriate response to writers through refuge and a solution to practical issues thereof: housing, medical care and bureaucratic processes. The programme also ensures the integration of the writer and his/her family into Catalan society, helping them to learn the language and introducing them into the cultural environment of the host country. It offers refuge for one year, which can be extended to two. If the situation in the writer's home country makes it impossible to return after this period, ICORN will assess whether the writer should continue living in the same city or if another city in the network might offer refuge.

To date, Barcelona has hosted the Berber poet, novelist and essayist Salem Zenia from 2007 to 2009; the Kabylia native was persecuted for defending Tamazight, his mother tongue, and democracy in Algeria. Since 2007 Salem Zenia has published two books of poems in Catalan and Tamazight: *Sol cec* [Blind Sun] (Accent Editorial, 2008) and

The programme allows the writer in refuge to express his/her creativity and promotes intercultural dialogue.

Jo sóc l'estranger [I Am the Foreigner] (Lapislàtzuli, 2015) and the novel *L'arrel de la boira* [The Root of the Fog] (Leonard Muntaner, 2014).

The city also hosted Tunisian journalist and activist Sihem Bensedrine from 2010 to 2011; Bensedrine was the first writer in the programme who was able to return to his country as a result of the Arab Spring.

The third writer was Palestinian poet Bassem an-Nabris (hosted from 2012 to 2014). During his stay in Barcelona he wrote a column about Barcelona and Catalonia, first in *Elaph* newspaper and then in *The New Arab*, both in Arabic. During his stay Bassem also published a book of poetry, *Totes les pedres* [All the Stones] (Adia Editions, 2014), in Catalan and Arabic, and is currently publishing *Petites històries de Barcelona* [Short Stories About Barcelona], in which the author compiles brief perspectives about the city. Barcelona has also recently incorporated Syrian author Ogar to the programme, who fled his country and had been living provisionally in Egypt.

Palma welcomed Zimbabwean journalist Rhoda Masha-vave from 2009 to 2011. Egyptian journalist Amir Ali, meanwhile, was the first writer hosted by the city of Girona, the latest to join a network that is expanding daily.

The programme consists of a series of activities that allow the writer in refuge to express his/her creativity, publish his/her work and promote intercultural dialogue. It also includes participation in educational programmes, promotional events for the writer's own work and, above all, spreads awareness about violations of the right to freedom of expression in general through the media. And, as a culmination of the programme, the translation and publication of the writer's work as a means of integration into our literary society.

The programme allows persecuted writers to freely develop literary creativity and promotes exchange between the writer's cultural heritage and that of the host country. In this regard the programme's immense benefit to our society should be noted, the result of the new and enriching perspective the writers in refuge provide. Their ideas help publicise and increase the international visibility of the host cities.

Other cities in the ICORN network, like Norwich and Krakow, have already been named Cities of Literature, evidence of the significance UNESCO places on writer-in-refuge programmes around the world. ■

From left to right, on this and the previous page, Palestinian poet Bassem an-Nabris; Salem Zenia, an Amazigh writer from Kabylia, in Algeria, and Tunisian journalist and activist Sihem Bensedrine.

Albert Armengol

Valèria Gaillard Francesch

Cultural journalist. *El Punt*

A space for literature and much more

The municipal network of libraries is one of Barcelona's strongest selling points in its candidacy as a UNESCO City of Literature, and it has formed a central part of the project since its outset.

An indoor square, a comfortable space that invites you to read but also to do other activities, surrounded by the warm presence of shelves stacked with books of all kinds. This is the library model established by Barcelona's municipal library plan, which has been created with one objective in mind: to make reading attractive. In just under twenty years, the network has grown from eighteen libraries to the current number of forty. The impact on Barcelona's residents is clear to see: the number of library card holders has escalated from 13% to 54%. The network of libraries is thus one of the Catalan capital's strongest selling points in its candidacy as a UNESCO City of Literature, and it has formed a central part of the project since the outset.

"We represent the city's residents, and our aim is to promote reading through different means and areas, but above all we want to encourage reading in children and young people", said Assumpta Bailac, manager of Barcelona's library network, Biblioteques de Barcelona. To this end, the organisation is pursuing two primary goals: firstly, the creation of an extensive cultural programme for the children's areas within the libraries (1,100 activities in 2014), as well as direct interaction with primary and secondary schools (1,785 visits in 2014). And secondly, promotion of the extraordinary collection of the Children's

and Young Adult Literature Documentation Service, located in the Xavier Benguerel library in Vila Olímpica.

Lola Anglada's novella on the anti-fascist child published during the Spanish Civil War, a three-metre long concertinaed *Little Red Riding Hood* from 1965, the entire *Patufet* collection and all the volumes by Folch i Torres can be found in this collection of 30,000 documents, 16,000 of which are historical. "We have books from the 19th century, children's and young adult classics from all different periods and in different languages; an invaluable collection for publishers, illustrators and researchers, who come from all over to study it", explains Neus Castellano. The director of the Benguerel library recalls how, when they received a visit from Alberto Manguel, the writer was thrilled to discover in one of the display cases the story that his German nanny used to read to him in Buenos Aires.

The collection, created in 1940, originally came from the Sant Pau i Santa Creu Library and has since been added to with very select donations. The Service was created in 1975 and for reasons of space was moved in 2005 to Benguerel, a library which was opened in 1995 and specialises in film. So far, 200 historical works have been digitized and will be available on Trencadís, the library network's digital collection run by the Diputació de Barcelona. "Whenever we hold

an exhibition, we tie it in with the historical collection so that we can showcase this heritage which is not available to the general public. For example, today we find lots of pop-up books, and you might think they are a new idea, but at the turn of the century there were already some real marvels being made”, comments Castellano as she shows a theatre pop-up book of Alice in Wonderland from 1940, on display recently in the Món Llibre children’s literature fair, and a Mickey Mouse pop-up from 1931.

The library is one of the most active when it comes to organising activities around its collection, including workshops for students on the Master in Children’s and Young Adult Literature, as well as its new releases sessions in which publishing houses present their latest publications to librarians. The children’s area, presided over by Tintin, also offers some of the very finest illustrated books with exceptional volumes including the nostalgic work by Benjamin Lacombe and the minimalist books of Katsumi Komogata – material enough for an enjoyable afternoon discovering treasures.

Links around the world

From the moment it was created in 2001, the Barcelona Library Consortium knew that one of its key objectives had to be international cooperation, which allows for an enriching exchange with other cities around the world. “This is a very important aspect in Barcelona’s candidacy, because one of the things most highly valued by UNESCO, which is responsible for promoting education and culture around the world, is North-South relations”, explains Juanjo Arranz, Director of Cooperation and Programmes.

In this sense, the organisation has built up a good network of projects and has several partner cities. Through the city council’s Priority Cities programme, it worked on setting up the libraries in Medellín, Colombia, with which it has had a partnership agreement since 2010. “We gave them advice, above all in matters related to managing their catalogue and collection, and in exchange we have learnt a great deal about cultural programming, because there they involve community leaders and use strategies to reach out to young people that we can adapt to our situation”, says Arranz. Together with Medellín they have also set up an international reading club – already in its fourth edition – with readings of the works of Catalan and Colombian authors followed by a videoconference discussion. The latest edition, with the journalist and writer Olga Merino, drew plenty of participants. Then there is the Letras al Mar international reading club for children, which is in its third edition.

Different cities, different realities

As a result of this fruitful experience, other Colombian cities have joined the initiative, including Bogotá and Cali, with which similar programmes are being developed. Partnerships have also been created with Maputo, the capital of Mozambique, and Tétouan in Morocco, one year ago and six months ago, respectively. “We’ve already been on a preliminary trip to Tétouan, and based on the libraries they have, all of which are relatively new, we could help them to draw up a strategic library plan”, explains the Director of Coop-

Albert Armengol

eration and Programmes. In the case of Maputo the situation is different due to its lack of libraries: “They want to create a training programme for librarians and teachers to give them basic tools and help build relations between libraries and schools through reading clubs.”

Thanks to all these partnership agreements, and despite not having its own budget as it did before the financial crisis, Barcelona’s library network has worked towards strengthening international cooperation with a range of innovative projects: “This has helped us to continue working despite the budget cuts and to optimise resources with the city council”, affirms Arranz. He points out how the money generated from the last general strike in 2012 was poured into international projects with Bogotá and Córdoba (Argentina).

What is more, the network of libraries forms part of a wider European network and has a professional exchange agreement with Bucharest in Romania. It goes without saying that these many partnerships help to promote Catalan writers while also boosting awareness of foreign authors. A key example of this is Sant Jordi’s Day. Each year, the network of libraries arranges an opening speech that is very often given by a foreign author. Last year the Irish writer John Banville was invited to give the speech, and he talked of the virtues that make Barcelona an excellent City of Literature candidate, comparing it to Dublin, which has held the distinction since 2010. “What with the beaches, the wine and the girls in bikinis, I wouldn’t be able to write here”, he joked... ■

A historic 3D pop-up edition of *La Ventafocs* (Cinderella) from 1960 published by Roma, part of the archive of the Children’s and Young Adult Literature Documentation Service, located in the Xavier Benguerel library in the Vila Olímpica. The centre’s reading room is shown on the previous page. Below, the Parque Biblioteca España cultural centre in Medellín, Colombia, one of the cities with which Barcelona’s libraries has a collaboration agreement.

Consuelo Bautista

Maria Patricio-Mulero

Doctorate Student at University of Barcelona and Univeristy of Paris 8 - Saint Denis

Reading the streets

Barcelona is the setting and the protagonist of a host of literary works, so much so that imaginary worlds come alive when a reader walks through its streets for the first time, or when a local returns to a place after having read a novel that is set there.

Reading a city means taking a journey to discover its urban essence. When we read, we hope to satisfy our curiosity and close the book with a feeling that we have come to know, to a certain extent, the lives of those who populate the city. Walking and reading seem to me to be the two most perfect ways of getting to know a city. I think that walking has a very intense evocative power, and in fact, the combination of movement and presence (embodied in the *flâneur* and the *voyeur*) means that many writers search for inspiration in this oh-so-everyday activity. When we want to immerse ourselves in a far-flung city, literature helps to transport us to streets which we have to imagine, filling our imagination with characters invented by the writer. In this way, the city we read about becomes home to a subjective imaginary that is perfectly transmissible and legitimate.

But when the city is our own, literature colours our perception like a veil woven by the writer, adding to our previous perception of the place. Barcelona is the setting and protagonist of a whole host of literary works, so much so that imaginary worlds come alive when a reader walks through its streets for the first time, or when a local returns to a place after having read a novel that is set there. To give just a few examples, the Gràcia of Rodoreda takes us back to an era of rooftops and post-war years, Orwell's Rambla is besieged by the ghosts of militiamen and women, we try to guess Carvalho's favourite table at Casa Leopoldo, and if we visit the Quatre Gats, we would never be able to complete

the list of characters and writers who have passed through its doors.

Despite this rich heritage, for some reason we are less aware of Barcelona's literary character than when we visit Paris or London, or certain UNESCO Cities of Literature such as Dublin, Edinburgh, Krakow and Prague. What is the secret behind these cities being read more? Could literature have a stronger presence there? One reason might be the international profile of their literature, but in many cases there has also been a drive to make this heritage visible in public spaces, dotting the city with a literary air. In these cities, there is no lack of plaques, statues, street names, literary tours and activities that highlight the characters and writers who brought soul to the place. Shakespeare's Globe, the Café Les Deux Magots and the statues of Joyce and Pessoa are hallowed places of pilgrimage for readers and the pride of local residents. Edinburgh is creating a literary district around the Royal Mile, and Krakow has developed a diverse programme of literature in public spaces with poems projected onto façades, including the poem Barcelona, a composition in homage to the bohemian city's homonymous bar.

The presence of literature in public spaces has three main missions: to disseminate literary heritage, to promote awareness of this heritage, and to build up an identity thanks to the combination of the first two factors. If I know the inspiring essence of my city and share it, my bonds to the city are strengthened and I will very probably feel myself to be an ambassador of a city that has much to offer in terms of culture. At the same time, the preservation of these literary spaces will serve as a source of inspiration for new generations curious to feel, both mentally and physically, the influence of established writers.

Barcelona has a diverse heritage, but while we decide which is the "great novel of Barcelona", we can concentrate on its unwavering ability to charm, to feed our imagination through the diversity of its streets and the vision of its literary works. We have the opportunity to continue working to raise the profile of our writers, through the same methods we have always used, of course, but perhaps with greater momentum. The streets are already brimming with literature, we just have to help passers-by discern it ■

Café Moka on La Rambla, seen from the Acadèmia de Ciències, above Poliorama theatre. In his *Homage to Catalonia*, George Orwell narrates how he was holed up on the roof of the building with other POUM militiamen during the May Days of 1937 in order to defend the party headquarters, which were next to the cafe and which had been occupied by government Assault Guards.

Albert Armengol

Matthew Tree
Writer

Coming up roses

Perhaps the single most astonishing thing about St. Jordi's day is that it gets hundreds of thousands of people to browse and buy books. The fact that printed matter, the decline or disappearance of which has been declared inevitable so many times, should still hold such fascination for an entire country – albeit on just one day – suggests that books still have a role to play.

Saint George is the patron saint of 21 countries, England and Catalonia included. I don't recall this dragon-slaughtering holy man's day (April 23rd) being celebrated much in London (except by the odd – and perfectly missable – display of morris dancing). In Barcelona, by contrast, the date is commemorated in a way so unusual – indeed, almost bizarre – that it instils a kind of elated surprise in even seasoned participants, let alone newcomers. Enter the Rambla, the Rambla de Catalunya or the Passeig de Gràcia and you will find yourself being drawn willy-nilly into an oozing throng flanked on both sides by open-air bookstalls at which many well-known local and international authors are perched behind their wares like so many fishmongers. In between the bookstalls stand buckets full of red roses, their sellers' eyes peeled for prospective purchasers.

The roses came along long before the books: as early as the 15th century, in the area around the Catalan government building in the Plaça Sant Jaume, roses were sold on April 23rd as part of the celebration of the *dia dels enamorats* or Lovers' Day (Valentine's Day, which became popular in many places after the 18th century, has never properly taken off in Catalonia). Books, however, didn't make their first appearance on Sant Jordi's Day until 1929, following two years of attempts by a Valencian bookseller to promote a literary festival throughout Catalonia. April 23rd was settled on because, besides being the day of Catalonia's patron saint, it is the day Cervantes was buried and the day Shakespeare died (in 1981, it also turned out to be the death day of one of the greatest 20th-century Catalan-language prose writers, Josep Pla). The ensuing combination of rose- and book-giving followed a pretty sexist protocol until the early nineties: the males would give the apparently sappy females a rose and the females would give a book to the apparently brainier males. This old-fangled convention having now been thrown to the winds, books and roses are handed back and forth between lovers, friends and relatives of all sexes (in 1995 UNESCO declared April 23rd to be World Book and Copyright Day).

Vicente Zambrano

In many countries, writers are more often than not rather remote figures, who can only be seen on TV chat shows or, at best, reading their stuff live from podiums. But on Sant Jordi's Day, dozens upon dozens of them are *fully available*, signing throughout the day at different bookstalls, and more than happy to meet their readers, chit-chat, exchange views, and so on. This is good for the writers too, given that it provides us with direct feedback from the people we write for (it also does wonders for our notoriously fitful egos).

Perhaps the single most astonishing thing about Sant Jordi's Day is that it gets hundreds of thousands of people to browse and buy books (and not just in Barcelona, but all over Catalonia). The fact that printed matter, the decline or disappearance of which has been declared inevitable so many times, should still hold such fascination for an entire country – albeit on just one day – suggests that books still have a role to play, just as radio never ceased to have one after the arrival of cinema, which has held its own long after the advent of videos, DVDs and YouTube and what have you. Video never killed the radio star and the panoply of all the (relatively) new forms of communication and entertainment surely won't ever kill the pleasure that can only be found by reading a written voice that talks to you person-to-person, in silence, and with meaning ■

Pepe Navarro

Joan Roca i Albert

Director of the Barcelona City History Museum (MUHBA)

MUHBA Vil·la Joana, the Verdaguer House of Literature

Vil·la Joana in Vallvidrera, currently under restoration, will once again open its doors to the public in the spring of 2016 as a museum on the city's literary heritage, with a strong focus on the great Catalan poet Jacint Verdaguer, and as a meeting place for different groups in the world of literature.

The MUHBA project Vil·la Joana-Verdaguer House of Literature sets out to illustrate the intense historic relationship that the city of Barcelona has with literary imagination and everything that derives from it: the academic perspectives, its social and ideological roles and the publishing world, and the birth of an imaginary world that is so very effective in the construction and projection of the city today.

The Vil·la Joana building, which is possibly built on late Medieval foundations, is a 17th century farmhouse in Vallvidrera, right at the heart of the Collserola mountain range. However, it acquired its current form in the late 19th century when it was owned by the Miralles family, who converted it into a summer house where they hosted the writer Jacint Verdaguer. Strong public consensus turned Vil·la Joana into Barcelona's Casa Verdaguer, from the very moment the writer died in 1902. From 1920 and for half a century thereafter, Vil·la Joana also housed a groundbreaking school run by the Barcelona City Council for children with special needs, giving them access to language that was generally closed to them, just a short while after the house

had been Verdaguer's final refuge. Seven years ago, the Barcelona City History Museum (which, as part of its work to protect the city's heritage and its story, pays particular attention to literary heritage) set out to convert the section housed in Vil·la Joana into the Verdaguer House of Literature. The site will re-open to the public in the spring of 2016 as a space that celebrates the value of the word, and of the written word in particular, and its unique capacity for symbolism and collectivism, fully incorporating it into Barcelona's mainstream history.

The gallery spaces are located on the ground and first floors, following the plans drawn up by MUHBA and directed by Josep Maria Domingo with the support of Ramon Pinyol, Oriol Izquierdo and Cristina Masanés. A tour of the museum will provide an initial perspective on Barcelona from Vil·la Joana's point of view, showing the building's evolution from farmhouse to summer house, to special school and then, from 1962, to museum. The galleries then explore various aspects of literature, its global dimension and the place that Catalan literature has in it, the

shift from writing to reading and contemporary literature described through the complex intellectual figure of Verdaguer, culminating in a portrait of Barcelona as a literary city.

The initial approach looks at the notion of “world literature” because there are in fact many “world” literatures, in languages with many or few speakers, with works by men and by women, and written in different registers. This is one of the intentions of the Literàrium, a virtual and inevitably limited version of Borges’ infinite library that allows visitors to choose from some very diverse works of literature in the digital archives and see their significance in the big scheme of things. Following that is the space devoted to showing the world through the eyes of Catalan literature, from the Middle Ages to the present day.

The itinerary through the ground floor ends with a look at how the author’s creation of a text is then recreated by the reader. In the old school kitchen, this step from writing to reading is given a sensory approach. Through touch, taste, smell, sound and sight, visitors can explore how literature comes alive.

Verdaguer as a symbol

The visitors then move on to the first floor, where Verdaguer plays a leading role. In Western society, literature has played a crucial role over the last three centuries. From the Romantic period and throughout the 19th century, its craftsmen – authors – have been public figures of great significance. For Catalans, Verdaguer is the first great contemporary writer. His work and the vicissitudes of his life are a great example of the way society was transformed in the 19th century: we see the impact of industrialisation and migration from the countryside to the city, the expansion of the Eixample, the workers’ movements and Catalan nationalist uprisings, the gold rush, the ostentation of the well-off and the birth of mass culture.

But Verdaguer was not an exceptional case. As we pass through the galleries, we also discover the “Verdaguers of Europe”; writers who, like him, became symbols of their respective cultures. And through Verdaguer we also look at the uncomfortable relationship between the writer and the powers that be. “En defensa pròpia” (In My Own Defence) – written a year before Zola’s “J’accuse” – highlights Verdaguer’s dignity in the face of the campaign orchestrated against him by the bourgeois elite and the church authorities that he had served until then. The popularity of *mossèn Cinto*, as the priest was popularly known, is not surprising then; he even won respect in anarchist circles. His funeral attracted one of the biggest crowds the city has ever seen to this day.

The final section of the museum once again covers a broader spectrum and looks at the city and its authors, showing Barcelona as a publishing hub and the birthplace of the Sant Jordi festival, highlighting the crossover between the city and the life of so many authors who were born or lived here (Maragall, Sagarra, Rodoreda, Foix, Espriu, Marsé, the Goytisolo brothers, Vázquez Montalbán, Brossa, etc.) and of many others who have passed through. Barcelona itself has been and still is the subject of literature: a large audio-visual projection takes us on a journey through the works of authors from all over the world who

have used the city as a theme or a setting and made it their own, and with that the visit comes to an end.

The second floor has been designed as an area for research and for the study of literary heritage from a historical and comparative perspective, in relation to literature’s role in the city’s history. There will be post-graduate courses, master’s courses and seminars held in partnership with various Catalan universities and institutes, in line with the work that MUHBA’s Research and Debate Centre has been carrying out for many years. These lines of research will be made accessible to the public and will contribute to a programme of public events.

Vil·la Joana is just a few minutes away from the city centre by public transport. As well as the museum visits and activities, a programme of events held mostly on Saturday and Sunday mornings is being planned. This programme will be similar to those of literary centres in other European cities, such as the Literaturhaus Berlin, with a special focus on the literary construction of modern cities. There will still be strong ties with other writers’ houses emanating Catalan literary culture, particularly the Casa Verdaguer in Folgueroles, and Vil·la Joana will continue to play an important role in the local area in cooperation with the Collserola Consortium. With a programme created together with organisations from other literary spheres from Barcelona and Catalonia, Vil·la Joana will become a meeting place for all those involved in historical study, literary creation and the publishing industry in Barcelona. ■

Vicente Zambrano

Three images of Vil·la Joana before its restoration: on the previous page, a view from the main entrance; left and below, the plaque that commemorates the death of Jacint Verdaguer at the farmhouse in Vallvidrera on June 10th, 1902, and the rear gallery as viewed from the room occupied by the poet.

Pepe Navarro

© Pep Montserrat

Antoni Martí Monterde

University of Barcelona. Research Group on Comparative Literature in the European Intellectual Space

Culture is capital

One of the duties of a city's institutions is to make the invisible visible. In other words, to make the people aware of their intangible heritage, highlighting it in a tangible way. Symbolic history, therefore, has to be set in motion alongside economic, social, political and urban history.

Barcelona, the capital of Catalonia, one of the most important cities in the world's tourism industry and the global economy, could soon become the capital of a state. Its national and international significance seems quite apparent in the geoeconomic and geopolitical spheres. But is it also a cultural capital?

Walter Benjamin's brilliant phrase, *Paris, capital of the 19th century*, not only synthesised the significance of Paris, it also allowed us to think in terms of the capital of a historical period. London, capital of the 18th century? It could be, but then the 19th century would really start in 1751, with the first volume of the *Encyclopédie*. And what would we do about Le Siècle de Louis XIV, a term coined by Voltaire? And which would be the capital of the 20th century? Maybe each decade has had a cultural capital, or none at all, or several cities bidding for the title, like Barcelona or Buenos Aires in the first third of the 20th century when they both went to great lengths to achieve this position, and both of which are still feeling the ripples created by that great desire. Berlin also wanted to be the capital of the 20th century and it almost was, but an end was brought to that attempt in the most horrifying of ways. New York was the undisputed capital, at least between 1945 and... 2001, while in Europe the century ended in 1989. No: we no longer need to find a capital of the 20th century, but neither can we get around the fact that, on the map of globalisation, cities are one of the few stable landmarks. Despite all the misunderstandings about local and global,

big cities continue to be a source of tangible and intangible value. In this sense, cities are capitals.

The most successful attempt at defining the concept of a cultural capital (city) has been made by Christophe Charle and his collaborators. According to them, a cultural capital is the result of an accumulation of cultural institutions and cultural production by successive generations, of recording this cultural history in specific places and of constantly questioning where the line is drawn between different sectors of cultural life. As a result of this process, a particular urban space becomes a magnet and a centre of power for an area of symbolic production. Finally, the accumulation of symbolic capital and the way it is managed or squandered, determines the longevity of this cultural capital or, if capital becomes static, its transformation into a museum piece which sooner or later is used up if it fails to reinvent itself.

It is not necessary to be a state capital to be a cultural capital, but if a city is the centre of a cultural field this condition cannot be ignored if we are to speak of its potential as a capital. Moreover, being or not being the capital of a state grants certain supranational characteristics that are very different from cultural fields. Being a cultural capital, therefore, means being defined in national terms. This definition was given by the artiste *démolisseur*, the Parisian prefect of the Seine, Georges-Eugène Haussmann, who concluded in an 1868 prefecture report: "It is difficult to find in the two million inhabitants that make up the population of Paris even the slightest of municipal ties, the slight-

test affinity with origin [...] Isolated and lost in the midst of the variegated multitude of the capital, Parisians have no way of counting themselves or grouping themselves. For them, the municipality does not exist, it can't exist [...] Paris, because of the heterogeneous, mobile, cosmopolitan make-up of its inhabitants, cannot be considered a municipality. It is something else entirely. It is a capital [...], in other words, it is the collective property of the whole country and the city of all Frenchmen.”

This definition of Paris as a capital is extremely interesting because, starting from a tangible reality, it insists on the recognition of an accumulated capital and, above all, of the possibilities gravitating around it. The loss of Parisian cultural specificity is one price that must be paid for its capital status, but Paris has found ways of responding to the obliteration of its daily life.

Decades later, Gabriel Alomar reached similar conclusions about Barcelona as the capital of Catalonia:

“Maybe we can briefly summarise – time now allows us to do so – the overall evolution of our *catalanism*... No, no: I've drawn a big line through the word *catalanism*, and I've written this other word in upper case, a word that it is now time to proclaim, a word that comes much closer: BARCELONISM; the flowering of the City, no longer of the Nation. So, the three periods of our movement are: I. Regionalism; its watchword: the Floral Games poetry contests; its Home: Catalonia. II. Nationalism; its watchword: Solidarity; its Home: Spain. III. Citizenism; its watchword: our youth; its Home: Barcelona, in other words, the world.

“Imagine the joy of being able to say without distinction Barcelona or Catalonia as labels for a single city, the soul of an entire world; as was said of Rome; and of seeing the city no longer as a tangible product or the result of a nation, but seeing the nation as a spiritual product, an emanation or creation (in theological terms) of our city.”

A project of modernity

Alomar was a Majorcan who had settled in a Barcelona that had come a very long way in a very short time, thanks to *Modernisme* and the early stages of *Noucentisme*, which would soon see the formulation of the idea of Catalonia-city, which should be evoked in these terms. The way that the aesthetic and artistic ethos of *Modernisme* and *Noucentisme* (almost polar opposites) took root in Barcelona, with their respective political agendas (more similar than they may appear) shows us how Barcelona articulates its arguments on what the city should be like, with an ability to absorb international debates and a definitive way of spreading its project of modernity to the whole of Catalonia. Writing, as a spiritual space within the city, began with reading the morning papers and the articles that, by the afternoon, had already showed promise as book chapters, and from one page to the next, an idea of Barcelona began to take shape. When set in motion, a city's symbolic capital is exactly that. Barcelona is a very clear example, and one of few in Europe.

So, we might say that the city is the ideal place for accumulating symbolic capital unbound by its own municipal borders. For a city to become a cultural capital it has to attract the best sources of energy from within its own cultu-

ral field and others, through a reciprocal relationship in the international intellectual space.

The transformation of a city into a cultural capital has a lot to do with a range of complex elements that settle on the ground spontaneously, compiling strata little by little with reliefs and contours that are recognisable locally, nationally and internationally. Without slipping into dirigisme, a cultural capital only works with clear, long-term institutional backing. One of the duties of a city's institutions is to make the invisible visible. In other words, to make the people aware of their intangible heritage, highlighting it in a tangible way. Symbolic history, therefore, has to be set in motion alongside economic, social, political and urban history.

Barcelona is not Kafka's Prague, Pessoa's Lisbon, James Joyce's Dublin nor Borges' Buenos Aires. Neither is it a Paris crammed with little spaces forever linked to a name or an era. In this sense, it is more like Berlin, Stockholm, Vienna or Budapest. But the important part that writers such as Verdagué, Rusiñol, Maragall and Eugeni d'Ors have played in the definition of Barcelona cannot be understated. Indeed, they are the key piece in its contemporary symbolic history. Maybe this is one of Barcelona's unique characteristics as a cultural capital: it is a city in which writers have channelled thinking on the idea of the city in both local and European terms. In its relationship with other cities and cultures, its own cultural heritage has been a vital element for over a century and a half: this is capital that is simultaneously its own and shared.

It is very difficult to articulate this clearly and consciously without it looking like inconsequential dirigisme or grandiloquent planning. Barcelona has to rethink its model of cultural policy in line with the capital concept. This does not mean simply creating more facilities, but building a conscious and critical relationship with its own tangible and intangible heritage. That is why the Vil·la Joana-Verdagué House of Literature is one of the most important and groundbreaking initiatives that falls within this idea of Barcelona as a cultural capital. It is a major shift in approach, founded on research and not on promotion. This idea could also be reinforced by UNESCO's designation of Barcelona as a City of Literature within the Creative Cities Network. Both of these initiatives are serious mid- to long-term projects. The MUHBA-Vil·la Joana provides a centre for research and debate on the relationship between literature and the city, with a view to world literature. Designation as a UNESCO City of Literature would provide recognition of a context in which literature – and books in general – play an essential role in public life and not just as an economic driver (which they are as well).

In any case, Barcelona's success as a cultural capital depends on its people's ability to remember that all they are really doing each day is receiving capital formed by relationships with the world; making it grow through smart decisions and focused efforts, caring for it. And when the time comes, being able to think of it a generation later and finding that it has grown. That would be no mean feat. ■

Prisma Archivio

Stefano M. Cingolani
Historian

Ramon Muntaner, historian (and novelist) of the House of Barcelona

Centenaries should act as a stimulus to read the works of those they commemorate, and this is what we should do on the occasion of the 750th anniversary of Ramon Muntaner. But how should we read him? The fact is that we find ourselves before one of the greatest manipulators of our medieval past.

Centenaries: a way of creating literary and historical memory, over which we often have little control. After all, what should we do with those authors who have no proven date of birth or death, or for whom we have to wait too many years, or who, for some mysterious reason, history neglects despite their great importance? I am thinking of Bernat Desclot, for example, or Bernat Metge, possibly the greatest Catalan author of the middle ages.

One danger that lies in centenaries is the tendency to celebrate a national glory (real or imagined), often with no impact abroad, instead of using the opportunity to ask questions and to contemplate a historical panorama less, we could say, Catalano-centric or less academic, less like a foot note; instead of making a comparison with the present, leaving auto-victimisation and empty, self-indulgent triumphalism behind. At the very least, centenaries should serve as a stimulus for rereading the works of those they commemorate, and we should not merely content ourselves with attending some commemorative event or other. And so this is precisely what we should do on the occasion of the 750th

anniversary of the birth of Ramon Muntaner. But how should we read him if, similarly to Ramon Llull, we find ourselves before a great manipulator, perhaps one of the greatest of our medieval past? I will not delve into Llull, as we are hardly on friendly terms, but rather I will speak of Muntaner, my relationship with whom involves much more dialogue. Ramon Muntaner offers us a great opportunity to analyse our collective past and its relationship with the present. An opportunity that would be all too easy to miss, unfortunately.

Muntaner crystallised (and it seems that he did so deliberately) the longings of the country, giving rise to a Christian/bourgeois/heroic vision of Catalonia, with little basis in reality, which stirred a desire for victories and international prominence. At the same time, he is treated by academia as if he were a completely neutral product. A curious and eloquent example of certain idiosyncrasies that are typical of this country, including academic asepticism. We can witness a fair number of contradictions, like that of a country which ends up celebrating defeats, while seeing itself

reflected in a period of victories (only some of them, though). That of a country that wishes to be forevermore pacifistic, but also exalts episodes of extreme violence, like those led by the Almogavars. Finally, that of a country that rejected the monarchy many centuries ago, which was henceforth republican, but which, at the same time, delights in the falsest, most cloying and popular vision, almost like that of any gossip magazine, that its national literature has given of its monarchs. Is that what we want to continue thinking, both of the past and the future? Or would we prefer to know how it really was, as uncomfortable as that might be, and, most importantly, take responsibility for these contradictions?

The critics have painted Ramon Muntaner as a fighter and an adventurer, a middle-class son-turned-soldier, a good Catholic with patriotic sentiment, a good administrator and a man of heart, a faithful servant from a young age to all the possible kings born of the House of Barcelona; “one of the men most nobly characteristic of the land of Catalonia”, wrote Rafael Tasis in the 1960s. Is this really how he was? Who was he, in truth?

Administrator of the Catalan Company

Born to a merchant in 1265 in Peralada, ultimately becoming a merchant and businessman himself, the contact Muntaner had at a young age with different monarchs (James I, Alfonso X of Castile, Philip III of France, Peter II of Aragon, James II of Majorca) made a great impact on his imagination, so much so that he formed an idealised and idyllic image of them. However, despite what has been written, he had no direct contact with any king until the last years of the century, when he was already an affluent man. His life changed dramatically in 1300 when he went to Sicily, which was then at war. There he met and befriended the pirate Roger de Flor, who he followed to Byzantium with the Catalan Company of mercenaries who were to enter the service of the Emperor. He occupied the post of the Company’s administrator, a position that allowed him to amass a fortune. It was in Anatolia where, forced by circumstances, he first discovered his taste for combat. In 1307 he decided to leave the Company, but it was not until 1315, when he was a married man with three children, that he gave up his wanderings around the Mediterranean and settled in Valencia. There he became a notable member of the city government and, from 1325 to 1328, he wrote the *Crònica*. During the last years of his life, as Mayor of Ibiza under James III of Majorca, his reputation was stained with accusations of prevarication, corruption and the pursuit of private interests while in public office. He died on the island in 1336.

A businessman (perhaps not the most scrupulous), an adventurer and a pirate, as well as a great writer, Muntaner narrated the most triumphant days of the Crown of Aragon. His chronical describes the conquests of Majorca, Valencia and Sicily, of Sardinia and the Catalan counties in Greece. These made a deep impression on his personal conscience (and on that of many 19th and 20th-century historians) and on how he saw his own place within history, which is why he needed to surround himself with monarchs in order to express himself. But with what values, with what ideas, with what vision of the world?

Journeys, comparisons and victories led him to become a passionate defender of his land – which we must consider more as the Catalan Countries than as Catalonia – and of his language. The union of the monarchs of the House of Barcelona, with the famous metaphor of the thicket of reeds, led them on to rule the world, just as the Tatars had done. He thus became the proponent of an aggressive expansionist policy that would lead to a global empire. A medieval Catalan empire, not so extensive, whose vestiges remain in popular culture and, still, in a section of academia. All of this, however, at the cost of a lack of curiosity for anything foreign, and with a strong sense of hostility bordering on xenophobia for anything that was not Catalan or was the enemy of Catalonia.

The past, a mirror or a tool for understanding

Muntaner was not simply a good Christian but also a fundamentalist. The God who appears in his chronicle is not the merciful God who protects the good, but the vengeful God of the Old Testament who protects the chosen people (the Catalans) and strikes down all their enemies in rage, specifically the enemies of the kings of Aragon and of Muntaner himself. That is why he adapts, manipulates and lies about the history of Catalonia to paint a politically correct portrait full of good people, where his flair for narrative always takes precedence over the facts.

Are these the characteristics of the Catalan nation of which Tasis spoke? Or perhaps we have other characteristics, and we must simply accept that we have changed over the centuries, that the past is not a mirror but rather a tool for understanding? We should not fool ourselves, nor let ourselves be fooled. We must bear all of this in mind when reading the *Crònica*, without it detracting from the pleasure of reading the book. A pleasure which has attracted readers precisely for this sense of victory and superiority, for having left the confines of the Crown of Aragon and the peninsula to travel across the Mediterranean, for its colloquial and conversational tone, for the thrill of adventure. All of this, to a great extent, invented by the writer, who is perhaps more novelist than historian. ■

Below left, first page of Muntaner’s *Crònica*, kept at the Episcopal Public Library in Barcelona, and the author’s new book on the medieval writer.

On the previous page, the Arrival of Roger de Flor in Constantinople, oil painting by José Moreno Carbonero (1888), from the Palace of the Senate in Madrid, which shows almogàvers marching before the Byzantine Emperor Andronikos II in 1303.

Prisma Archivo

Laura Basagaña
Journalist

From the land (and sea) to the table

Pescatarianism (vegetarianism plus fish), traditional bread baking with an innovative edge, strictly organic country produce... these are some of the options expanding gastronomic horizons in Barcelona and its area.

Through his restaurant Flax&Kale, Jordi Barri (Lleida, 1979) is paving the way for pescatarianism in Catalonia – a gastronomic trend that first took flight in New York and combines vegetarianism with small doses of oily fish. Xavier Barriga (Barcelona, 1969), founder of the bakery Can Turrís, brings together cutting-edge methodology while preserving traditional techniques to recover the rich taste of bread from his childhood. Can Perol is a collective of six families of farmers, aged between 35 and 60, who are looking after people’s health and the environment with their organically-grown produce.

Haute cuisine on pescatarian terms

Jordi Barri (1979, Lleida) was born the same year as the Paradís restaurant run by his parents, vegetarian chef Teresa Carles and entrepreneur Ramon Barri. “It was a small vegetarian restaurant, but it made a big impact in the Lleida area. There were always a lot of people, and they were mostly people from intellectual circles, university lecturers and writers”, he explains.

Having been a vegetarian since birth and surrounded by cookery books and sumptuous dishes, Jordi’s curiosity and interest were aroused. “There are some who rebel against their parents and do the opposite of them, but I grabbed the

opportunity to devote myself to something I liked and that I could also combine with my true profession, finances and communication.” Having completed his studies in these two subjects, in 2011 Jordi Barri went on to open a restaurant in Barcelona – the hip and modern Teresa Carles – together with his sister Mar and his parents, with vegetarian food and an artistic flourish. It was then that he began his voyages around the world looking to gather up culinary ideas to bring innovation and novelty to his menu.

In 2014 he introduced the New York concept of pescatarianism to Catalonia and founded the restaurant Flax&Kale, “which is based on a vegetarian diet, but doesn’t rule out small portions of oily fish, rich in omega-3. It’s healthy and flexible eating”. The restaurant’s philosophy is to prioritise health, the reason why they gave it the name of two superfoods: kale, a variety of cabbage high in fibre, antioxidants and anti-inflammatories; and flax, also known as linseed, which is rich in omega-3 fatty acids. “People who come to Flax&Kale want to cultivate their vitality over the years, and are starting by introducing superfoods into their diet that will help achieve this goal.”

It is an idyllic setting where you can find cold-pressed green juices and where true culinary works of art, with ingredients cooked below 46 °C (to conserve all the enzymes), gluten-free and lactose-free dishes, and desserts with a low glycaemic index are all on offer. The restaurant is a great inspiration and a gastronomic paradise for lovers of healthy living and good food.

Classic bread, freshly made

The aroma of bread straight out of the oven fills the workshop of Can Turrís on Carrer d’Aribau. Xavier Barriga (1969, Barcelona) is a baker who wanted to recapture the rich taste of bread from his childhood. He has returned to slower working methods, with longer fermentation periods and wholegrain flour, while avoiding genetically modified seeds.

Seven years ago Xavier opened his first workshop in Barcelona, later going on to create the Institut Turrís, where he designs the bread varieties he offers, including breads with organic flour and some that are gluten-free. “We only

Photos: Albert Armengol

use flour from trusted local producers. We're currently bringing pseudocereals such as amaranth and buckwheat into the process", he explains. They also make Nordic breads, prepared with rye, but one of the delicacies that has caused the greatest stir has been the spring, winter, summer and autumn breads. "They carry more fibre, because they include dried tomatoes, carrot and broccoli." The spices and seeds also give these creations a slightly exotic flavour, surprising even the most demanding of palates.

Born into the midst of a family of bakers, Xavier's father passed down his fondness for the bread-making process. "From the smell of the freshly baked bread to the moment you put flour on your hands to knead the dough, you're following an artisanal process that has a bit of magic in it." He fell in love with the art of bread making as an adolescent in the family workshop, and when he was twenty-three he visited Portugal, Italy, France and Denmark to train, attend courses and begin to contribute to specialist magazines.

Knowledge of the most innovative methods united with the preservation of certain traditional techniques makes Xavier Barriga's bread modern but highly authentic in equal measure. "We make our starter without yeast, just flour and water. This is the natural method that was used to make bread rise in ancient times", he affirms.

This dough is left to ferment at room temperature and water and strong flour are added whenever necessary. "A longer fermentation allows the baker and the rest of the team to have a life during the day and sleep at nights." The taste of the bread is different, too: the soft part is denser, the crust crunchy and a tiny bit caramelised, with hints of acidity and a robust texture that takes you back to years gone by. "Patience, time and respect are beneficial in the art of bringing bread to life", he concludes.

Organic agriculture with heart

Joan Raventós and Anna Molner are part of Can Perol, a collective of six families of farmers aged between 35 and 60 who practice organic agriculture at Sant Vicenç dels Horts and in the Tarragona area. With their parents and grandparents having worked in the fields before them, they have

From left to right, on the previous page and the current page, Joan Raventós and Anna Molner, members of Can Perol, an organic farmers' collective in Sant Vicenç dels Horts and the Tarragonès region; Jordi Barri, the pioneer of flexitarianism in Catalonia and founder of Flax&Kale restaurant, and Xavier Barriga, the driving force behind Can Turris bakeries.

inherited a respect for the land and turned it into their philosophy. "We practise organic agriculture because it's a way of not harming the land. We look after around three hectares of varied seasonal crops and have four types of fruit trees: peach, cherry plums, cherries and olives", Anna explains.

These land-working families have joined together, offering organic baskets to schools, families, cooperatives and online shoppers. "To avoid pesticides and toxins that contaminate the soil, we use the following methods: we leave gaps between the crops and the vegetation, to accommodate insects that are beneficial and eat aphids; we don't use chemical fertilisers or genetically modified seeds; we practice crop rotation and diversification, allowing the soil to regenerate properly; and use agroecological methods to prevent harmful insects from eating the fruit and the vegetables", says Joan. "This means leaving traps with bait, food that peach and olive fruit flies love, or releasing the insect's female pheromone from two boxes set on each side of the fruit tree. The pheromone attracts the insects into the box, leaving the fruit unscathed. We don't make much use of natural insecticides such as pyrethrum, only as a last resort, although they are allowed in organic agriculture and are biodegradable."

The farmers at Can Perol are also working towards helping local crops recover their standing. "We've helped bring back the white aubergine as well as native varieties of cole (*espigalls and brotons de la col*), chickpea (*cigronet petit*) and bean (*mongeta del ganxet*)", adds Joan Raventós. Some of these genera had been lost, being less resistant to insects than other more commercial crops. "We have seasonal produce; our maxim is that we follow the rhythm of the land and its traditional growing calendar. When it's not the season for tomatoes, we don't offer them. But what we do practise in the Can Perol network of producers is that some of us put our efforts more into fruit and others into vegetables. The produce that we sell is sourced locally, because the majority of the producers are located in the Baix Llobregat and Tarragonès areas." ■

Photos: Katia Repina

Arnau Barios
Translator

A Russian longing

When Russians regretfully invoke Barcelona's *gaudi* ['delight' in Catalan], they aren't making an error of pronunciation or talking of capricious buildings; rather, they are making a mistake that reveals a truth. They long for an easier city built on a human scale, with a mild climate, good food, friendly people, liberties that are both loathed and desired.

I say "from Barcelona" and then I clarify, "from just outside Barcelona". I do it for effect: first I drop the evocative name of a city where in total, I now come to think, I've lived less time than in Russia, and then I correct myself. There, 150 kilometres is a stone's throw away. Just as a beatific smile begins to spread across their face, I ruin all the charm with one word, *village*, which in Russian, I have been told, has connotations of *chickens in the lanes*, *misery*, *alcoholism*. I add "from a village just outside Barcelona", and it seems like with three amplifications in a row, I've got closer to the truth. "You like music and verse", they told me once, "you're not from a village, you can't fool us". Provinces have a bad reputation in Russia, but that's another story.

Barcelona, on the other hand, brings up the opposite connotations to the word *village*. Those who haven't yet been there want to go. For the more emphatic, visiting Barcelona is their dream. Some of the welcomes I receive are so effusive that it makes me wonder whether they're not just an exaggerated reaction to the foreigner, an enthusiastic courtesy. Then I must play the unfortunate role of realist: as a pseudo-native of Barcelona, allowing someone to have such high expectations of the city implies a terrible responsibility, and not lowering that promised Barcelona in time would make me party to the deception. But idealising costs nothing. I am more surprised by those who have visited and reply with the same fervour as those who have

only seen the city in their imagination. Most came here in summer, and to do what? They went up to Park Güell at the hottest time of day, they piled into Barceloneta. They photographed the neo-Gothic façade of the cathedral and a skewed panorama of Montjuïc. One woman told me she'd spent just one day there, and that she'd only had time to see La Rambla and Plaça de Catalunya. And afterwards, she was in love with the city!

I couldn't say for sure whether the mythical city of Barcelona has suffered from Russia's recent forced, artificial distancing from Europe. As a place of liberties, along with Amsterdam, more than one dimwit has surely harped on about it being a depraved city. This is also a fantasy, but in the opposite sense. The unofficial propagandists would have us believe that they preserved a set of "traditional values" lost to (I'm embarrassed to use the word) "Gayrope", the term they use to refer to Europe; "values" which are most certainly limited to hate; traditional, highly conventional values. The name, anyhow, is still quite suggestive and attractive, or at least euphonic, because I doubt that any other European city has lent its name to so many businesses: bars, of course, a chain of coffee shops in Saint Petersburg, a bridal wear shop in Nizhny Novgorod, a restaurant in Obninsk, a florist's in Veliky Novgorod. And speaking of names, I like it when they take the name of the football club and, as the Italians do, audaciously use it as

the city's common diminutive. "How long did you live in Barça?" I like it because, for some reason, it reminds me of teenagers from the provinces who use the real, ugly diminutive, taking liberties that the city hasn't given them and hiding a candid lack of self-confidence: "I'm going to study in Barna". Of all the distorted names, however, I prefer that of Gaudí, which is top of the list of clichés, together with those of "is it hot in summer?", "is there a lot of theft?", "Messi" and "I'm against Catalan independence". When you take away the acute accent, the illustrious surname becomes a learned word, *gaudi* ['pleasure', 'delight' in Catalan], that sounds odd but very funny.

Oh, and if the name *Barcelona* conjures up who knows what exotic visions for the Russians, for me, their badly accented *Gaudi* sums up its essence: a city where you can enjoy a clearer, more direct and evenly distributed type of pleasure. Like walking, for example. Interminable and inhospitable, the streets there have no pavements, and lined with identical houses on either side, the winter sees them covered in ice and the spring, in mud. You're always looking down: holes, puddles, ice, broken paving stones. The scale changes and space expands. It's not that everything in Barcelona is just around the corner; it's that getting about on foot is a pleasure. "The weather" is something they don't fail to mention when they begin one of those eulogistic duels. Nothing to say about the weather. Then comes "the food": I was going to praise Russia's festive food (homemade preserves, wild mushrooms, salads, salted cucumbers, vodka straight out the freezer), but it really isn't everyday fare. What's more, some of their most famous dairy products (*tvorog*, *riajenka*), are no real match for the variety of Mediterranean products, the wines, cheese, coffee, terraces. The abundance of bars and restaurants, that's what they forget to praise about Barcelona! Perhaps because when they were there they went into the first city-centre establishment without looking around, spent a tidy sum and left contented, because in Moscow they would have paid the same for something not as good.

Later on, we get onto the subject of relationships and community, "everyone smiles", and here I get my revenge:

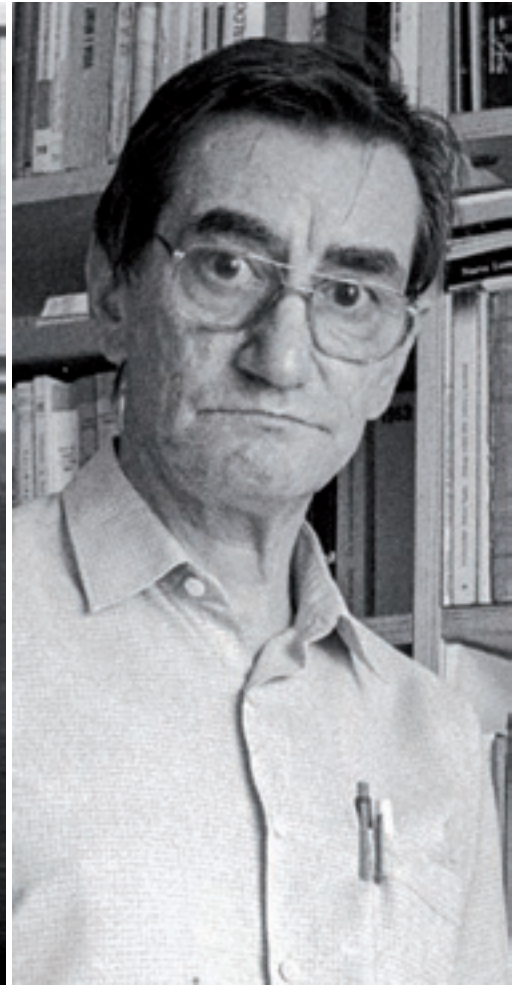
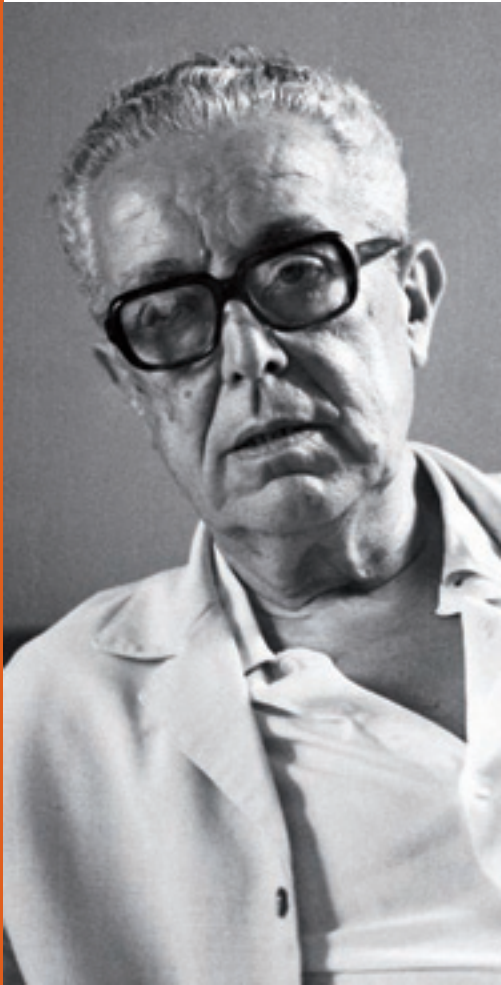
I insinuate the abysmal hypocrisy that hides behind Southern smiles. If we're looking for a clash of cultures, it is to be found here more than anywhere else. Have you ever uttered the word "Russian" in front of a hotel worker or a hostess? The Greeks pull the same face when they hear the word "almogavar". When I come back and notice how people are nice to me on the street, I feel like I'm in a utopia of politeness but, despite this, I somewhat miss that rude immediacy, that bitter sincerity among strangers. Like Gulliver when he comes back whinnying from his last journey, I arrive feeling brusque and mistrustful, looking strangers in the eye and forgetting to greet people.

Living in Russia is, above all, uncomfortable. You have to accept that fact, and some people are proud of it: they say it comes from an old patience and scorn of middleclass comforts, well-being and vanity. There, the pleasures are of the soul: extreme, welcoming people, endless conversations, music, poems learnt by heart, eyes you see on the street, the language, so beautiful and impossible, together with its faithful literature... But the body also has its needs, and it rebels. That's why when Russians regretfully invoke Barcelona's *gaudi*, they aren't making an error of pronunciation or talking of capricious buildings (after all, Russia's major cities are also home to *art nouveau* mansions); rather, they are making a mistake that reveals a truth. They long for an easier city built on a human scale, with a mild climate, good food, friendly people, liberties that are both loathed and desired; they long for balance, a city where the pleasures of the flesh come in small doses rather than all at once. We don't play the piano as well, nor do we know *Nabí* by heart, and we drown our sorrows on the bar terrace down on the corner. I can see myself there now. And if the first response, "from Barcelona", were correct in retrospect? From far off, from the grey northern winters to the arid plains of Lleida, I sometimes feel that oh-so-Russian longing for the dreamed-of city which one-day tours cannot satisfy. And to think that when I lived and studied here Barcelona didn't appeal to me, quite the opposite. In that sense, too, I must have become Russified. ■

Below, pedestrians on Carrer Princesa in Barcelona and the roof of La Pedrera. On the previous page, the Red Square in Moscow, with historic department store GUM and St. Basil's Cathedral in the background.

Robert Ramos

Three pioneers of the Catalan cultural recuperation

For subsequent generations, the 1950s have always been a rather undefined, vague period, faded away in the long history of Franco's dictatorship. The first post-war decade of the 1940s was terrible, but the years after dragged on even more, with any hopes of a swift change of the political landscape dashed and the death of the dictator still seeming a long way off.

Even so, during that difficult decade of the 1950s, initiatives that would pave the way to the cultural boom of the 1960s came onto the horizon and began to take hold. And what is quite remarkable is that the most ambitious and fruitful of these initiatives were imbued with a strong sense of modernity. Rather than going against one another, anti-Franco cultural resistance and a sense of cultural modernity went hand-in-hand through those times.

This feature article is dedicated to the roles and the works of three intellectuals and cultural activists who became paradigms of resistance and modernity: essayist Maurici Serrahima, publisher of poetry Josep Pedreira, and film lecturer and cultural promotor Miquel Porter.

Agustí Pons
Journalist

The underground modernity of the 1950s – Serrahima, Pedreira and Porter

Under the prohibitions of the dictatorship, new cultural codes were forged that finally came to full fruition after the death of Franco and the return to democracy. The pioneers of the 1950s laid the foundations for this cultural boom.

The 1950s are the least well-known years of our recent cultural history. The 1940s are considered the decade of total repression, of radical and absolute prohibition of our language and of all displays of Catalan culture. Josep Benet offers a fine explanation of this in his book *Catalunya sota el règim franquista* [Catalonia under Franco's Regime], published in Paris by the unofficial Catalan Institute of Political and Social Studies in 1973 (remember, Franco didn't die until November 1975). "Once the city of Barcelona had been occupied – writes Benet – one of the first measures taken by the government of General Franco was to abolish the official status of the Catalan language in Catalonia. But it also took even more radical measures, namely the absolute prohibition of the public use of the Catalan language anywhere in Catalonia. With the announcement of the first edict published by the highest authority of Franco's occupation, the victors of the Spanish Civil War officially established that, as of the moment of occupation, the use of the Catalan language would only be permitted within the confines of family and private life." Benet goes on to add, "On few occasions [...] in modern times has such a radical and absolute official ban been placed on the use of a people's living language".

This situation continued until 1945, when the allies won the upper hand in the Second World War and Hitler and Mussolini were defeated. In his work *La cultura catalana: entre la clandestinitat i la represa pública (1939-1951)* [Catalan Culture: Between Secrecy and Public Repression (1939-1951)], Joan Samsó talks of the existence in 1946 of "an opening" through which the magazine *Ariel*, to name one example, was able to channel itself. However, this opening soon proved to be ephemeral and *Ariel* was quickly banned, while those responsible for publishing it were arrested and sent to trial.

And later came the 1960s, which were the years of great economic and social change. The 1950s, however, faded in the long history of Franco's dictatorship. Maria Aurèlia Capmany recommended to the young aspiring writers who went to visit her in the 1970s that they count the post-war years one by one – 1940, 1941, 1942... – in order to grasp how interminable they were. Of all of these years, the 1950s

Pérez de Rozas / AFB

must have been the most interminable, because any hopes of a swift change had been dashed and the death of the dictator still seemed a long way off. Nevertheless, during this decade initiatives that would pave the way for the cultural boom of the 1960s came onto the horizon and began to take hold. And what is quite remarkable is that the most ambitious and fruitful of these initiatives were imbued with a strong sense of modernity. Rather than going against one another, anti-Franco cultural resistance and a sense of cultural modernity went hand-in-hand through those tough years of the 1950s. I present three examples: the essayist Maurici Serrahima, publisher of poetry Josep Pedreira and the film lecturer and cultural promotor Miquel Porter.

Maurici Serrahima, writer and activist

Maurici Serrahima (1902-1979) wrote a diary, finally published in six volumes, that spans the years from 1940 to 1974. It consists of thousands of pages of essential and underrated reading that paints a picture of Barcelona's cultural life and its evolution over this period. Serrahima was an excellent writer. This can be seen in his essays and his novels, as pointed out by Pere Gimferrer in the prologue to the last volume of those diaries: "Serrahima became one of the great contemporary Catalan writers, one of the few undeniable exemplars of a prose that is at once artistic and colloquial, stylised and unaffected."

In 1929, Serrahima was one of the signatories of the founding manifesto of the Democratic Union, the Catalan

Above, an image from the dark years of the 1950s: the blessing of automobiles on Saint Christopher's day at the chapel on Carrer Regomir in July 1958, with a Biscúter in the foreground. On the previous page, from left to right, activist and writer Maurici Serrahima in 1977, editor and poet Josep Pedreira in 1986, and Miquel Porter Moix, cultural promoter and cinema historian in 1985.

Robert Ramos

Maurici Serrahima in 1977. Below, the covers of three of his works: the third volume of his Diary, *Del passat quan era present* [On the Past When It Was the Present], winner of the 1973 Lletra d'or and Serra d'or awards; the book of literary essays *Dotze mestres* [Twelve Masters] and novel *La frontissa* [The Hinge] winner of the 1983 Serra d'or award.

counterpart of the Italian People's Party – the forerunner of the Christian Democracy party, founded in Italy by Don Luigi Sturzo. His participation from a very early age in Catalonia's political and intellectual life did not stop him from paying close attention, also from an early age, to what was happening in the most advanced spheres of Europe. In 1929, he undertook what he referred to as an "in-depth study of Chesterton", the English writer who converted to Catholicism in 1922. Chesterton's name appears repeatedly in his diary, for example, in reference to the biography of Chesterton by Maisie Ward, published in Argentina, which he read in 1949. He was greatly impressed by the quality of the translation, which he later found out to be the work of Cèsar August Jordana, a Catalan engineer and writer exiled in Argentina who earned his living in this way.

When talking of Chesterton, Serrahima associates him with Josep Pla – "he mixed lucid insight with errors of information" – and with Dickens, one of the writers of whom Chesterton had written from a certain distance. Serrahima considers Chesterton to be one of his two great influences,

the other being Josep Maria Capdevila. The fruit of Serrahima's interest in the former's work is the volume *Chesterton*, published in Spanish in 1941 by Josep Janés.

Another of the great writers who inspired the intellectual and civic activity of Maurici Serrahima was Emmanuel Mounier (1905-1950), the French Catholic thinker and "inventor" of the so-called "personalism". This current of left-wing Catholicism became very influential in France, but also in Catalonia. The politicians Jordi Pujol and Pasqual Maragall, seemingly so dissimilar, have both declared themselves to be adherents. Serrahima was the person responsible for bringing Mounier's philosophy to Catalonia, and his role was so important that in 1936 he was named the Barcelona correspondent of the magazine *Esprit*, of which Mounier was the founder and director. When, during the Civil War, Serrahima was detained by the Republican government's secret service, Mounier intervened to secure his release. Once in exile in Bordeaux, he wrote a report for Mounier on the Civil War that still constitutes one of the most lucid analyses of the conflict. Serrahima did not want it to be published until 1984, when he assumed that democracy would have been returned to Catalonia and Spain, and therefore his critique of the Republican government, and above all of President Companys, could not be used as a means of discrediting the country.

Marcel Proust was another of the writers and thinkers on whom Maurici Serrahima became an acknowledged specialist. In 1951, in the same collection in which the text dedicated to Chesterton appeared, an essay by Serrahima was to be published dedicated to Proust. However, censorship put a stop to the publication. Serrahima included the notes he had prepared in his prologue for the complete Spanish edition of *Recherche*, published by Janés. Finally, in 1971, his essay on Proust was published in the collection

Robert Ramos

Antologia Catalana [Catalan Anthology] by Edicions 62, a publishing house run by the university lecturer Joaquim Molas. In the prologue to the volume, Molas states that Serrahima shows a knowledge of “all the nooks and crannies of Proust’s work”, as well as of the main studies that authors such as André Maurois and Henri Massis had published on that work.

Serrahima carried out all this activity in a way that might best be described as complementary to his profession as lawyer and the task he had set himself as a cultural activist. For example, in 1947 he created the Miramar Group, which brought together some of the most dynamic young Catalan nationalists. They organised poetry readings, literary competitions and debates on historical topics. One of these debates, which he described in his diary, tackled the differences between Athens and Sparta. This topic may seem far removed from the everyday problems of that time, but the aim was for the young debaters to learn the value of democratic confrontation should liberty one day be restored to Catalonia and Spain.

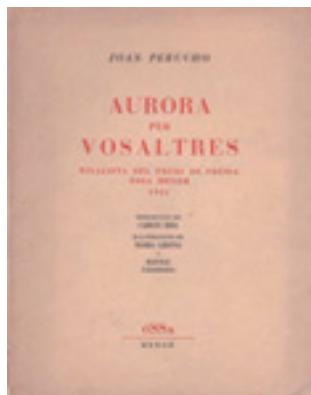
Serrahima was a friend and, to a certain degree, confidant of both Josep Maria de Sagarra and Josep Pla, and furthermore was a co-conspirator of Josep Benet. He maintained good relations with the incipient democratic groups that began to take shape in the rest of Spain, and he acted as advisor to some of the country’s most important patrons. All of this activity naturally took up much of his time, and to a certain degree, it outshone his literary work. He was appointed Royal Senator in the elections of 1977, the first to be held after Franco’s dictatorship.

Josep Pedreira and *Els Llibres de l’Òssa Menor*

Josep Pedreira (1917-2003) is another paradigmatic case of this combination of cultural resistance and literary modernity; or, better put, of how cultural resistance was carried out largely in the name of a prohibited literary modernity, which it aimed to recover. Pedreira was neither an intellectual nor a patron with any sort of fortune, but a graphic artist who dedicated his talent and his work to publishing poetry in Catalan. A native of Barcelona, he had spent a

Josep Pedreira in 1986. Below right, Salvador Espriu, Joan Teixidor, Josep Pedreira, Jaume Bofill i Ferro, Marià Manent, Josep Janés, Josep M. de Segarra and Tomàs Garcès. Below left, three books published by Pedreira: *Cançons d’Ariadna* [The Songs of Ariadne] by Espriu, *Les hores retrobades* [The Recovered Hours] by Vinyoli and *Aurora per vosaltres* [Aurora for You] by Perucho.

Fons Josep Pedreira. UAB

large part of his childhood in Galicia, where his family originated from. On returning to Barcelona as a teenager, he began working at the same time as he began his studies at the Llotja Advanced School of Art and Design (ESDA), where he came into contact with students from the National Federation of Students of Catalonia (FNEC) and became a proponent of a peaceful but radical Catalan nationalism. During the Civil War, he ended up in the Red and Black column of the anarchist groups. Then, in the post-war period, he began to work with the publisher Josep Janés.

In 1949, of his own initiative, Josep Pedreira began to put together what would be one of the most important collections of post-war Catalan poetry: *Els Llibres de l'Óssa Menor* (The Books of Ursa Minor). The opening edition saw the first-ever publication of one of Salvador Espriu's seminal works, *Les cançons d'Ariadna* (The Songs of Ariadne). From 1949 to 1963, 52 volumes of poetry were published within the *Els Llibres de l'Óssa Menor* collection. This figure indicates that Pedreira must have made a significant effort in terms of financing, if we bear in mind that he was not a rich man and that the subscription system he set up when he began the project was not sufficient to cover all the costs. Pedreira had to dedicate a large part of his modest salary as an employee at the publishing house owned by Janés and at other companies in the publishing industry, in order to cover the losses incurred by the collection. He only had the financial support of his wife, who earned a good living writing books for housewives. Pedreira ended up ruined, debt-ridden and in poor health.

In 1963, the collection was purchased by the industrialist Joan B. Cendrós, one of the founders of Òmnium Cultural and the owner, at the time, of Editorial Aymà publishing house. Pedreira continued to maintain ties with the collection and with its yearly poetry prize, but he was deeply affected by the experience. In letter sent to Joan Fuster in April 1965, he wrote: "A further clarification, or perhaps two: not only have I surrendered unconditionally (for the time being, later on you will receive better news), but also, and I say this with no reproach, poetry has led me to a veritable catastrophe, firstly material and secondly moral."

Fons Miquel Porter i Moix. UB

It was amidst hundreds of setbacks involving censors, authors, distributors and booksellers that Pedreira finally managed to publish *Els Llibres de l'Óssa Menor*. Franco's authorities had initially followed a policy of strict prohibition. Later, they seemed willing to tolerate books published in Catalan as long as they followed language models from before the time Pompeu Fabra established the linguistic rules of modern Catalan. Finally, and above all following the Nazi and fascist defeat of 1945, bold publishers like Pedreira forced Franco's regime to face up to reality. This made it possible for the first ten books published by Pedreira to feature three of the most radical post-war writers and poets: Salvador Espriu (1913-1985), Joan Vinyoli (1914-1984) and Joan Perucho (1920-2003).

The first edition of *Les cançons d'Ariadna* consists of thirty-three poems – this number would grow to one hundred in the definitive version – and a prologue by Joan Perucho. As Gabriella Gavagnin pointed out in his study, the book's narrative material is based on a series of myths: from the classics, with Ariadne abandoned on Naxos; from Egypt, with Isis's search for the dismembered body of Osiris; from oriental stories and legends, with the rage of the King Ctesiphon and the sadness of the princess of the Yangtze River; and biblical myths, with the tragic story of Rizpah and the Jewish exodus. But it also contains references to Poe and to Wagner's *The Flying Dutchman*, and alludes to

Above, Miquel Porter in the museum space of the Catalan Cinematic Collection, which he created in 1964 on the first floor of the Palace of the Marquis of Barberà and la Manresana, above his father's bookshop on Portal de l'Àngel. Right, the covers of three of Porter's works on Catalan cinema. On the following page, Porter in 1985.

contemporary events, such as an American soldier who goes to war, or the dangers of the atomic bomb.

In 1951, with his work *Les hores retrobades* [The Recovered Hours], Joan Vinyoli won the second Óssa Menor prize organised by Pedreira. This poet had previously published *Primer desenllaç* [First Denouement; 1937] and *De vida i somni* [On Life and Dreams; 1948]. In Vinyoli's poems, the critics pointed out the influences of Goethe, Rilke, Hölderlin and Hofmannsthal. In this new book, Vinyoli left behind his descriptions of landscapes and began to form his own voice, markedly elegiac, that did not cast off the aforementioned influences but rather wove them into his work in an ever-more natural manner. And he added new voices, which his biographer, Pep Solà, identified as belonging to Luis Cernuda, Santa Teresa de Jesús and Shakespeare in *The Tempest*.

The runner-up to the prize won by Vinyoli was Joan Perucho with *Aurora per vosaltres* [Aurora for You], a book which Pedreira managed to publish that same year in 1951. It may not be one of this writer's most significant books, but what is interesting is the radically modern perspective shown by Pedreira in publishing Perucho at that time. A few years later, in the same collection, *El mèdium* [The Medium] was published, which calls up the world of spirits and apparitions, in which Perucho was so interested, and which is closely linked to a certain republican and anarchist tradition of Catalan nationalism. Moreover, it is worth remembering the relationship between the Perucho's work and that of Lovecraft and other authors who are not listed in the Western literary canon.

Miquel Porter: from silent to Soviet film

Miquel Porter Moix (1920-2004) was an intellectual, a writer and a cultural agitator who dedicated most of his energy to the world of film. The son of Josep Porter, who became one of Barcelona's most important booksellers, the first films he recalls – in the book-interview published by J. M. Garcia Ferrer and Martí Rom – were the Soviet films screened in the cinemas of Barcelona during the Civil War: *Baltic Deputy*, *Chapaev*, *Son of Mongolia*, etc. The impact of these films on Miquel Porter, then in his teens, nourished an interest in Soviet film, in which he became a true specialist over the years. In 1939, however, not only did Soviet films disappear from the golden screens of Barcelona, but likewise any film whatsoever that did not fall within the framework of the prevailing national Catholicism.

A student of Philosophy and Arts at Barcelona University, as soon as he was awarded his degree in 1955 he knew that he wanted to dedicate his career to the world of film. As Barcelona was a cultural vacuum, Miquel Porter began by starting a family film club, with tickets and programmes and what not. He set it up on the first floor of a palace on Portal de l'Àngel which was also used as storage space for the bookshop owned by his father, directly below. With its entrance on Carrer de la Canuda, this was a room where Porter managed to screen films of all kinds.

Later on, he became friendly with Henri Langlois, Director of the Filmothèque in Paris, and with Raymond Borde, of the Toulouse cinema. Through these two institutions and the French Institute in Barcelona – where he organised the

Robert Ramos

Lumière Circle – Porter managed to obtain more films for his sessions. But he was not satisfied, and in the mid-1950s he created the Catalan Cinematic Collection; (COCICA), a kind of private cinema that he organised and managed in the apartment on Portal de l'Àngel. He rented and bought films in the Encants flea market in Plaça de les Glòries, sometimes by weight. And, without any kind of permission, he organised film and debate sessions during which he screened some of the most important films in the history of cinema, from the most classic to the most modern: *Metropolis*, *Battleship Potemkin*, *The 400 Blows*, *The Seventh Seal*, *Wild Strawberries* and *The Hunt*.

Later, in the mid-1960s, when film and debate sessions became all the rage, Porter was one of their foremost proponents. Bear in mind that most of these activities were organised without any type of permission, although they were

sometimes supported by different religious or cultural organisations, and that Porter frequently ran into legal problems. This resulted in the Civil Guard turning up and banning such initiatives.

Porter travelled all over Catalonia at a time when there were no motorways. He recounts that on one occasion he had to do part of a journey in a lorry that collected milk from farms. The film and debate sessions were not merely a cultural activity. They were also a breath of fresh air that could call into question practices and customs in the fields of morality, religion or sexuality. He even found time to maintain contact with the promoters of the artistic avant-garde that came out of central Catalonia, such as Club 49; to be one of the promoters of the magazine *Curial*, and, later, to be one of the founders of Els Setze Jutges [The Sixteen Judges], the group which, beginning in the early 1960s, aimed to create songs in Catalan that would appeal

to a wide public. Also in the early 1960s, Porter began to work as a film critic for the influential magazine *Destino*, and later, as of 1976, for *Avui*, the first official Catalan-language newspaper to appear after the death of Franco.

In 1969 he was invited to become the first Professor of the History of Film. When Catalonia regained its political autonomy, Miquel Porter – by then already a member of the Republican Left of Catalonia (ERC) – was appointed as the first Head of the Film Department of the Ministry of Culture. While he held this post, he tried to lay the foundations for the country's own policies regarding film. In 1986, he gave up politics but not cultural activism. That same year, he published *Renoi, quina portera!* [Wow, What a Concierge!], his only novel. From 1990 to 2004, he held prominent positions in the Catalan Federation of Trade Unions (CSC), and in 1996, he was appointed Rector of the Catalan Summer University (UCE). ■

Militancy and creativity

When historians analyse the long Franco's dictatorship, they tend to remark on the great economic and social change that took place in the 1960s. And this is quite right. During the course of this decade, Spain stepped into the modern age. This occurred, as explained by Paul Preston in his essential biography of Franco, not with the support of the dictator, but rather with his utmost incomprehension. Franco never understood the workings of the modern economy and it was the Inland Revenue Minister Navarro Rubio who, using examples suitable for a class of primary school children, had to explain to him that if Spain did not apply the measures put forward by the World Bank, in a few short weeks it would have to declare itself bankrupt.

Modernisation did not only affect the economy. At the end of the 1960s, the first generation of Spaniards and Catalans born after the Civil War came of age. And then there was tourism, which was making a decisive contribution to the modernisation of customs, a modernisation that was also stimulated by society's unstoppable move away from religion. As the university lecturer Joan B. Culla explains in the seventh volume of *Història de Catalunya* [History of Catalonia; supervised by Pierre Vilar and published by Edicions 62]: "The dwindling congregations in church, the sharp fall in the number of new priests and the loss of social influence of the Catholic Church are merely the symptoms of a more general crisis of authority and traditional values, which is felt above all in the bosom of the family."

The 1960s saw the consolidation of the two ideologies that would make up Catalonia's political and social majority as it came out of the dictatorship: a Catalan nationalism with more or less Catholic roots, and a left-wing social current with Marxist roots. The antidemocratic laws that governed the country from 1939 onwards did not change until after the death of the dictator. Spain therefore continued to be

Colita / Corbis

deprived of its liberties and Catalonia of its right to its own language and culture.

However, under the prohibitions of the dictatorship, new cultural codes were forged that finally came to full fruition after the death of Franco and the return to democracy. In 1960, Espriu published *La pell de brau* [The Bull's Skin]; in 1962, Mercè Rodoreda published *The Time of the Doves*; 1963 saw Raimon rise up as the spokesperson for the rage of the generation of the 1970s, as well as the publication of the anthology *Poesia catalana del segle xx* [20th century Catalan Poetry] by Josep M. Castellet and Joaquim Molas, one of the most controversial attempts to keep up with modern European literary trends; 1966 was the year of the so-called Caputxinada, which gave rise to the first unitary political action groups – clandestine of course – which culminated in the creation of the Catalan Assembly. Many of the values and benchmarks of current-day Catalonia had their beginnings in the 1960s. We cannot understand this period, however, without considering the cultural initiatives from the decade that preceded it, by necessity hidden even further underground. ■

The singer Raimon, born just after the Civil War, who became the voice of the rage of the generation of the '70s in 1963.

Martí Crespo

Inspiring Barcelona

Barcelona nova, Barcelona vella, Barcelona nova i el Barcelonès Volumes 8 (336 pages), 9 (284 pages) and 10 (306 pages) of the “Geografia Literària” collection Editorial Pòrtic and Barcelona City Council, 2013-2015

Weighing 1.5 kg, with 900 pages, nearly 20,000 bibliographical references and 150 personal thank-yous from the author – these are the stripped-back overall figures for the three latest volumes in the “Geografia Literària” collection from the publisher Editorial Pòrtic, by teacher and philologist Llorenç Soldevila i Balart.

There are nearly 800 domestic tourism proposals for local travellers via buildings and places that are (in)directly linked to intellectual Barcelona, all of which are efficiently organised into three large geographical areas, outlined by literature professor Joaquim Molas in the prologue to volume 10: the “old” Barcelona, within the city walls; the Barcelona of the small historical towns that make up the surrounding area; and the “new” Barcelona of the Eixample district. Three cities “that coexist while each preserving their own identity” and each of which also show three levels of reality, which are in turn highlighted by journalist Lluís Permanyer, author of the prologue to volume 9: “That of the urban landscape, the one that exists and that we can say constitutes the point of reference and the source of everything”; “the one formed by more or less academic texts, in which the data [...] shape the basis of the information”; and “the literary image [...] that provides us with emotional values,

regardless of the creative depth they may offer”.

These six great coordinates direct Soldevila’s guides, which Molas describes as “grand literary geography”, and Permanyer calls an “anthology with strict geographical limits”. Every “literary place” mentioned is perfectly defined through visual photography and a textual description, as well as a sensorial quotation in the form of a biographical text, poem, ode, song or paragraph of fiction.

Do not, therefore, expect a guide that consists of recommendations of use, but instead a selection of enjoyable spots – from writers’ birthplaces or childhood homes to the sculptures and monuments that are scattered throughout the city, as well as the squares and streets dedicated to men and women of letters and numerous spaces that recall the authors of today, yesterday and even earlier. Moreover, for every location, it has been possible to find “the right text to underscore it”, “with great intellect and sensitivity”, according to Molas.

One example is an unpublished work by Molas himself, about the flat and neighbourhood in the Eixample district where he lived for more than 40 years. Or Quim Monzó’s description from the balcony of Carrer de Floridablanca leading onto Paral·lel. And a song poem by Ovidi Montllor, surely conceived in his last house in the La Salut neighbourhood. The guides also feature bars and cocktail bars, lifelong establishments, schools and dozens of authors’ graves, as well as the beasts at the zoo...and the *beasts* at the *Jefatura de Policia*. It even goes down to the bar at the University, “a space of freedom [...] where Montserrat Roig wrote one of her first stories”; suggests readings by Carme Riera, Baltasar Porcel and Màrius Sampere when we reach the entrances to the underground stations at Urquinaona, Vall d’Hebron and Santa Coloma; roams the corridors of Hospital Clínic, and takes us to Parc del Clot, where it suggests another surprise (can you guess?) by Miquel Descot.

Soldevila’s prolific literary route condenses hundreds of landscapes with passages inspired by Barcelonas that are not only richly described and written, but also timeless. ■

J. Ignasi Gras

Comics as arms for social struggle

Butifarra! El còmic dels barris (1975-1987)

Various authors. Materials selected and coordinated by Pepe Gálvez and Lluís Recasens
Barcelona City Council, FAVB and Edicions Clariana, SL
261 pages
Barcelona, 2015

It has been 40 years since the satirical magazine *Butifarra!* was founded. To celebrate, Barcelona City Council and the Barcelona Federation of Residents’ Associations (FAVB) have published a collective piece of work that does justice to one of the leading graphic magazines of that period. This wonderful volume uses a careful selection of texts and plenty of graphic material to recapture the memory of a medium, and a team of cartoonists and comic writers who shared their talent with the city’s neighbourhood social movements during the years of political transition to democracy, continuing the tradition of the Catalan satirical publications that were cut short by the Spanish Civil War and dictatorship.

The first section features several articles situated in different contexts: the most notable precedents in the Catalan satirical press, by journalist and art critic Josep M. Cadena; the adult comic’s first steps, in an article by historian and comic writer Antoni Guiral; graphic humour in Spain at the end of Francoism, according to critic and comic writer Pepe Gálvez; and the social and political context of 1975,

explained by Carles Prieto, former FAVB chair.

This was a time when Barcelona experienced a boom in “the residents’ associations movement – a reflection of the reappearance of popular social movements and, at the same time, of the urban struggles that help to reclaim spaces and encourage participation,” explains Andrés Naya. It was also a time when artists, writers and residents “were on the same side of the divide” and the comic artists themselves, in the case of *Butifarra!*, work as journalists, but always with graphic material as their protagonist. “Comics were not just for entertainment; they also served a political purpose. They were and are a way to communicate, with numerous possibilities,” writes Alfonso López, the magazine’s creator and maintainer.

A second section explains the different publication phases, a history full of changes, vicissitudes and business upheavals. This is where we find the names of a large number of authors who criticised the specific situations of Barcelona’s neighbourhoods through *Butifarra!* This is another way in which justice is served, as the comics, drawings and texts were often kept anonymous in order to avoid reprisals.

As a result, in the first phase, *Butifarra!* was a comic to inform and stir up the neighbourhoods, a platform for associations and grassroots organizations to express themselves. With the advent of the democratically-formed city councils and parliament, the magazine wanted to become part of the political debate and establish its own voice. The magazine format was abandoned in 1979 and *El urbanismo feroz* [Savage urban development] was published, the first in a series of quarterly albums revolving around a single theme. The new format moved away from direct politics and dealt with everyday capitalism. The final album, *El patio trasero* [The back patio], appeared in 1987. Over time, the magazine’s team had become a kind of agency available to different entities who were pushing to improve the population’s living conditions. The end of the book features a review of what are known as “the children of *Butifarra!*” – publications that were born out of its spirit. As the book says, “the history of *Butifarra!* lives on, talking about a time and a reality”. ■

Esteve Miralles

A tumultuous Barcelona?

Picadura de Barcelona
Author: Adrià Pujol Cruells
Edicions Sidillà
208 pages
La Bisbal d’Empordà, 2014.

Barcelona, like all other cities, is a personal affair. Like a speech, or a story, or a piece of propaganda, each city is born of how it is seen, how it thought. And if luck is on its side – and if the linguistic mirror is at once modest and ambitious – how it is lived through literature. *Picadura de Barcelona* is an extraordinary book. On the one hand, it is an excellent autobiographical novel, a brilliant example of the virtues attainable by the so-called self-literature of our day and age. It is a self-narration alternating between two points in time: a sleepless night wandering the city alone, thirstily drinking beers brimming with meaning, as if in a parallel urban hub suspended in time and clouded over by adventurous detachments, and simultaneously a two-decade leap – from adolescence to the impossible age of maturity – between the student from Begur who staked his future on Barcelona and the indecisive anthropologist closing in on forty. This second storyline may bring to mind the hidden structure of fictional biographies. On the other hand, *Picadura de Barcelona* is also the most accurate portrayal of Barcelona in the essay genre to come about in the first three lustra of the 21st

century. The autobiographical recap presents scenes of a Barcelona never-before-seen in literature, in revealing, surgical episodes: with characters and situations that reveal, above all, naturalised impostures, and the strategies behind self-consent and self-celebration, behind a systemic cultural fraud that Barcelona – from the position of those in power – has wanted to make its identity. Adrià Pujol’s perspective, as an unabsorbed insider who refuses to say that he can still see “the emperor’s new clothes”, is a moral and a critical one; one marked by the skill and intelligence of a well-trained gift for observation and analysis, and one that is well-documented, given his anthropological works on everyday life.

One could say that *Picadura de Barcelona*’s protagonist inhabits the city like an epiphyte; that is to say, like one of those species that lives without putting down roots, feeds off the air rather than the sun and lives on top of others without draining them like a parasite. In one way or another, this need to be in the city with others (an intellectual necessity, a necessity for survival) and the unfeasibility of laying roots there without a proper dose of self-deception combine to trace the outline of a refined collective portrait, incomplete as all portraits are wont to be, but richly nuanced.

The city appears, validated, like an inarticulate dialogue between *power* – the powers – and personal *possibilities*. Adrià Pujol’s take seems to be a lucid acceptance of the tumult (in the end, to call it “chaos” would be an exaggeration of egotistical redemptionism) whilst presenting, also at once, cynical militancy in the tumult; like a space where liberty and dignity are possibilities, like a road to self-defence and to learning.

The “sting” is, then, a vital necessity for fracturing things, stirring them around, cutting them up and making them go up in smoke – that is a fertile possibility for the critical spirit. It is such a necessary possibility that it must not be left to complacent thinkers (fluid, post-modern, or whatever you want to call them). Adrià Pujol Cruells wanders – moves around – and plays. But the journey and the game have a purpose: understanding. Now that’s good! ■

© Laura Borràs Dalmau

Tina Vallès
Writer

Provisional routine

The big change will be that the Sant Antoni neighbourhood market will be where it always was, that the provisional market will disappear and that everything will go back to where it was before 2009.

My huge, thirty-six and a half week belly with twins went to the opening of the provisional market of Sant Antoni in October 2009. The Ronda had always been a nightmare of smoke and noise until that day. Three days later I would give birth in the heights of the city. When I returned home, with a deflated belly and two tiny, rosy girls, my father-in-law bravely strove to find an alternative to drop us off on the doorstep with everything we were carrying. Once at home, I was grateful that the location of the provisional market muffled the hustle and bustle of the street; that the smell of petrol gave way to that of fish, animal blood and vegetable debris. In a post-partum state, everything that brings you closer to the earth, to the visceral, to the origin, is soothing.

That's probably why every time they say the market in front on my house is provisional, something stirs deep within me, as if my children were to be taken away when the works are completed.

In our house we had long forgotten that our routine was provisional. The big change for us will be that the neighbourhood market will be where it always was; that everything will go back to where it was before. We will no longer see the clothes market from the balcony. We won't pass the food stalls on the way to school. Everything will return to the square, which for over five years has been a cloud of dust with the creaking noise of the long-necked cranes. And then nothing will be provisional.

How can I not be dizzy? I don't know what the route to school, the morning coffee or Lola's stall will be like in little more than a year's time. I don't know how many changes all of us who take pleasure in our Monday to Friday routine will make; we have pampered it and we know how to find its soft underbelly. How will we feel after the euphoria of novelty has faded? What will we miss from these five long years? When I think about my daughters, the dizziness becomes physical and a gap opens up beneath my very feet. Will they remember the provisional market in a few years' time? Or will their brand new memory adopt the new market, which is actually the old market, as the only one? Will I have to remind them of the marquee I see now from my window, just as my mother reminds me that I spent the first month of my life in Sant Andreu, a stone's throw from Fabra i Coats, before going to live in Premià? The provisional market will be my Fabra i Coats, I think, and now I fall into the dark, bottomless pit of memory.

What do I remember from before I was five? When I was five, my sister was born and I have hardly any memories of being an only child. My mother made me the ones I do have with photos and words. From time to time she reviews them for me, because they become blurry in my mind. That's what mothers do. You walk down the street and you bump into someone else and, like a flesh and blood encyclopaedia, your mother recites your biography and restores the links which connect you to that person. Your mother's eyes, full of ones and zeros, tell you that you have no choice.

So, when I finish writing about this important topic – which makes my breathing falter, because speaking about Sant Antoni when I've lived here for five years almost seems like betrayal – I'll go down and take some photos of the marquee. Later, I'll go and pick up the girls from school, we'll come home through the market, and I'll help them to create a definitive, lasting memory of a routine that they don't know has a sell-by date. Soon they'll learn the meaning of the word provisional. And when the time comes, I'll play the role of mummy encyclopaedia and I'll retrace the memories of our provisional routine of five long years in a neighbourhood which is definitive for us. ■

Pere Antoni Pons

Miquel Barceló

“Un pintor no puede ser como la Coca-Cola”

Miquel Barceló recuerda los tiempos pasados en la Barcelona de hace cuarenta años como una época muy vital y efervescente. Consciente de que el mundo del arte ya no tiene un solo centro como años atrás, no pretende llegar a todas partes: un pintor no puede ser como la Coca-Cola, afirma, que aspira a conquistar todos los mercados.

Para Miquel Barceló (Felanitx, 1957), el arte es un territorio inmenso que hay que explorar y conquistar entero. Su obra, presente en museos y galerías de todo el mundo, reconocida con los galardones más prestigiosos y cotizada a precios de vértigo, es de una polivalencia inagotable. Pintura, escultura, grabado, cerámica, acuarela, dibujo, obras de gran formato –la capilla de Sant Pere en la catedral de Mallorca, la cúpula de las Naciones Unidas en Ginebra–, de una envergadura más propia de otros tiempos... Nada le es artísticamente ajeno. Después de muchos años viviendo largas temporadas en Mali, ahora su vida transcurre, sobre todo, entre París y Mallorca. En la isla tiene dos centros de operaciones: una vieja tejería en Vilafranca, donde trabaja el barro y hace cerámica, y su casa de Sa Devesa, en Ferrutx, municipio de Artà, donde vive y tiene el taller de pintura.

Hace ahora treinta años que compraste Sa Devesa. ¿Qué buscabas?

Era la primera vez que había ganado dinero con mis cuadros y quería un buen lugar para trabajar tan lejos de Palma como fuera posible. Buscaba hacerme un mundo con todo lo de Mallorca que más me gusta: tener animales en libertad, espacios para caminar, tener un laúd, poder ir a pescar y a bucear... Yo siempre hago la misma vida: nado, pinto, voy a la tejería, recorro la montaña...

¿Qué ha sido de tus amigos y vecinos de Mali?

Hablo con ellos cada semana y les sigo pagando el sueldo a los que trabajaban conmigo. Alguna vez han venido, pero necesitan más que les envíe dinero para hacer su vida allí que hacer de turista aquí. La desgracia de Mali es que se ha convertido en un lugar muy importante, geoestratégicamente

hablando. Hay gas, uranio, petróleo, coltán, y los chinos, los norteamericanos y los europeos se lo disputan. ¡No es tan simple como el cuento de los cuatro islamistas! Eso es una invención americana, lo mismo que Mickey Mouse.

Por temas y estilo, tu obra cada vez es más primigenia. ¿Cada vez te sientes más cerca de los pintores de las cuevas de Chauvet?

Sí, es cierto. Pero también me siento cerca de Tintoretto, Picasso, Pollock... El gran descubrimiento de mis últimos años ha sido Chauvet, sí. Después de contemplar aquellas pinturas, ves la historia del arte con otros ojos y das un cambio absoluto en la manera de hacer las cosas. Uno de los mejores libros de los últimos años es *Crónicas. Volumen 1*, de Bob Dylan. Explica algo fantástico: cuando tenía cuarenta y cinco años y ya había hecho todo lo que se puede hacer en el mundo del pop y el rock se sentía acabado y tuvo una crisis espiritual. Hasta que un día conoció a un músico negro que le enseñó otra forma de tocar la guitarra, cambiando la posición de los dedos. Dylan explica que ese cambio tan sencillo lo empujó a replantear toda su obra. Tras las pinturas de Chauvet yo me siento igual. Llevo años haciendo lo mismo –elefantes, pulpos, peces, caras...–, pero siempre es diferente y siempre siento que hay que hacerlo. Cuando descubres que treinta mil años atrás había un arte tan vivo, tan empático con el mundo animal, no puedes mirar igual el arte egipcio o el del Renacimiento.

Entre *Cadaverina 15* [cajas de materiales orgánicos pudriéndose, de 1976] y la cúpula de Ginebra, parece que hay un salto enorme, tanto humano como artístico.

No creo que haya un salto tan grande. Si amplías las cajas de *Cadaverina* tienes la cúpula de Ginebra: los puntos de colorines, las formas, los regueros... A medida que vas cumpliendo años aprendes que siempre llevas a cabo las mismas cosas, fatalmente. A mí me gusta hacer siempre cosas nuevas, pero también me gusta cuando me doy cuenta de que estas cosas, en realidad, ya las había hecho antes.

No percibes esta fatalidad como una condena.

No. Fatalidad es aceptar lo que hay y lo que eres. Pintas así porque sencillamente no puedes pintar de otro modo.

¿Uno de los vínculos que une toda tu obra es el poso contracultural en el que te forjaste?

La Mallorca de los setenta y la Barcelona de finales de los setenta y principios de los ochenta vivían momentos muy dinámicos. Yo no padezco de nostalgia –es uno de los pocos malos vicios que no tengo–, pero se vivía una efervescencia especial, entonces. La gente tenía inquietudes, en los bares se leía a Lautréamont: ¿te imaginas a alguien leyendo a Lautréamont en un bar, hoy? Todo era muy vital. Pero luego se fue volviendo estadizo. Además, el mundo en el que me había hecho, el arte conceptual, me empezó a caer lejos. Pintaba cuadros de perros y todo el mundo lo consideraba inaceptable, tanto los artistas conceptuales de Mallorca como los pintores abstractos postminimal de Barcelona. Lo veían como una aberración.

¿Como una aberración antihistórica?

Sí, antihistórica. Recuerdo conversaciones con Tàpies y Broto, y no entendían que volviera a pintar cuadros con perspectiva, con narración... Sin embargo, cuantas más reacciones negativas generaba, más pensaba que tenía razón. Llegó un momento en que mi obra no les gustaba ni a mis amigos cultos ni a los *underground*; es decir, no le gustaba a nadie. Y yo me sentía solo, sí, pero también sentía que no me equivocaba, que eso era lo que había que hacer. Me ha pasado otras veces, eso de estar en una situación complicada y resistir porque el instinto me dice que lo que hago tiene sentido. Además, a menudo me he encontrado con gente que un día no entendía una obra y al cabo de un año la encontraban fantástica. Ver arte necesita su proceso; es como leer a Mallarmé, el cerebro tiene que hacerlo suyo...

Una particularidad de los setenta y los ochenta es que se quemaban etapas muy pronto.

En los ochenta había un estilo claro, el posmodernismo, y yo estoy contento de haber formado parte de él. Mis cuadros de pintores y de bibliotecas son posmodernos. Ahora lo que hay es un historicismo, una especie de *pompier*, que me interesa muy poco. La mayoría del arte actual es *kitsch*. Son obras técnicamente perfectas y con un mensaje muy obvio. Hay una falta absoluta de gesto humano, todo es mecánico. Muchas exposiciones que se han organizado en el Macba estos últimos años parecía que querían convencer a la gente de que la pintura es una disciplina difunta. Hoy el gesto humano está totalmente desprestigiado en arte. Por eso a mí me gusta la arcilla, escribir a mano, dibujar..., porque me gusta el gesto humano, porque las manchas y las huellas de los dedos son parte de una obra, no son suciedad, no son defectos que haya que corregir.

¿Esta predilección por el gesto humano, por el latido de la vida, explica que el mundo anglosajón haya sido más reticente a tu obra?

No lo sé, nunca me lo he planteado así. Yo hago exposiciones cada par de años en los Estados Unidos y parece que funcionan. Además, el mercado del arte contiene muchos mundos; no daría abasto si quisiera llegar a todos. Un pintor no puede ser como la Coca-Cola, que aspira a introducirse en todos los mercados. A mí me gustan los Estados Unidos porque he vivido en Nueva York y tengo amigos allí... Además, el mundo del arte actual ya no es tan piramidal como tiempo atrás; ahora ya no hay un solo centro, sino muchos. Esta teoría de la dificultad de entrar en el mercado anglosajón la explica Michael Damiano en su libro, que me pareció un poco extraño; no lo acabé.

¿Dirías que el cambio constante –de temas, de disciplinas, de generaciones– ha sido uno de los motores de tu obra?

Quizás. Pero los cambios nunca han sido el resultado de plantearme unos retos que sentía que debía superar. Cuando llevo un tiempo realizando una serie de cuadros parecidos, llega un momento en que me paraliza y necesito salir de eso. Quiero ir al taller y que ocurran cosas que no me esperaba. Si sé qué sucederá, malo. Solo me salen cosas buenas si me sorprende. Buscar lo diferente es mi gasolina.

¿Te dedicas tan intensamente a un tema o a una disciplina

© Agustí Torres

que te saturas a ti mismo?

Sí. Ahora estoy intentando elaborar cerámicas con colores, que es lo contrario de lo que había hecho, que era trabajar el barro desnudo, con colores solo del Neolítico. Estos colores serán como un experimento de alquimia.

Los que te conocen dicen que la fama la has llevado siempre bien. ¿A qué lo atribuyes?

¿Qué quiere decir llevarla bien?

Seguir trabajando tanto como siempre, para empezar.

Sí, pero es que mi objetivo siempre ha sido trabajar. Cuando empecé en el arte, en la Mallorca de los setenta, no se me presentaba ninguna perspectiva de éxito. Ninguna. Pero siempre vi muy claro que nunca tendría otro trabajo aparte del de artista. Era muy radical en eso.

¿Has percibido alguna vez el éxito y la fama como una amenaza para tu arte?

Alguna vez. Por eso me fui a África, porque la vida que llevaba, una especie de histeria de sexo, drogas, *rock'n'roll* y dinero, veía que me conducía hacia la esterilidad o la muerte física. De joven participé en la ocupación de Sa Dragonera y me quedé unas semanas trabajando en la isla, en parte para huir de la rutina que llevaba en Palma y que tampoco me convenía. Ir a África fue lo mismo, pero en radical. A la larga vivir en África cambió mi manera de vivir y ver el mundo. Es un lugar muy jodido. Incluso es un mérito

haber sobrevivido a él, porque es muy fácil morir allí.

Esta ascesis vital salvadora de África te reordenó las prioridades, ¿verdad?

En África todo lo ves como si tuvieras cien años. La fragilidad es tan obvia que todo pierde importancia. Montar una exposición o el nacimiento de un hijo son cosas que vistas desde aquí parecen sagradas, pero desde allí no lo son tanto.

Crear en un mundo tan sobresaturado de información, especialmente audiovisual, ¿te condiciona como artista?

No sé si me condiciona. Vivo en el campo. No tengo televisión, por internet casi solo miro el fútbol y leo los periódicos y, por tanto, no estoy sometido a un bombardeo constante. Cada vez soy más selectivo con lo que veo.

¿Y cómo crees que te condiciona la manera como los espectadores consideran tu obra? ¿Piensas en ello?

Sí, y también pienso si tiene sentido continuar añadiendo cosas al mundo. Sobre esto discutíamos a menudo con mis amigos poetas. Yo continuamente necesito contenedores y almacenes para guardar mi obra, porque es muy pesado todo lo que hago. Pero, bueno, lo importante es responsabilizarte. Yo me hago cargo de todas las obras que pongo en el mundo. Con respecto a la percepción que tiene la gente de ellas, se trata de esperar a que las cosas se aclaren.

¿Realmente se aclararán? Hay tanta sobresaturación...

Sí. Las obras de arte siempre acaban siendo evidentes por su propio poder como tales. Crear es hacer apuestas con el tiempo y el mundo. Aquí el mercado no pinta nada. En el arte, a la larga, todo es evidente.

Que, en una exposición, los espectadores se queden solo unos segundos ante cada obra, ¿cómo te hace sentir?

Siempre los hay que vuelven y pasan horas ante algunos cuadros. Los artistas tenemos pocos espectadores buenos, pero tampoco hacen falta muchos. Son muy pocas las personas con quienes discuto mi obra, y la cifra no ha crecido con los años, aunque lo hayan hecho las colas para asistir a mis exposiciones.

Mientras el arte contemporáneo es una carrera hacia la novedad llamativa, tú parece que aspiras a ser moderno siendo antiguo.

Es un modo de decirlo, pero no sé si es tanto ser antiguo... La modernidad no es la herramienta ni el objetivo del arte. Además, ¿dónde está la modernidad? Yo recuerdo cuando lo moderno eran los vídeos, y no por la obra, sino por el medio: como estaba grabado en vídeo, la obra automáticamente ya era moderna. ¿Hay algo más antiguo que eso? Y eso no quita que me gusten mucho los vídeos de Bruce Nauman, pero también me gustan sus obras en cera, barro o tinta. Que una obra esté en un formato o en otro da igual. Ahora se confunde mucho el medio con el mensaje. Eso también es antiguo: en los sesenta, McLuhan ya lo decía.

Tanto tú como tu obra habéis generado mucha bibliografía. ¿Dirías que ayuda a entender mejor quién eres y qué haces?

La mayoría de lo que se escribe y se ha escrito es absolutamente prescindible, por desgracia. La relación con escritores es interesante cuando es creativa para ambas partes. Entre los estudios sobre mi obra, sí que tal vez hay piezas interesantes: el libro de Dore Ashton, por ejemplo. Aunque yo todo eso no lo leo mucho. Ahora Vila-Matas ha escrito algo sobre mí y lo he leído en diagonal; prefiero alguna de sus buenas novelas. Una cosa que hace todo el mundo pero yo todavía no es buscar su propio nombre en Google. Y no es por arrogancia, es que me aburre. A mí me gustaba leer a Hervé Guibert cuando escribía una novela y hablaba sobre mí, pero porque era ficción, divertido y vital.

Cuando creas una obra, ¿debe ser buena por ella misma o basta con que lo sea en diálogo con otras obras tuyas?

Siempre veo la relación que tiene con mis otras obras, porque todo está conectado. Pero cada obra es independiente. Lo importante es saber ver si es buena o no. En el pasado destruí alguna obra y, después, me arrepentí. Un día pinté dos o tres pingüinos borrachos bajo la lluvia de París. Era un cuadro muy raro, muy grande, que estuve pintando durante siete u ocho horas y, en el último momento, con la última gota de energía que me quedaba, lo borré. Justo después de haberlo borrado, ya pensé que me había equivocado. No sé por qué lo borré, fue como si el gesto de borrarlo formara parte de la misma obra.

Tu vida y tu obra parecen el resultado de una mezcla infalible entre el cálculo y el instinto.

¿No era Braque quien decía que el arte es la razón corregida por la emoción? Antes trabajaba escuchando música a todo volumen y ahora escucho audionovelas. Tomo a Flaubert, Stendhal o Maupassant –la literatura francesa del XIX me gusta mucho– y me los pongo a doble velocidad. Escuchar novelas no solo no afecta a la obra, sino que me ayuda a pintar.

¿Mantienes ocupada la parte racional con las audionovelas y eso permite a la parte irracional pintar sin corsés?

No sé si es tan simple como separar racional e irracional. El pensamiento es antes y después de la obra, no es nunca durante. Si pensara lo que tengo que hacer, nunca llevaría a cabo nada de lo que hago.

Quizás la pregunta te parezca prematura, pero ¿te has planteado ya qué harás con tu legado artístico?

Sí. Seguramente tendré que acabar constituyendo una fundación, pero no me quiero encargar yo personalmente. Tengo mucha obra: mil cuadernos de dibujos y de escritos, muchos cuadros, esculturas, grabados, acuarelas... Hace algún tiempo, con un amigo notario, dejé claras mis intenciones. Tengo dos hijos ya mayores, y quiero que vivan sus vidas, no que no las pierdan ocupándose de la mía. No quiero condenarlos a hacer de marchantes o a ser víctimas de marchantes. Sí que quiero dejar la obra preservada, pero no me seduce ponerme a levantar mi propio mausoleo. Me gustaría que se encargara otra gente. En Mallorca, en Felanitx, estaría bien, pero las instituciones me merecen poca confianza, y además son tan efímeras.... ■

© Pep Montserrat

Barcelona, ciudad de la literatura

Barcelona tiene vocación literaria. No en vano es la capital mundial de la edición en castellano y el centro motor del sector editorial catalán. Su proyección literaria no se limita a la industria del libro. También ocupa un puesto singular en la geografía literaria de Occidente. Es el escenario final del *Don Quijote*, la primera novela moderna y obra fundacional del mundo en que aún vivimos hoy.

Barcelona ha construido a partir de la lectura un espacio de encuentro gracias a su amplia red de bibliotecas, y también ha hecho de ella una oportunidad para compartir la cultura mediante los programas de acogida de escritores perseguidos o los proyectos de cooperación que ha establecido con otras ciudades del mundo. Festivales literarios, escuelas de escritura o el proyecto Vil·la Joana, la Casa de la Literatura, son otros hitos de una ciudad que ha convertido el libro en su hábitat natural.

Este año el Ayuntamiento ha presentado la candidatura de Barcelona para que forme parte de la Red de Ciudades Creativas Unesco en calidad de Ciudad de la Literatura. Una iniciativa que la podría hermanar con una comunidad de ciudades de todo el mundo que han hecho de la literatura uno de los pilares más prominentes de su identidad.

© Pep Montserrat

Sergio Vila-Sanjuán

Periodista. Redactor jefe del suplemento *Cultura/s* de *La Vanguardia*

Una historia editorial larga y fructífera

El Gremi d'Editors de Catalunya agrupa a 279 editoriales que publican más de treinta mil títulos al año. El sector afronta hoy los desafíos de la crisis, el nuevo mercado global, la revolución tecnológica y el cambio en los hábitos de lectura: unos retos bien asumibles cuando se tiene un bagaje de cinco siglos de historia.

Barcelona es una de las ciudades que cuentan con una historia editorial más larga y continuada en todo el mundo. Desde los inicios de la imprenta, son ya más de cinco siglos produciendo volúmenes para un amplísimo caudal de lectores. Esta vocación ininterrumpida define a la metrópoli catalana, que ha sido, y sigue siendo, la capital editorial de Hispanoamérica. ¿Cómo ha llegado Barcelona a convertirse en referencia clave de la industria cultural internacional?

Ya en la Edad Media la ciudad se dotó de lo que podríamos llamar un ecosistema del libro al completo. Desde el siglo XI existe constancia de la circulación de copias de obras religiosas y jurídicas. El historiador J. E. Ruiz-Domènec recuerda que los condes de Barcelona, también reyes de Aragón a partir del siglo XII, coincidieron en potenciar la cultura por la vía libresca, impulsando los Juegos Florales y acogiendo a escritores como Bernat Metge, autor de *Lo somni*. Y todo ello al tiempo que figuras próximas a la corte, como el aristócrata Bernat Tous o el archivero Pere Miquel Carbonell, creaban magníficas bibliotecas.

Otro erudito, Joan Batista Batlle, cuenta que los libreros barceloneses de la Edad Media se ocupaban de proveer a los clérigos, juristas y mercaderes adinerados de las copias

de los libros propios de cada estamento. Sus colaboradores eran los copistas, los iluminadores de letras (*caplletres*) y los xilografistas. Cuando en el año 1445 los *consellers* municipales proclaman unas ordenanzas para los libreros, es la primera vez que en la Península se reconoce institucionalmente la importancia del gremio. Una calle próxima al centro medieval de la ciudad recibirá más tarde el nombre de Llibreteria.

En este ambiente de fomento de la letra escrita no es extraño que, muy poco después de que Gutenberg ponga en marcha su universal invento, artesanos alemanes como Enrique Botel o Pablo Hurus se instalen en Barcelona y organicen los primeros talleres impresores que funcionan con regularidad en España. A partir de los años ochenta del siglo XV se suceden las ediciones en latín, en catalán y en castellano surgidas de las prensas barcelonesas. El estudioso Pere Bohigas cita *Lo càrrec d'amor*, una traducción catalana de *Cárcel de amor* de 1493, impresa por Rosembach; las *Histories e conquestes* de Pere Tomic, de 1534, y las *Antiquiores barchinonensium leges, quas vulgus usaticos appellat*, de 1544, entre los más hermosos libros del periodo.

A unas decenas de kilómetros de la ciudad, la imprenta del monasterio de Montserrat da a la luz en 1499 su primera realización, un *Liber meditationum vitae domini*. Aunque con sucesivas interrupciones en su andadura, la editorial de la abadía sigue hoy en activo, lo que la convierte en el sello decano de Europa.

Don Quijote en el taller

Hay un episodio literario clave que ilustra la vocación editorial barcelonesa. Cuando, a principios del siglo XVII, Cervantes lleva a don Quijote hasta Barcelona –en los capítulos finales de la segunda parte de su novela–, le hace entrar en una imprenta, presumiblemente inspirada en la de Sebastià de Cormellas, donde mantiene enjundiosas conversaciones con el impresor y con un autor italiano. Cervantes proyecta así en el imaginario literario internacional a la capital catalana como ciudad del libro.

En la Cataluña de los siglos XVII y XVIII la producción de libros religiosos, de texto, tratados profesionales y obras literarias se mantiene constante. El latín va a menos, el castellano a más: desde Barcelona se publicaban para el resto de España abundantes clásicos. La producción en catalán se reduce bastante, y se mantiene sobre todo a través de obras didácticas, folletos y pliegos de cordel. Para conocer este periodo, como en general para toda la temática que nos ocupa, es imprescindible la lectura de la *Història de l'edició a Catalunya*, de Manuel Llanas.

A menudo, los talleres de imprenta, vinculados a las librerías, tienen continuidad familiar, como ocurre con las dinastías impresoras de los Martí, los Surià o los Piferrer. En el taller de estos últimos se imprime la obra visualmente más notable del siglo XVIII catalán, *La máscara real*, encargada por los gremios barceloneses para celebrar la llegada del rey Carlos III a la ciudad en 1759. A partir de una serie de facturas conservadas, el historiador A. Duran i Sanpere pudo reconstruir cómo funcionaba la empresa de los Piferrer. El suyo era un comercio “de cabotaje”, con expediciones a varias ciudades de la costa mediterránea, desde Alicante a Sevilla. Los envíos marítimos de libros se hacían “por mediación de polacras, faluchos, londros, tartanas, laúdes, canarios, jabeques, bergantines, balandras y otras embarcaciones”. Iban gobernadas por patronos de Palamós, Valencia, Sant Feliu, Malgrat, Mallorca, Denia o Barcelona. “Los libros –añade Duran– iban en fardos, balas o paquetes, y en cajas de madera si estaban encuadernados”.

En este siglo florecen en Barcelona instituciones de alta cultura volcadas al mundo del libro, como la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, con sus reuniones eruditas y sus publicaciones historicistas.

La modernización

La máquina de imprimir plana, que llegó a principios del siglo XIX, permitió mayor rapidez en la impresión y, por tanto, el abaratamiento del libro. Antoni Bergnes de las Casas fue según todos los testimonios el primer editor moderno de Cataluña, con obras como el imponente *Diccionario geográfico* universal en diez volúmenes, aparecidos entre 1830 y 1834. Bergnes fue también director de revistas como *El Vapor*, donde Aribau publicó el poema “La pàtria” (1833), considerado el punto de partida de la Renaixença.

Arxiu de Revistes Catalanes Antigues

A lo largo de todo el siglo son numerosas las figuras del mundo del libro que oscilan entre un universo editorial que juega sus grandes bazas en lengua castellana y el apoyo o la complicidad simultánea con el renacimiento de la literatura en catalán, que centrará las energías de buena parte de la *intelligentsia* territorial. La solidez, la tecnología y los recursos de la industria editorial en castellano facilitarán el despegue de las ediciones en lengua catalana.

Contemporáneo de Bergnes de las Casas fue Joaquim Verdaguer, quien puso en librerías la famosa serie ilustrada, en doce volúmenes, *Recuerdos y bellezas de España*, con láminas de F. X. Parcerisa. También Narciso Ramírez o Francisco Oliva figuraron entre los editores ilustres de la época, algunos de los cuales se desdoblaron como librereros.

En las últimas décadas del siglo se consolidan unas empresas editoriales fuertes y potentes, con naves e imprentas propias, que marcan el paso de la edición romántica a la industrial. Llevan nombres que se harán míticos, como Montaner y Simón, Salvat, Heinrich o Espasa. Sus propietarios y directivos viajan a menudo por Europa para familiarizarse con los nuevos sistemas de impresión, incorporar traducciones a sus catálogos y participar en los encuentros internacionales del gremio. Barcelona se posiciona como líder editorial del mundo hispánico gracias a sus constantes exportaciones a América y a la creación de oficinas y filiales en distintos países de ese continente.

Biblioteca Digital de Castilla y León / Wikimedia

La puerta del Alcázar de Ávila, tal como la representó Francesc Xavier Parcerisa en una lámina de *Recuerdos y bellezas de España*, publicada en 1865.

AFB

Los filólogos Jordi Rubió i Balaguer y Pompeu Fabra, en sendas imágenes de la segunda década del siglo pasado, y Josep Comas i Solà, director del Observatorio Fabra, en 1902. Fueron tres de los más destacados representantes de la cultura catalanista de su tiempo que participaron en la redacción de la *Enciclopedia Espasa*.

En la segunda mitad del siglo XIX son varias las editoriales que publican sistemáticamente en catalán, que recibe, como lengua de cultura, un nuevo estímulo después de tres siglos. La *Renaixença* literaria tiene su correlato práctico en sellos como *L'Avenç* o *La Il·lustració Catalana*, vinculados a revistas homónimas.

En 1897 Josep Lluís Pellicer y Eudald Canibell crean el Institut Català de les Arts del Llibre, con el doble objetivo de presionar en favor de la industria editorial y de formar profesionales en las técnicas de edición.

La ebullición del siglo XX

La Barcelona del primer tercio del siglo XX es una ciudad que se moderniza a marchas forzadas, buscando emular las grandes metrópolis europeas. La actividad librera bulle: Antoni Palau contabiliza en 1933 más de cincuenta librerías en la ciudad y eso contando solo las de viejo.

Son años de grandes proyectos: la casa Espasa lanza su *Enciclopedia*, siguiendo los grandes referentes alemanes, que acabará totalizando 82 volúmenes de 1.500 páginas cada uno, con un peso de 164 kilos y una longitud de seis metros lineales. Significativamente, la Espasa, que se publica en castellano, recluta entre sus redactores a lo más granado de la cultura catalanista del momento: Miquel dels Sants Oliver, Jordi Rubió i Balaguer, Pompeu Fabra, Josep Comas i Solà, Alexandre de Riquer o Ramon Casas son algunos de sus colaboradores literarios y gráficos.

Distintos sellos dan signos de la madurez del mercado en lengua catalana: Barcino, Editorial Catalana, Llibreria Catalònia, etc. Edicions Proa, creada en 1928, lanza la biblioteca A Tot Vent, que publica clásicos de la novela europea (Dostoyevski, Proust) junto a autores jóvenes locales (Benguerel, Rodoreda) y nuevas figuras internacionales (Moravia), llegando a vender de todos sus títulos cerca de un millón de ejemplares. El político Francesc Cambó, por su parte, da un fuerte empuje a las traducciones de grandes clásicos a través de la Fundació Bernat Metge.

En el terreno de la literatura de consumo, la editorial Molino lanza exitosas colecciones policíacas y de misterio. La familia Montseny-Mañé, de ideología anarquista, está detrás de la colección *La Novela Ideal*, de la que aparecen seiscientos volúmenes con tiradas superiores a los diez mil ejemplares.

Los años de la monarquía alfonsina ven en Barcelona el inicio del asociacionismo editorial, y en 1918 se crea la Cámara del Libro de la ciudad. En el curso de su historia,

José Zendera, fundador de Editorial Juventud, y su colega Gustavo Gili —ambos importantísimos editores por derecho propio— apoyarían, incansables, todo tipo de iniciativas gremiales, empujando a los distintos gobiernos a tomar medidas proteccionistas para su industria.

Recogiendo la iniciativa del editor y periodista valenciano —residente en Barcelona— Vicente Clavel, el gobierno de Primo de Rivera aprobó en 1926 la creación de una fiesta del libro, que al principio se celebraba el 7 de octubre y en 1930 se traspasó al 23 de abril, y que se fundió rápidamente en Cataluña con la festividad de Sant Jordi hasta hacerse indistinguibles una de otra.

En los años de la República, diversos sellos (ediciones Àgora, Juvenal, Bauzá) lanzan desde Barcelona una literatura combativa o directamente revolucionaria. La Guerra Civil tiene un efecto destructivo sobre la industria editorial catalana —que sin embargo no detiene su producción—, así como sobre el tejido intelectual de la ciudad. Al concluir la contienda, son numerosos los integrantes del mundo del libro que han de enfrentarse a depuraciones, ven restringida su actividad o emprenden el camino del exilio.

Tiempo de posguerra

En la posguerra dictatorial la lengua catalana se ve reducida a una situación de semiclandestinidad desde el punto de vista de la creación y la edición. A la vez, varios editores estrella catalanes despliegan una trayectoria que marcaría la cultura española de esos años.

Tras formar parte del grupo de intelectuales del franquismo que impulsó la revista *Destino*, Josep Vergés lanza, a través de la editorial homónima, el premio Nadal, que haría escuela. Vergés fue también el mítico editor de la obra completa definitiva de su amigo Josep Pla.

Josep Janés i Olivé, que había animado la Cataluña prebélica con sus *Quaderns Literaris*, se lanza a editar en castellano, especializándose en narrativa británica. (A su muerte, la editorial José Janés fue adquirida por el editor Plaza, dando pie a Plaza & Janés, un gran sello generalista a partir de los años sesenta.)

El andaluz arraigado en Cataluña José Manuel Lara impulsa en los años cincuenta su editorial Planeta, con grandes éxitos como la trilogía de Josep Maria Gironella sobre la guerra civil española (*Los cipreses creen en Dios*, *Un millón de muertos* y *Ha estallado la paz*) y traducciones de *best-sellers* de autores como Frank Yerby y Frank G. Slaughter, a los que sumaría, muy pronto, el famoso premio Planeta de novela, que compite con el Nadal de Destino y al que en poco tiempo supera en dotación económica.

La editorial Bruguera crea una gran fábrica de sueños popular, una industria del entretenimiento que se despliega en la producción de tebeos y novelas baratas de quiosco con temática del Oeste, sentimental (con los grandes éxitos de Corín Tellado) y de aventuras, así como en adaptaciones literarias y clásicos de bolsillo.

Carlos Barral, al timón de la editorial Seix Barral, representa la modernidad y el experimentalismo. Será el principal impulsor del *boom* hispanoamericano de los años sesenta, un fenómeno clave. Seix Barral premia novelas de Mario Vargas Llosa, Carlos Fuentes, Guillermo Cabrera Infante, etc. Algunos de esos autores pasarán a ser repre-

sentados por la agente Carme Balcells. Vargas Llosa y García Márquez se instalan en Barcelona, el *boom* se internacionaliza desde la capital catalana y acaba de marcar, en la historia del siglo xx, su prestigio editorial. La aportación de estos y otros sellos logra que Barcelona mantenga, en pleno franquismo, la capitalidad del libro en español.

En catalán, J. M. Cruzet y su editorial Selecta mantienen viva la llama editorial hasta que en los años sesenta, y con un mayor grado de permisividad, nacen nuevos sellos que captan la modernidad del momento, muy especialmente Edicions 62, que bajo la dirección literaria de Josep M. Castellet enlaza con los nuevos aires europeos tanto en el campo de la narrativa como en el del ensayo. *La Gran Enciclopèdia Catalana*, que comenzó a publicarse en 1968, es un símbolo de la recuperación del idioma y de su empuje cultural y económico. En este decenio el Club Editor, impulsado por el matrimonio Sales, publica algunas de las obras maestras de la novela catalana del siglo xx (de Rodoreda, Villalonga o el propio Sales).

Vaivenes contemporáneos

En los años previos y posteriores a la muerte de Franco se produce en Barcelona una explosión creativa. Editoriales como Anagrama y Tusquets, que venían de la izquierda antiautoritaria, se afianzan publicando obras de contracultura, nuevo periodismo y narrativa anticonvencional. La edición en catalán también se refresca y muy pronto surgirán nombres como Llibres del Mall, Quaderns Crema o Columna. Son tiempos de librerías comprometidas, que apuestan por difundir un fondo que dé respuestas al cambio político y social.

Al mismo tiempo, Planeta empieza a absorber antiguos sellos rivales, como Seix Barral o Destino, y se va consolidando como imperio editorial, en un proceso de expansión que le llevará a convertirse, ya en el siglo xxi, en el octavo gran grupo editorial del mundo.

La Ciudad Condal se convierte en campo de operaciones para multinacionales del libro, que la utilizan de plataforma para acceder al mercado español e hispanoamericano. La primera en llegar, en los años sesenta, es la alemana

Bertelsmann, que lanza con gran éxito su Círculo de Lectores, y que en épocas posteriores se asociará sucesivamente con la italiana Mondadori y con la británica Penguin.

En los últimos decenios, Barcelona publica anualmente menos libros que Madrid (que detenta la capitalidad del libro de texto), pero genera mayor facturación, lo que la mantiene en el liderazgo del sector. Nuevos sellos como Salamandra o La Campana contribuyen a mantener el espíritu innovador. El propietario de Quaderns Crema, Jaume Vallcorba, crea la editorial en castellano Acanalado, gran referencia cultural y de recuperación de clásicos. Otros grupos como RBA y Océano mantienen su base en la ciudad.

Para dar difusión a la idea de Barcelona como ciudad libresa y de editores, el Ayuntamiento declaró en 2005 como Año del Libro y la Lectura, y desarrolló un programa de más de mil quinientas actividades. Asimismo, en octubre del 2007 la cultura catalana se presentaba como invitada en la Feria de Fráncfort, principal foro anual de encuentro para los profesionales del libro de todo el mundo.

El mundo editorial catalán no sería el que es sin las agentes literarias (y los agentes). La figura histórica y de mayor relevancia es Carme Balcells. Mercedes Casanovas, Antonia Kerrigan, Anna Soler-Pont (Pontas), Mónica Martín, Silvia Bastos, Sandra Bruna y Guillermo Schavelzon son algunos nombres de sus colegas en activo. Otra referencia insoslayable del sector la constituye el máster de Edición de la Universitat Pompeu Fabra, con proyección internacional, que dirige Javier Aparicio y que acaba de cumplir veinte años.

En la actualidad el Gremi d'Editors de Catalunya agrupa a 279 editoriales que publican más de treinta mil títulos anuales. El sector del libro afronta hoy los desafíos de la crisis, del nuevo mercado global, de la revolución tecnológica y del cambio en los hábitos de lectura. Pero cuando se cuenta con cinco siglos de historia a las espaldas, estos parecen retos francamente asumibles. ■

Nota

Una versión más amplia de este texto puede encontrarse en www.bnc.cat/Editors-i-Editats-de-Catalunya/.

De izquierda a derecha, Manuel Vázquez Montalbán en 1979, cuando recibió el premio Planeta; Ana María Matute, ganadora del Nadal en 1960; el editor, ensayista y crítico literario Josep M. Castellet, en una foto tomada en Barcelona en 1981, y el editor de Quaderns Crema y Acanalado, Jaume Vallcorba Plana.

Pérez de Rozas / AFB

Pérez de Rozas / AFB

Robert Ramos

Archivo Quaderns Crema

Albert Armengol

En las fotos superiores, el edificio de Montaner y Simón en la calle Aragó, ocupado actualmente por la Fundació Tàpies, y la anterior sede de la editorial Gustavo Gili en la calle Rosselló, edificio emblemático del movimiento moderno catalán. Debajo, el grupo Planeta, en la antigua sede de Banca Catalana, y el edificio del grupo RBA en la Nova Diagonal.

Javier Aparicio Maydeu

Creador y director del Máster en Edición de la UPF-Barcelona School of Management

Acostumbrados al riesgo: Barcelona, laboratorio editorial

Sin riesgo no hay victoria. Barcelona, laboratorio editorial desde tiempos inmemoriales, está acostumbrada al riesgo porque ha tenido siempre que defenderse con sus propios medios. Se requieren más empresas y nuevos proyectos. Cuanto más diverso es un hábitat, más perdurable.

En 1995, hace veinte años, Barcelona ya era un clúster editorial internacional, y se codeaba con Nueva York, Londres, Fráncfort o Milán porque era sede de las principales empresas del sector editorial en toda la cadena del libro (agentes, *scouts*, editores, impresores), y porque a su tradicional papel estratégico entre Europa y Latinoamérica –Joan Grijalbo, Josep Janés o Martí Soler simbolizan al editor barcelonés que tiende puentes intercontinentales– y a su control mayoritario del mercado del libro en español se sumaba una ancestral visión innovadora del negocio en todos los ámbitos.

La ciudad pugnaba con Madrid por alcanzar el primer puesto en facturación o en número de libros publicados por año, pero los grandes del sector internacional sabían que la

iniciativa partía de Barcelona y que, libros escolares y oficiales aparte, la capital editorial estaba aquí. Tres años después de las Olimpiadas más rentables de la historia, Barcelona competía por afianzar la edición multimedia, los mercados latinoamericanos y la dinamización de su ámbito cultural y de sus autores volcándose en una difusión internacional transversal que incluía su condición de *hub* del diseño y del arte contemporáneo y un cosmopolitismo ancestral originario de principios del siglo xx, que se consolidó en el tardofranquismo con la *gauche divine* y que acabó de estallar en 1992, cuando todo el mundo supo que aquella ciudad mediterránea, que había hecho la revolución industrial antes de inventar dietas saludables y una cocina espectacular, era básicamente una ciudad de apuestas y de riesgos.

Como capital editorial internacional, Barcelona ha sido testigo estas dos últimas décadas de cambios esenciales en el *book business*. Se inició un proceso de concentración editorial que, sobre la base de empresas conjuntas, compras y absorciones de editoriales pequeñas, familiares o en situación comprometida por cambio de orientación o adscripción a modelos obsoletos de negocio, generó grandes corporaciones como el Grupo Planeta, que no ha dejado de crecer, o como Random House Mondadori, recientemente convertida en Penguin Random House, que se ha hecho con editoriales fundamentales de Madrid.

Nuevas editoriales 'independientes'

El resultado ha sido doble: de un lado, la progresiva desaparición de la clase media editorial –si bien han aparecido sellos nuevos sumamente poderosos como Acantilado o Salamandra– y, de otro, una atomización producida por la proliferación de editoriales pequeñas y con personalidad propia, llamadas *independientes*, no sin renuencia por parte de algunos agentes del sector, pues lo son respecto a los grandes grupos editoriales, pero no respecto a otros imperativos empresariales. Nacen Minúscula, Alpha Decay, Ara Llibres, Libros del Asteroide, Melusina, Plataforma Editorial, Alrevés, Rayo Verde, Libros del Zorro Rojo, Blackie Books, L'Altra Editorial..., sellos que enriquecen el hábitat, renuevan usos y costumbres del mundo del libro, prueban a rescatar el fondo como práctica editorial y se sirven de las redes sociales no solo para promocionar su catálogo, sino sobre todo para inducir a los lectores a que se pronuncien sobre sus preferencias y, de este modo, tratar de publicar lo que supuestamente el *mercado* va a querer.

Para hacer frente a la célebre frase “No se aceptan manuscritos no solicitados” (¡y a la tiranía editorial respecto al autor desinformado y con frecuencia indefenso!), nacieron en los sesenta las primeras agencias literarias, incluida la pionera de Carme Balcells, unida para siempre con el *boom* y la capitalidad literaria de Barcelona.

Pero Barcelona ha seguido siendo la fragua en la que se ha forjado este oficio. Las agencias más importantes y con carteras de clientes más influyentes del mundo en español siguen estando mayoritariamente aquí. Crecen, se multiplican, se atomizan también y se transforman. A las más o menos tradicionales, más grandes o más pequeñas (Carme Balcells, MB, Casanovas & Lynch, Kerrigan, entre otras), se les han añadido en estos años otras tal vez igual de tradicionales, pero más pequeñas y más aceleradas (Sandra Bruna, Pontas, Silvia Bastos, The Foreign Office de Teresa Vilarrubla, The Ella Sher Literary Agency, SalmaiaLit, Página Tres, Letras Propias, entre muchas otras), que incorporan nuevas tendencias en el negocio y que, naturalmente, aumentan el transfuguismo de los autores de sus catálogos.

Y la irrupción del mundo digital y de la sociedad de la creatividad, en la que están creciendo de forma exponencial los *autores* (o creadores de contenidos, tal vez mejor así) porque pueden ejercitar el *selfie* artístico cuando les venga en gana subiendo a la red sus propias obras a través de las nuevas plataformas de autoedición digital (Lulu.com fue una pionera), está propiciando, efectivamente, otra proliferación, la de los *nanojobs* de *coaching*, asesoría, asistencia integral al autor (corrección, *editing*, *book-doctoring*,

prescripción...), como Covadonga D'Iom Asesoría Editorial o Refinería Literaria, y la de las empresas de servicios editoriales que trabajan para solucionar aspectos de la edición que los grandes grupos *externalizan*, como hace Deleatur, por ejemplo.

Hay que seguir y seguiremos. Barcelona será capital literaria de la Unesco, se reconocerá su capitalidad editorial internacional también entre las autoridades de la propia ciudad, tal vez se abra una tienda Taschen en el paseo de Gràcia y es probable que Amazon se sume a la fiesta abriendo uno de sus megaspacios logísticos en una de las ciudades más activas de Europa. Y el 22@ integrará en sus espacios tecnológicos también una incubadora de editoriales como Mmcardona y otras empresas de asesoría digital. ¡Ah!, y es muy probable, además, que, en pocos años, buena parte de los editores e impresores de Asia que imprimen y publican libros europeos se formen en Barcelona, sede de uno de los másteres en edición de referencia internacional, así como de posgrados en edición de verdadera enjundia. ¡Y hasta es posible que Barcelona se convierta en breve en una de las ciudades del mundo más activas en la creación de aplicaciones relacionadas con el mundo de los contenidos!

Resulta imprescindible que las autoridades municipales y autonómicas, y huelga decir que las estatales, entiendan que Barcelona es el lugar de partida de muchos de los *best-sellers* mundiales en lengua española, desde Javier Marías a Javier Sierra, María Dueñas o Ruiz Zafón, y que su bilingüismo debe ser preservado como debe ser preservado el precio fijo que permite que Europa sea una potencia internacional de la transferencia de contenidos y de los libros de entretenimiento. Cuanto más diverso es un hábitat, más perdurable. Necesitamos nuevas empresas, ideas de bombero que puedan ponerse en práctica, riesgo contenido, valentía: sin riesgo no hay victoria, como dijo Faulkner primero y varios nobeles de economía después. Y Barcelona, laboratorio editorial desde tiempos cervantinos, desde tiempos inmemoriales, está acostumbrada al riesgo porque ha tenido siempre que defenderse con sus propios medios. Pero a esta ciudad de aluvión le sobra talento, *local* e internacional. *Do not worry at all. We shall overcome.* ■

Logotipos de diferentes agencias literarias barcelonesas. Las agencias más importantes y con carteras más influyentes del mundo literario en español continúan estando mayoritariamente en Barcelona.

Carles Domènec
Fotógrafo y periodista

El festival Kosmopolis y la literatura amplificada

El encuentro Kosmopolis, centrado en la reflexión sobre la creación literaria en todas sus vertientes, completa, desde el año 2002, un rico panorama de certámenes especializados en diferentes sectores: BCNegra, Món Llibre, Semana de la Poesía y Barcelona Novela Histórica.

La literatura amplificada es el lema de Kosmopolis, una declaración de intenciones sobre la puesta en escena del mundo de la palabra en el sentido más variado y extenso. El director del festival, Juan Insua, explica: “El objetivo es pensar que la literatura es una gran casa con muchas puertas de entrada; el concepto de amplificada tiene que ver con el hecho de considerar que se puede entrar desde una serie de televisión, un videojuego, una novela gráfica o manifestaciones científicas”.

La última edición de Kosmopolis en el Centro de Cultura Contemporánea de Barcelona (CCCB) recibió a 8.900 visitantes. El festival tiene carácter bienal, pero, más allá de los cinco días del acontecimiento, dispone de una programación continuada durante toda la temporada. “En 2002, Josep Ramoneda, entonces director del CCCB, me encargó la creación de un festival de literatura y pensé que era conveniente formular un encuentro para el siglo XXI con una concepción abierta y basado en la recuperación de la palabra”, recuerda Insua.

El festival no se limita a la expresividad de la palabra impresa, sino que se consideran con la misma fuerza la oralidad y las palabras electrónicas. “El objetivo último es mantener viva la llama de una de las artes más poderosas y transformadoras como es la literatura, entendida como fuerza en constante cambio, y mostrar que es una gran herramienta para impulsar la evolución de una sociedad, un terreno sin límites –argumenta Insua–. Un mundo sin literatura sería inconcebible, pero es reduccionista definirla solo bajo la óptica del paréntesis Gutenberg”, aclara. Lo que hoy consideramos literatura “puede tener poca relación con la concepción que tendremos de ella dentro de quince años”, asegura el director.

Con estos parámetros, la novena edición de Kosmopolis, que tuvo lugar del 18 al 22 del pasado mes de marzo, incluyó encuentros de escritores para hablar de literatura, conversaciones sobre traducción, laboratorios de escritura, un espacio dedicado a reflexionar sobre periodismo del siglo XXI, una exposición en torno a la figura de W. G. Sebald, un *bookcamp* para debatir el futuro del libro, actividades infantiles y juveniles, recitales, el Canal Alfa con proyecciones audiovisuales relacionadas con la literatura y ponencias magistrales de autores tan relevantes como Juan Marsé, Alberto Manguel, Javier Cercas o David Grossman, entre muchos otros.

“La crisis nos ha afectado, pero la hemos esquivado. El festival se redujo a tres días a partir de 2008, pero hemos recuperado el formato de cinco días y ampliado las secciones –apunta Insua–. Hemos visto que el mundo editorial se polariza con fusiones de grandes grupos, pero, al mismo tiempo, aparecen editoriales pequeñas y nuevas librerías y se recuperan procesos artesanales; los dos modelos conviven”. En este contexto, en el marco de la ciudad de Barcelona y desde el CCCB, Kosmopolis estimula la comunidad y el ecosistema cultural vinculado a la literatura. “Es un festival que nació en Barcelona porque es una capital de las letras, que tiene una red de bibliotecas ejemplar, una industria editorial potente en dos idiomas y muchas librerías y festivales literarios”, afirma Insua. Premio Ciudad de Barcelona 2003 por la exposición “Cosmópolis. Borges y Buenos Aires”, el coordinador concluye: “Pocas ciudades disponen de tantos elementos para que se las pueda considerar ciudades literarias; ello justifica la candidatura de Barcelona a ser designada por la Unesco Ciudad de la Literatura, candidatura en la que Kosmopolis tiene un papel fundamental”.

Carlos Cazorro

BCNegra

El festival BCNegra constata que Barcelona se ha convertido en uno de los polos internacionales de la novela de crímenes. Los autores locales de primer nivel proliferan, los nórdicos más internacionales presentan sus novedades, hay librerías especializadas y bibliotecas como La Bòbila. En toda esta actividad negra, BCNegra representa el eje central, una fiesta anual que ya ha cumplido diez años.

El festival acoge a los mejores autores, celebra el prestigioso Premio Pepe Carvalho, ha recuperado el Premio Crímenes de Tinta y viste toda Barcelona de negro, porque la cincuentena de actividades gratuitas de la programación se realizan en varios barrios. En la última edición, celebrada del 29 de enero al 7 de febrero, participaron setenta escritores, como Philip Kerr, Anne Perry, Alicia Giménez Bartlett o Lorenzo Silva. El comisario es el librero Paco Camarasa.

Món Llibre

Es el festival de literatura para niños y niñas, su Sant Jordi particular, que se celebra en torno a los espacios del CCCB y el Macba. El encuentro consta de un centenar de actividades encaminadas a acercar los libros a los menores y despertarles el gusto por la lectura.

La undécima edición de Món Llibre se llevó a cabo los días 18 y 19 de abril. La conmemoración de los ciento cincuenta años de *Alicia en el país de las maravillas*, el clásico de Lewis Carroll, centró las actividades. El festival programa espectáculos escénicos, proyecciones de películas, exposiciones, recitales e instalaciones artísticas.

En la plaza Dels Àngels se establecen media docena de puestos de librerías con una sección de literatura infantil y juvenil.

En el festival están representadas muchas lenguas del mundo, incluida la de signos y el braille.

La Semana de la Poesía

El Ayuntamiento asumió, en 2011, la Semana de la Poesía de Barcelona, que existía desde 1985, y agrupó en un solo festival tres grandes acontecimientos poéticos: el Festival Internacional, el Día de la Poesía y los Juegos Florales. La Semana se convertía así en uno de los certámenes más antiguos de Europa. En el mes de mayo, esta fiesta literaria es un reflejo del volumen de actos poéticos que promueve la ciudad durante todo el año.

La Semana resuena en toda la ciudad con lecturas, encuentros, conferencias y conciertos. En la pasada edición se programaron actos en centros cívicos, ateneos, bibliotecas, museos, cines y teatros, en el Macba, La Pedrera y el Pueblo Español, en la antigua fábrica Damm y en el Saló de Cent del Ayuntamiento. Los directores, Teresa Colom y Sam Abrams, explican que es “una gran celebración pública que quiere destacar la importancia de la poesía en la vida de las personas, de la ciudad y del sistema literario del país”.

Barcelona Novela Histórica

Un espacio tan relevante en la historia de Barcelona como El Born Centro Cultural presenta en noviembre el festival de novela histórica, que se convierte en un punto de encuentro entre los autores y los lectores del género.

El festival, de seis días, coincide con la entrega del Premio Internacional de Novela Histórica Barcino, que distinguió, en la última edición, al autor Santiago Posteguill por el conjunto de su obra. El festival se concentró en efemérides tan destacadas como el centenario de la Primera Guerra Mundial o los cuarenta años de la Revolución de los Claveles, de Portugal. La temática romana con relación a la historia de Barcelona fue tratada bajo diferentes perspectivas y el acontecimiento tuvo un espacio dedicado a la reflexión sobre el género histórico, con aspectos inéditos como el planteamiento de la existencia de la novela histórica femenina. ■

En la página anterior y en esta, de izquierda a derecha, el diálogo inaugural de Kosmopolis, el 18 de marzo pasado, con Juan Marsé, Josep M. Cuenca y Jorge Herralde entre los participantes; una sesión del Bookcamp Kosmopolis en el CCCB, que explora los límites y las posibilidades del formato libro, y una exposición sobre el escritor alemán W.G. Sebald. A pie de página, logotipos y carteles de algunos de los festivales literarios de Barcelona.

Carme Arenas

Presidenta del PEN Català

Ciudad refugio de escritores perseguidos

El PEN Català contribuyó, en 2006, a crear una red de ciudades refugio para escritores amenazados en sus países, gracias a la experiencia acumulada con el Parlamento Internacional de Escritores. El programa de acogida, desarrollado con el apoyo del Ayuntamiento y de la Generalitat, es un activo importante de Barcelona como candidata a ser designada Ciudad de la Literatura de la Unesco.

Barcelona ha sido, desde siempre, una ciudad abierta que ha acogido a personas de todas las procedencias, sobre todo artistas y escritores. Desde la Edad Media encontramos a Barcelona en muchas obras literarias y, sobre todo en los siglos XX y XXI, podemos documentar la ciudad a través de la mirada de los escritores que se han inspirado en ella. Por eso, literariamente hablando, no existe una Barcelona, sino muchas. Una ciudad vista desde ópticas y realidades diferentes a través de la historia: desde el Barrio Chino de Jean Genet, Josep Maria de Sagarra o Francisco Casavella, hasta el Raval de Manuel Vázquez Montalbán, Terenci Moix, Eduardo Mendoza, Antoni Verdagué o Mathias Énard; el Carmel de Juan Marsé o David Castillo; la Gràcia de Mercè Rodoreda; el barrio de la Ribera de Rusiñol; el Eixample de Montserrat Roig; la Barcelona republicana de Orwell; la Barceloneta de Joan Salvat-Papasseit... Podríamos confeccionar una lista muy larga.

Más allá de la apertura de la ciudad a toda manifestación cultural, Barcelona también se ha mostrado acogedora con los creadores que la han necesitado cuando tenían dificultades en su país de origen. Desde hace décadas, la ciudad ha tenido la sensibilidad de colaborar en programas de cooperación con países en conflicto. Fue una de las primeras en integrar la antigua Red de Ciudades Asilo (International Network of Cities Asylum), fundada en 1994 por el Parlamento Internacional de Escritores y disuelta el mes de

junio del 2005. Se había adherido a ella después de que el 24 de mayo del 2001 el Parlamento de Catalunya adoptara una resolución que declaraba a Cataluña comunidad refugio. Barcelona acogió a escritores como el albanés Bashkim Shehu o el cubano Rolando Sánchez Mejías, que una vez acabado el programa decidieron quedarse entre nosotros.

Desde el año 2006, Barcelona tiene implementado el programa “Escritor acogido” a través del PEN Català, filial del PEN Internacional, la asociación de escritores fundada en Londres en 1921. El PEN Català coordina el programa, y el PEN Internacional, mediante el Writers in Prison Committee, actúa en calidad de experto en la elaboración y la evaluación de los casos de los candidatos a ser escritores acogidos por el programa. La asociación garantiza un análisis con el máximo rigor a la hora de determinar las situaciones más urgentes.

Programa “Escritor acogido”

El PEN Català, creado en 1922, se implicó desde el principio en las múltiples actividades del PEN Internacional, fundamentalmente en la defensa de la libertad de expresión y de la libre circulación de las ideas, y también en la protección del patrimonio cultural y lingüístico de las personas y los pueblos.

Gracias a la experiencia acumulada con el Parlamento Internacional de Escritores, en 2006 contribuyó a crear una

Archivo PEN Català

red internacional de ciudades refugio, la ICORN (International Cities of Refuge Network), con sede en Stavanger, que coordina tanto a las ciudades que cuentan con el estatus de ciudad refugio como a los escritores que tienen que buscar amparo fuera de su país, donde arriesgan la vida. La carta fundacional de la ICORN se fundamenta en el artículo 19 de la Declaración Universal de los Derechos Humanos, que hace referencia al derecho a la libertad de expresión, y se ha elaborado a partir de los principios formulados en la carta fundacional del PEN Internacional.

De este modo, y de común acuerdo con el Gobierno de la Generalitat y el Ayuntamiento, Barcelona se convertía en la primera ciudad acogedora del país con un programa “Escritor acogido” gestionado por el PEN Català. La decena de ciudades que iniciaron la red se han convertido hoy en una cincuentena. En Cataluña, también Gerona se adhirió a esta hace dos años. Y el 4 de febrero del 2009, el Parlamento de las Islas Baleares aprobó la resolución de declarar a la comunidad como tierra de acogida de escritores perseguidos, y Palma se convirtió en ciudad acogedora. Hasta el momento otras ciudades catalanas han solicitado incorporarse, siempre a través del PEN Català.

Características y objetivos del programa

El candidato ha de ser escritor en el sentido amplio de la palabra y hallarse en situación de riesgo a consecuencia directa de sus escritos, impedido de expresar libremente sus ideas y en peligro de muerte, o bien sentenciado por las autoridades de su país, siempre que en ningún texto suyo haya habido incitaciones a la violencia.

Los objetivos del programa son sensibilizar a la sociedad sobre la necesidad de defender y proteger la libertad de expresión, los valores democráticos y la solidaridad internacional; dar una respuesta adecuada a los escritores mediante la acogida y resolverles, al mismo tiempo, los aspectos prácticos: vivienda, asistencia médica y trámites burocráticos. Todo ello para garantizar su integración y la de su familia en la sociedad de acogida, facilitándole el aprendizaje de la lengua e introduciéndolo en el ambiente cultural del país. La duración del programa es de un año,

prorrogable a dos. Al acabar el periodo, si la situación del país de origen del escritor aún no hace posible su regreso, la ICORN valora si continúa en la misma ciudad o si se le ofrece otra ciudad de la red.

Durante el bienio 2007-2009 Barcelona acogió al poeta, novelista y ensayista bereber Salem Zenia, originario de la Cabília, perseguido por defender su propia lengua, el amazigh, y la democracia en Argelia. Desde 2007, Salem Zenia ha publicado dos libros de poemas en catalán y amazigh: *Sol cec* [Sol ciego] (Accent Editorial, 2008) y *Jo sóc l'estranger* [Yo soy el extranjero] (Lapislàtzuli, 2015), y la novela *L'arrel de la boira* [La raíz de la niebla] (Lleonard Muntaner, 2014).

Entre 2010 y 2011 se benefició del programa la periodista y activista tunecina Sihem Bensedrine, primera escritora acogida que puso regresar a su país, gracias a las revueltas de las Primaveras Árabes. El tercer escritor refugiado en Barcelona –de 2012 a 2014– fue el poeta palestino Básssem an-Nabrís. Durante su estancia publicó una crónica diaria sobre Barcelona y Cataluña, inicialmente en el diario *Elaph* y después en *El Nuevo Árabe*, ambos en lengua árabe. Durante su estancia Básssem ha publicado en catalán y árabe el libro de poemas *Totes les pedres* [Todas las piedras] (Adia Edicions, 2014), y tiene en curso de publicación *Petites històries de Barcelona* [Pequeñas historias de Barcelona]. Y, en último lugar, acaba de incorporarse al programa el escritor sirio Ogar, perseguido en su país y hasta ahora refugiado provisionalmente en Egipto.

Palma y Gerona también han sido ciudades de acogida. Entre 2009 y 2011, la periodista de Zimbabue Rhoda Mashavave recibió refugio en la ciudad de Palma. Por su parte, el periodista egipcio Amir Ali ha sido el primer escritor acogido en Gerona, última ciudad en incorporarse a una red que cada día se va ampliando.

El programa incluye una serie de actividades que permiten al escritor expresar su creatividad, dar a conocer su obra y favorecer el diálogo intercultural. También organiza su participación en programas educativos y actos de promoción de su obra y, por encima de todo, difunde la problemática de la vulneración del derecho a la libertad de expresión en general en los medios de comunicación. Como culminación del programa, la obra del escritor se traduce y publica para conseguir su inserción en nuestra sociedad literaria.

La acogida permite que los escritores perseguidos puedan desarrollar la creatividad literaria en libertad y favorece el intercambio entre su bagaje cultural y el de los países que los reciben. Hay que hacer patente el inmenso beneficio que este programa de intercambio representa para nuestra sociedad, a causa de la visión nueva y enriquecedora que los escritores foráneos nos aportan. Sus reflexiones contribuyen a hacer visibles y dar a conocer en el ámbito internacional a las ciudades que los han acogido.

La designación como Ciudad de la Literatura fue lograda anteriormente por otras ciudades también pertenecientes a la red ICORN como Norwich o Cracovia, lo que demuestra la importancia que la Unesco otorga al programa de acogida de escritores en todo el mundo. ■

De izquierda a derecha, en la página anterior y en esta, el poeta palestino Básssem an-Nabrís; Salem Zenia, escritor de lengua amazigha de la Cabília, Argelia, y la periodista y activista tunecina Sihem Bensedrine.

Albert Armengol

Valèria Gaillard Francesch

Periodista cultural. *El Punt*

Un espacio literario y mucho más

La red municipal de bibliotecas es uno de los puntales de la candidatura de Barcelona a la designación de Ciudad de la Literatura por parte de la Unesco, y forma parte del núcleo duro del proyecto desde sus inicios.

Un ágora cubierta, un espacio confortable que invita a leer, pero también a realizar otras actividades, todas enmarcadas por el calor de los estantes repletos de volúmenes de todo tipo. Este es el modelo de biblioteca establecido por el Plan Municipal de Bibliotecas de Barcelona, que se ha desplegado persiguiendo un solo reto: hacer atractiva la lectura. En casi veinte años la red ha crecido de dieciocho centros a los cuarenta actuales. El impacto sobre los barceloneses es evidente: se ha pasado de un 13 % de vecinos con carné a un 54 %. La red de bibliotecas se alza así como uno de los puntales de la candidatura de la capital catalana a ser designada Ciudad de la Literatura de la Unesco, y forma parte del núcleo duro del proyecto desde sus inicios.

“Representamos la parte ciudadana y nuestro objetivo es promocionar las lecturas desde diferentes ámbitos y soportes, pero queremos profundizar sobre todo en la literatura para niños y jóvenes”, apunta Assumpta Bailac, gerente del Consorcio de Bibliotecas de Barcelona.

Para ello se centran en dos ejes: por una parte, la elaboración de una extensa programación cultural en las áreas infantiles de las bibliotecas (1.100 actividades en 2014), así como el trabajo directo con escuelas e institutos (1.785 visitas en 2014). En segundo lugar, se vela por la divulgación del fondo extraordinario del Servicio de Documentación de

Literatura Infantil y Juvenil, situado en la Biblioteca Xavier Benguerel, en la Vila Olímpica.

La cartilla del niño antifascista de Lola Anglada editada durante la Guerra Civil, una *Caperucita Roja* en acordeón de tres metros de largo de 1965, la colección entera de la publicación *Patufet* o todos los títulos de Folch i Torres quedan recogidos en esta colección de treinta mil documentos, dieciséis mil de ellos históricos. “Tenemos libros del siglo XIX, clásicos de la literatura infantil y juvenil de todos los tiempos y en varias lenguas, todo un material inestimable para editores, ilustradores e investigadores, que vienen de todas partes a estudiarlo”, explica Neus Castellano. La directora de la Benguerel recuerda cuando los visitó Alberto Manguel y se emocionó al encontrar, revolviendo entre las vitrinas, el cuento que le leía su niñera alemana en Buenos Aires.

El fondo, creado en 1940, proviene de la Biblioteca Sant Pau-Santa Creu y se ha ido alimentando de donativos muy seleccionados. El servicio entró en funcionamiento en 1975 y, por cuestión de espacio, se trasladó en 2005 a la Benguerel, una biblioteca inaugurada diez años antes y especializada en cine. De momento se han digitalizado doscientos ejemplares históricos que serán consultables en el Trencadís, el depósito digital de la Red de Bibliotecas Municipales

de la Diputación de Barcelona. “Siempre que organizamos una exposición la vinculamos con el fondo histórico para hacer visible este patrimonio, al que no puede acceder el público general. Esto permite descubrir, por ejemplo, que ya a principios del siglo pasado se hacían auténticas maravillas con el *pop-up*, aunque pensemos que es una técnica nueva”, comenta Castellano, mostrando un libro-escenario de *Alicia* de 1940, expuesto hace poco en Món Llibre, y un *Mickey Mouse* desplegable de 1931.

La biblioteca es una de las más activas en la organización de actividades en torno al fondo, y propone, entre otros, talleres para los estudiantes de máster de literatura infantil y juvenil, así como las sesiones “Collita fresca” [Cosecha fresca], en que las editoriales presentan las novedades del sector a los bibliotecarios. La sala del área infantil, custodiada por Tintín, ofrece también lo mejor del álbum ilustrado actual con los trabajos más punteros, como los nostálgicos de Benjamin Lacombe o los minimalistas de Katsumi Komagata: todo ello suficiente para pasar una buena tarde descubriendo tesoros.

Conectados con el mundo

Desde su creación en 2001, el Consorcio de Bibliotecas de Barcelona tuvo muy claro que uno de sus objetivos prioritarios tenía que ser la cooperación internacional, una acción que permite un intercambio enriquecedor con otras ciudades del mundo. “Esta faceta es muy importante en la candidatura de Barcelona porque uno de los aspectos que más valora la Unesco, encargada de llevar la educación y la cultura a todo el mundo, es la relación Norte-Sur”, explica Juanjo Arranz, director de Cooperación y Programas.

En este sentido, la entidad ha desarrollado una buena red de proyectos y cuenta con varias ciudades colaboradoras. A través del programa “Ciutats prioritàries” del Ayuntamiento de Barcelona trabajó en el despliegue de las bibliotecas de Medellín (Colombia), ciudad con la que mantiene un convenio de colaboración desde 2010. “Les hemos asesorado sobre todo en temas de gestión de catálogo y funcionamiento del fondo, y a cambio hemos aprendido mucho sobre la programación cultural, ya que allí trabajan con los líderes comunales y usan estrategias para llegar a los jóvenes que podemos adaptar a nuestra realidad”, indica Arranz. Con Medellín también han establecido un club de lectura internacional –que ya va por la cuarta edición–, en el que se leen obras de autores catalanes y colombianos y después se comentan por videoconferencia. La última, con la periodista y escritora Olga Merino, fue un éxito de participación. Dirigido a los niños, también se ha organizado el club de lectura internacional Letras al Mar, del que ya se han realizado tres ediciones.

Otras ciudades, otras realidades

A raíz de esta experiencia tan fructífera se han sumado otras ciudades colombianas, como Bogotá y Cali, con las que se están llevando a cabo programas similares. También se han establecido acuerdos de colaboración con Maputo, la capital de Mozambique, desde hace un año, y desde hace solo medio, con Tetuán, en Marruecos. “Hemos hecho un primer viaje de prospección a Tetuán y, a partir de las bibliotecas que tienen, todas relativamente nuevas, los podríamos

Albert Armengol

ayudar en la elaboración de un plan estratégico de bibliotecas”, explica el director de Cooperación y Programas. Con Maputo la situación es diferente, vista la falta de centros: “Quieren poner en marcha un curso de formación para dar a bibliotecarios y maestros las herramientas básicas, y para que puedan establecer relaciones entre la biblioteca y las escuelas a través de clubes de lectura”.

Gracias a todos estos convenios de colaboración, y a pesar de no disponer de un presupuesto propio como antes de la crisis, la red de Bibliotecas de Barcelona se ha significado en la cooperación internacional con todo tipo de proyectos que ha planteado desde la innovación: “Esto nos ha permitido seguir trabajando a pesar del recorte de presupuestos y optimizar recursos con el Ayuntamiento”, afirma Arranz. Recuerda que el dinero que se generó a raíz de la última huelga general en 2012 se destinó a proyectos internacionales con Bogotá y Córdoba (Argentina).

Por otra parte, la red de bibliotecas se integra en una europea de mayor amplitud y mantiene un convenio con Bucarest, Rumanía, que facilita el intercambio de profesionales. Ni que decir tiene que todo este entramado de relaciones ayuda a la proyección de los escritores catalanes, al mismo tiempo que facilita la recepción de los extranjeros. Un ejemplo clave es la fiesta de Sant Jordi. Bibliotecas de Barcelona organiza cada año un pregón que a menudo asume un autor extranjero. En la pasada edición se invitó al irlandés John Banville y se habló de las cualidades de Barcelona para asumir el distintivo de Ciudad de la Literatura, prestando atención a Dublín, que lo es desde 2010. “Con las playas, el vino y las chicas en bikini aquí no podría escribir”, bromeó el escritor. ■

Consuelo Bautista

Una edición histórica de *La Cenicienta* de 1960, de la editorial Roma, con un desplegable tridimensional, que pertenece al fondo del Centro de Documentación de Literatura Infantil y Juvenil, situado en la Biblioteca Xavier Benguerel, de la Vila Olímpica. El espacio de lectura de este centro se muestra en la página anterior. A pie de página, el centro cultural Parque Biblioteca España, de Medellín, Colombia, una de las ciudades con las que Bibliotecas de Barcelona tiene un convenio de colaboración.

Albert Armengol

La plaza del
Diamant, de Gràcia,
un paisaje literario
de Mercè Rodoreda.

Maria Patricio-Mulero

Doctoranda de la Universidad de Barcelona y la
Universidad de París VIII – Saint Denis

Leer las calles

Barcelona es escenario y protagonista de infinidad de obras literarias, hasta el punto de que cierto imaginario la puebla cuando un lector pasea por sus calles por primera vez, o también cuando un ciudadano vuelve a pasar por un determinado espacio tras haber leído una novela situada en él.

Leer una ciudad es un viaje de investigación al corazón de la esencia urbana. Con la lectura buscamos saciar nuestra curiosidad y cerrar el libro teniendo la sensación de que hemos llegado a conocer, en cierta medida, la vida de los que pueblan la ciudad. El paseo y la lectura me parecen las dos formas más idóneas y placenteras de alcanzar el conocimiento urbano. Creo que hay un poder evocador muy intenso en el hecho de pasear, y lo cierto es que la combinación de movimiento y de presencia (encarnados en el *flâneur* y el *voyeur*) hace que muchos escritores busquen la inspiración en este ejercicio tan cotidiano. Cuando queremos hacernos nuestra una ciudad lejana, la literatura nos sirve de pasarela a unas calles que tenemos que imaginar, poblando nuestra mente de existencias inventadas por los escritores, y, por lo tanto, la ciudad leída configura un imaginario subjetivo perfectamente transmisible y legítimo.

Pero cuando la ciudad es la nuestra, la literatura actúa sobre nuestra percepción como un velo tejido por el escritor, y nos genera un valor añadido a la visión previa de la ciudad. Barcelona es escenario y protagonista de infinidad de obras literarias, hasta el punto de que un cierto imaginario la puebla cuando un lector pasea por sus calles por primera vez, o también cuando un ciudadano vuelve a pasar por un determinado espacio después de haber leído una novela situada allí. Por mencionar solo algunos casos conocidos, la Gràcia de Rodoreda nos traslada a una época de tejados y posguerra, la Rambla de Orwell es asediada por fantasmas milicianos, tratamos de adivinar cuál era la mesa preferida de Carvalho en Casa Leopoldo y, si entramos en Els Quatre Gats, no acabaríamos la lista de personajes y escritores que pasaron por este establecimiento.

A pesar de la riqueza de nuestro patrimonio, por alguna razón somos menos conscientes del carácter literario de Barcelona que cuando visitamos París o Londres, o alguna de las Ciudades de la Literatura de la Unesco, como Dublín, Edimburgo, Cracovia o Praga. ¿Cuál es el secreto de que estas ciudades se lean más, de que la literatura esté en ellas más presente? Un motivo podría ser la proyección internacional de sus literaturas, pero en muchos casos también hay una apuesta por poner en valor este patrimonio en el espacio público, otorgándole a la ciudad un aura literaria. En estas ciudades no faltan las placas, las estatuas, los nombres de calles, las rutas literarias y las actividades que enfatizan a los personajes y escritores que aportaron alma a los espacios. El Shakespeare Globe, el Café Les Deux Magots, las estatuas de Joyce o de Pessoa son lugares consolidados de peregrinaje de lectores y orgullo de sus ciudadanos. Edimburgo está creando un barrio literario en torno a la Royal Mile, y Cracovia ha desarrollado un programa diverso de literatura en el espacio público proyectando poesías en las fachadas, entre las cuales destaca *Barcelona*, una composición que recuerda el bar homónimo de la bohemia local.

La presencia literaria en el espacio público tiene tres misiones fundamentales: difundir el patrimonio literario, impulsar el reconocimiento de este patrimonio y crear un efecto identitario gracias a la combinación de los dos primeros factores. Si conozco la esencia inspiradora de mi ciudad y la comparto, mi vínculo con la ciudad queda reforzado, y muy probablemente me sentiré embajador de una ciudad que tiene mucho que ofrecer culturalmente. Al mismo tiempo, la preservación de estos espacios literarios servirá de fuente de inspiración a nuevas generaciones curiosas de experimentar la influencia, también espacial, de escritores consolidados.

Barcelona tiene una riqueza plural, pero mientras decidimos cuál es la “gran novela de Barcelona” podemos apostar por el valor seguro de su capacidad de encantamiento, de su poder de impulsar el imaginario desde la diversidad de las calles y la mirada de las obras literarias. Tenemos la oportunidad de seguir trabajando en la visibilización de nuestras letras, a través de las fórmulas de siempre, ciertamente, pero quizás con más empuje. Las calles ya están repletas de letras, solo falta que los transeúntes las puedan encontrar. ■

Matthew Tree
Escritor

De color de rosas

Acaso lo más sorprendente de la fiesta de Sant Jordi sea que incite a centenares de miles de personas a revolver y comprar libros. Pese a las advertencias sobre el declive del material impreso, la fascinación que los libros despiertan en todo un país durante ese día denota que aún mantienen su protagonismo.

San Jorge es el patrón de veintiún países, incluidos Inglaterra y Cataluña. No recuerdo que el día de este santo matedragones (el 23 de abril) se celebre mucho en Londres (a excepción de la peculiar –y absolutamente prescindible– exhibición de la tradicional danza de Morris). En cambio, en Barcelona, la fecha se conmemora de una manera tan excepcional –casi extravagante– que infunde una especie de sorpresa eufórica incluso en los participantes más experimentados, por no hablar de los recién llegados. En Sant Jordi, es entrar en la Rambla o en la rambla de Catalunya o en el paseo de Gràcia, y verse arrastrado, se quiera o no, por un mar de gentes flanqueado por puestos de libros al aire libre en los que muchos célebres autores locales e internacionales se encuentran apostados tras sus mercancías tal si fueran pescaderos. Y entre los puestos de libros se ven cubos repletos de rosas rojas cuyos vendedores van en busca de posibles compradores con los ojos bien abiertos.

Las rosas llegaron mucho antes que los libros: ya en el siglo xv, en los alrededores del edificio de la Generalitat, en la plaza de Sant Jaume, se vendían rosas como parte de la celebración del día de los enamorados (el día de San Valentín, que se popularizó en muchos lugares después del siglo xviii, nunca llegó a arraigar del todo en Cataluña). Los libros, sin embargo, no hicieron su primera aparición en el día de Sant Jordi hasta 1929, después de que un librero valenciano intentara durante dos años promocionar un festival literario en toda Cataluña. Como fecha se fijó el 23 de abril porque, además de ser el día del patrón de Cataluña, es el día en que Cervantes fue enterrado y en el que murió Shakespeare (y, en 1981, también resultó ser el día de la muerte de uno de los mayores prosistas del siglo xx en lengua catalana, Josep Pla).

El ritual de regalar una rosa y un libro cumplía un protocolo sexista hasta principios de los noventa: los hombres ofrecían una rosa a las mujeres, presuntamente más sentimentales, y las mujeres, un libro a los hombres, presuntamente más listos. Ahora que se ha erradicado totalmente esta costumbre vetusta, los libros y las rosas se regalan indistintamente entre enamorados, amigos y familiares de todos los sexos (en 1995 la Unesco declaró el 23 de abril Día Mundial del Libro y de los Derechos de Autor).

Vicente Zambrano

En muchos países los escritores suelen ser figuras más bien distantes que solo se dejan ver en entrevistas televisivas o, en el mejor de los casos, leyendo cosas suyas en vivo y desde una tarima. Sin embargo, el día de Sant Jordi, decenas y decenas de ellos están *totalmente disponibles*, firmando libros durante todo el día en diferentes puestos y más que contentos de atender a sus lectores, charlar con ellos, intercambiar opiniones, etcétera. Esto también es bueno para los escritores, pues nos permite conocer la opinión directa de las personas para quienes escribimos (y también hace milagros en nuestros egos notablemente inestables).

Quizá lo más asombroso del día de Sant Jordi es que hace que cientos de miles de personas hojeen y compren libros (y no solo en Barcelona, sino en toda Cataluña). El hecho de que las publicaciones impresas, cuyo declive o desaparición se ha declarado inevitable en tantas ocasiones, pueda provocar semejante fascinación en un país entero –aunque se trate de un solo día– indica que los libros aún tienen un papel que desempeñar, de la misma manera que la radio nunca ha dejado de tenerlo después de la llegada del cine, el cual a su vez también ha mantenido su papel mucho después de la aparición de los vídeos, los DVD, YouTube y otras cosas por el estilo.

Video never killed the radio star, el vídeo nunca llegó a matar a la estrella de la radio, y sin duda todo el abanico de nuevas (o relativamente nuevas) formas de comunicación y entretenimiento no acabará nunca con el placer que solo puede hallarse al leer una voz escrita que nos habla de tú a tú, en silencio, y henchida de sentido. ■

Pepe Navarro

Joan Roca i Albert

Director del Museo de Historia de Barcelona (MUHBA)

MUHBA Vil·la Joana, la Casa Verdaguer de la Literatura

La Vil·la Joana de Vallvidrera, ahora en restauración, volverá a abrir sus puertas en la primavera del 2016 como espacio museístico sobre el patrimonio literario de la ciudad, con especial atención a la figura de Verdaguer, y como punto de encuentro de los diferentes agentes del mundo de la literatura.

El proyecto MUHBA Vil·la Joana-Casa Verdaguer de la Literatura se propone mostrar la intensa relación histórica de la ciudad de Barcelona con la imaginación literaria y con todo lo que se deriva de ella: las proyecciones académicas, las sociales, las ideológicas o las editoriales, tanto como la creación de un imaginario de singular eficacia en la construcción y la proyección de la ciudad contemporánea.

El edificio de Vil·la Joana, con un posible sustrato bajo-medieval, se corresponde con una masía edificada en el siglo XVII en Vallvidrera, justo en medio de la sierra de Collserola. Pero adquiere su fisonomía actual a finales del siglo XIX, la época de la familia Miralles, que la convierte en una casa de veraneo, donde acoge al escritor Jacint Verdaguer. Un sólido consenso ciudadano hizo de Vil·la Joana la Casa Verdaguer de Barcelona desde el mismo momento de la muerte del escritor en 1902. En la masía hubo también durante medio siglo, desde 1920, una escuela muy innovadora del Ayuntamiento dedicada a los niños con necesidades especiales, que hacía accesible la palabra a quienes no tenían fácil acceso a ella.

El Museo de Historia de Barcelona, que en su atención al patrimonio y al relato histórico incluye, de manera destacada, los patrimonios literarios, propuso hace ahora siete años reconvertir su sede de Vil·la Joana en Casa Verdaguer de la Literatura. La villa volverá a abrir sus puertas en la primavera de 2016 como un espacio que apela al valor de la palabra, en particular al de la literaria, y a sus singulares capacidades simbólicas y colectivas, que se integran plenamente en la corriente principal de la historia de Barcelona.

Los espacios museísticos se concentran en la planta baja y en el primer piso, a partir del proyecto museológico elaborado por el MUHBA, bajo la dirección de Josep Maria Domingo y con Ramon Pinyol, Oriol Izquierdo y Cristina Masanés. El recorrido ofrece una mirada inicial sobre Barcelona a partir de Vil·la Joana, de la que se muestra la trayectoria de masía a villa de veraneo, a escuela especial y, a partir de 1962, a casa museo. Las salas desgranar aspectos diversos del hecho literario, su dimensión global y el lugar que ocupa la literatura catalana en este, el tránsito de la escritura a la lectura, la contemporaneidad literaria articu-

lada a partir de la figura de Verdaguer como intelectual de perfil complejo y un retrato de Barcelona, ciudad literaria, como colofón.

Las primeras aproximaciones apelan a la noción de “literatura universal”, porque, de hecho, las literaturas “universales” son muchas, en lenguas con muchos y con pocos hablantes, con obras de hombres y de mujeres, y escritas en diferentes registros. Este es, entre otros elementos museográficos, el propósito del Literàrium, versión virtual e inevitablemente limitada de la biblioteca infinita de Borges, que permitirá extraer obras literarias muy diversas de sus archivos digitales para ponerlas en relación de múltiples formas. Vendrá luego el espacio dedicado a mostrar el mundo con los ojos de la literatura catalana, desde los tiempos medievales hasta nuestros días.

El recorrido por la planta baja se completa con el paso de la creación autoral del texto a su recreación por parte del lector. Este paso de la escritura a la lectura se abordará a través de una aproximación sensorial en la antigua cocina. A través del tacto, el gusto, el olfato, el oído y la vista se podrá descubrir cómo la literatura toma cuerpo en nosotros.

Verdaguer como símbolo

Se llega, así, al primer piso, donde la figura de Verdaguer tiene un papel primordial. En las sociedades occidentales, la literatura ha sido indispensable en los tres últimos siglos. Desde el romanticismo y durante el siglo XIX, sus artífices, los autores, han sido figuras públicas de especial relevancia. Verdaguer es, para los catalanes, el primer gran contemporáneo. Su obra y su peripecia vital son un significativo exponente de la transformación de la sociedad en el siglo XIX: en ellas resuenan la industrialización y las migraciones del campo a la ciudad, la expansión del Eixample, el obrerismo y la agitación catalanista, la fiebre de oro, la ostentación burguesa y la incipiente cultura de masas.

Sin embargo, Verdaguer no fue un caso excepcional, y en el recorrido por las salas se pueden descubrir también a “los Verdagueros de Europa”, escritores que, como él, se convirtieron en símbolos de sus respectivas culturas. Y a través de Verdaguer se entra también en la incomodidad del escritor con el poder. “En defensa pròpia” –escrito un año antes del “J'accuse”, de Zola– muestra la entereza de Verdaguer ante la campaña orquestada contra él por las élites burguesas y la jerarquía eclesiástica, a las que hasta entonces había servido. No es de extrañar, pues, la popularidad de Mossèn Cinto, que consiguió incluso el respeto de los círculos anarquistas; su entierro se cuenta entre los acontecimientos más masivos que han tenido lugar en Barcelona.

El último tramo del recorrido se ensancha de nuevo conceptualmente para abordar, en su conjunto, a la ciudad y sus autores y para mostrar a Barcelona como capital editorial y cuna de la fiesta de Sant Jordi, destacando las intersecciones entre la ciudad y la vida de tantos autores que han nacido o han vivido en la capital catalana (Maragall, Sagarra, Rodoreda, Foix, Espriu, Marsé, los Goytisolo, Vázquez Montalbán, Brossa, etc.) y de muchos otros que han pasado por ella. Barcelona ha sido y es, además, ella misma, objeto literario; un audiovisual que transita por las obras de autores que la han tenido como tema o escenario, que han hecho de ella su propia ciudad, concluye la visita.

La segunda planta se configurará como espacio de investigación y de estudio de los patrimonios literarios desde la perspectiva histórica y comparada y desde la inserción de la literatura en la historia urbana, con posgrados, másteres y seminarios programados en colaboración con diferentes universidades e instituciones catalanas, en la línea de trabajo que el Centro de Investigación y Debate del MUHBA cultiva desde hace años. La concreción de estas líneas de investigación tendrá un carácter abierto y alimentará la programación pública.

Vil·la Joana está a pocos minutos en transporte público del centro de Barcelona. Además de las visitas y actividades relacionadas con el espacio museístico, se prepara, con una atención preferente a las matinales de sábados y domingos, una programación similar a la de las casas de literatura de otras ciudades europeas, como la Literaturhaus Berlin, con un especial énfasis en la construcción literaria de la ciudad moderna. Sin olvidar los vínculos con otras casas de escritores del área literaria catalana, sobre todo la Casa Verdaguer de Folgueroles, ni la inserción de Vil·la Joana en su entorno, en colaboración con el Consorcio de Collserola. Con un programa construido con entidades de otros ámbitos del campo literario barcelonés y catalán, Vil·la Joana será, así, un punto de encuentro entre los agentes implicados en los estudios históricos, en la creación literaria y en la industria editorial, desde Barcelona. ■

Vicente Zambrano

Tres imágenes de la Vil·la Joana antes de la restauración: en la página anterior, vista desde la entrada principal; a la izquierda y debajo de esta líneas, la placa que recuerda la muerte de Jacint Verdaguer en la masía de Vallvidrera el 10 de junio de 1902, y la galería posterior vista desde la habitación que ocupó el poeta.

Pepe Navarro

© Pep Montserrat

Antoni Martí Monterde

Universidad de Barcelona. Grupo de Investigación de Literatura Comparada en el Espacio Intelectual Europeo

La cultura es capital

Las instituciones deben hacer consciente a la ciudadanía de su patrimonio inmaterial subrayándolo a través de lo material. Hay que poner la historia simbólica en movimiento, junto a la historia económica, social, política y urbana.

Barcelona, capital de Cataluña, una de las ciudades más importantes del mundo del turismo y de la economía global, podría convertirse pronto en capital de estado. Su peso nacional e internacional parece claro en el terreno geoeconómico y geopolítico. ¿Es también una capital cultural?

La brillante fórmula benjaminiana, “París, capital del siglo XIX”, no solo permitió sintetizar el significado de París, sino también imaginar la capitalidad de una época y un modo de pensarla. Londres, ¿capital del siglo XVIII? Tal vez, pero entonces el siglo XIX podría empezar al menos en 1751, con el primer volumen de la *Encyclopédie*. ¿Y qué haríamos con “Le siècle de Louis XIV”, fórmula acuñada por Voltaire? ¿Y cuál sería la capital del siglo XX? Quizás cada década ha tenido una capital cultural, o ninguna, o varias ciudades que se postularon para serlo, como Barcelona o Buenos Aires en el primer tercio del siglo XX, que emplearon esfuerzos ingentes para conseguirlo y aún muestran el rostro que esa voluntad les dejó. Berlín también quiso ser capital del siglo XX, y estuvo a punto de conseguirlo –pero cerró aquel esfuerzo de manera escalofriante. Nueva York ha sido la capital indiscutible, cuando menos entre 1945 y... el 2001, aunque en Europa el siglo acabara en 1989. No, ya no hay que buscar una capital del siglo XX, pero tampoco se puede obviar que, en el mapa de la globalización, las ciudades son uno de los pocos hitos estables. Pese a todos los malentendidos sobre lo universal y lo local, la gran ciudad sigue siendo un fondo de valores materiales e inmateriales. En este punto, la ciudad se convierte en capital.

El esfuerzo más notable por definir el concepto de (ciudad) capital cultural lo han hecho Christophe Charle y

sus colaboradores. Una capital cultural sería el resultado de una acumulación de instituciones y de producciones culturales de generaciones sucesivas, de la inscripción de esta historia cultural en lugares específicos y del cuestionamiento constante de los límites entre los diversos sectores de la vida cultural. Como resultado de este proceso, un espacio urbano concreto se convierte en centro de atracción y de poder de un campo de producción simbólica. Finalmente, la acumulación de capital simbólico, y su administración o despilfarro, determinaría la permanencia vital de la condición de capital cultural o, si se inmovilizara, su transformación en un patrimonio de museo, que tarde o temprano se agotará si no se regenera.

Sin embargo, no es necesario ser capital de estado para ser una capital cultural; pero, si una ciudad es el centro de un campo cultural, esta condición no puede dejarse de lado a la hora de hablar de su posible capitalidad. Y, en este punto, ser o no ser capital de estado otorga unas condiciones de supranacionalidad muy diferentes en los campos culturales. Ser una capital cultural, por lo tanto, requiere una definición en términos nacionales. Esta definición fue aportada por el *artiste démolisseur*, el prefecto parisino Georges Eugène Haussmann, que en uno de sus informes de prefectura, fechado en 1868, concluyó: “Es difícil encontrar en los dos millones de habitantes que forman la población de París el menor vínculo municipal, las menores afinidades de origen [...] Aislados perdidos en medio de la multitud abigarrada de la capital, los parisinos no tienen ninguna manera de contarse o agruparse. Para ellos, la comuna no existe, no puede existir [...] París, por la compo-

sición heterogénea, móvil, cosmopolita de sus habitantes, no puede ser considerada una comuna. Es otra cosa. Es una capital [...], es decir, la propiedad colectiva del país entero y la ciudad de todos los franceses”.

Esta definición de París como capital resulta sumamente interesante porque, partiendo de la realidad material, insiste en el reconocimiento de un capital acumulado y, sobre todo, de las posibilidades que gravitan a su alrededor. La pérdida de especificidad parisina en la articulación cultural sería uno de los precios de esta capitalidad. Pero París ha encontrado formas de reaccionar ante este eclipse de su cotidianidad.

Décadas más tarde, Gabriel Alomar llegaba a unas conclusiones parecidas con respecto a Barcelona, como capital de Cataluña:

“Podríamos sintetizar un poco la evolución total de nuestro catalanismo... No, no: he puesto un gran borrón sobre la palabra catalanismo, y he escrito en mayúsculas esta palabra, que ya es hora de proclamar, mucho más propia: BARCELONISMO; es decir, apogeo de la Ciudad, no ya de Nación. Pues bien, los tres periodos de nuestro movimiento son: I. Regionalismo; su verbo: los Juegos Florales; su Sede: Cataluña. II. Nacionalismo; su verbo: la Solidaridad; su Sede: España. III. Ciudadanismo; su verbo: nuestra juventud; su Sede: Barcelona, es decir, el mundo.

“Imaginen el placer de poder decir indiferentemente Barcelona o Cataluña como indicaciones de una misma ciudad, alma de todo un mundo; tal como se dijo de Roma; y de considerar la ciudad no ya como producto material o consecuencia de una nación, sino a la nación como producto espiritual, emanación o creación (en términos teológicos) de nuestra ciudad”.

Un proyecto de modernidad

Alomar era un mallorquín arraigado en una Barcelona que había dado unos pasos gigantescos en muy poco tiempo gracias al modernismo y a los primeros momentos del novecentismo, que pronto vería formularse la idea de Cataluña-ciudad que tan pertinente resulta evocar en estos términos. La manera como se sedimentan, en Barcelona, los proyectos estéticos y artísticos del modernismo y del novecentismo (antagónicos) con los proyectos políticos respectivos (más complementarios de lo que parece) permite ver cómo Barcelona articula sus debates sobre cómo debe ser la ciudad con una capacidad de absorción de los debates internacionales y con una determinante irradiación de su proyecto moderno al conjunto de Cataluña. La escritura, como espacio espiritual de la ciudad, empezaba leyendo por la mañana en los periódicos los artículos que, por la tarde, ya se habían convertido en la promesa de capítulos de libros, y entre unas páginas y otras fue haciéndose una idea de Barcelona. El capital simbólico de una ciudad, puesto en movimiento, es exactamente eso, y Barcelona es un ejemplo clarísimo, como hay pocos en Europa.

Podemos decir, pues, que la ciudad es el lugar por excelencia de acumulación de un capital simbólico que no se limita a su propio término. Para que una ciudad se convierta en una capital cultural debe atraer las mejores energías de su propio campo cultural y también de otros, en una relación de reciprocidad en el espacio intelectual internacional.

La articulación de una ciudad como capital cultural tiene bastante de espontánea sedimentación de elementos complejos que, poco a poco, van estratificándose para dar unos relieves reconocedores en clave local, nacional e internacional. Sin caer en dirigismos, una capitalidad cultural solo funciona con impulsos institucionales claros, y de larga vida. Un deber de las instituciones de una ciudad es hacer visible lo invisible. Es decir, hacer consciente a la ciudadanía de su patrimonio inmaterial, subrayándolo a través de lo material. Es necesario, pues, poner la historia simbólica en movimiento, al lado de la historia económica, social, política y urbana de la ciudad.

Ni Barcelona es la Praga de Kafka, ni la Lisboa de Pessoa, ni el Dublín de James Joyce, ni el Buenos Aires de Borges. Tampoco es el París rebosante de rincones asociados a un nombre, a una época. En este sentido, se parece más a Berlín, Estocolmo, Viena o Budapest. Ahora bien, la importancia de escritores como Verdaguer, Rusiñol, Maragall y Eugeni d’Ors en la definición de Barcelona no puede ser menospreciada. De hecho, son la pieza clave de su historia simbólica contemporánea. Quizás esta es una de las especificidades de Barcelona como capital cultural: ser una ciudad en la que los escritores han conducido la reflexión sobre la idea de ciudad en términos locales y europeos al mismo tiempo. El patrimonio cultural propio, en sus relaciones con otras ciudades y culturas, ha sido la clave durante más de un siglo y medio: he ahí un capital propio y compartido simultáneamente.

Es muy difícil articular esto de manera consciente y clara sin que parezca un dirigismo falto de consecuencia o una planificación grandilocuente. Barcelona tiene que repensar su modelo de política cultural en función de la idea de capitalidad, que no consiste en la mera creación de equipamientos, sino en la relación consciente y crítica con el propio patrimonio material e inmaterial. Por tal motivo hay que señalar el proyecto Vil·la Joana-Casa Verdaguer de Literatura como una de las iniciativas más importantes e innovadoras dentro de la idea de capitalidad cultural. Significa un cambio sustancial de planteamiento, que tiene sus fundamentos en la investigación y no en la promoción. Una idea que, además, podría verse reforzada por el reconocimiento de Barcelona como Ciudad Creativa Unesco de la Literatura. Estas dos iniciativas constituyen una apuesta seria a medio y largo plazo. En el caso de MUHBA-Vil·la Joana, impulsando un centro de investigación y debate sobre la relación entre literatura y ciudad y, desde esta, hacia la literatura universal. En el caso de la condición de Ciudad Creativa Unesco de la Literatura, por lo que significa de reconocimiento de una estructura en la que el libro literario –y el libro en general– desempeña un papel fundamental en la vida ciudadana como algo más que uno de sus motores económicos, que también.

En todo caso, el éxito de Barcelona como capital cultural depende de la capacidad de sus ciudadanos de no olvidar que, en realidad, lo único que están haciendo cada día es recibir un capital formado de relaciones con el mundo; hacerlo crecer con inteligencia y esfuerzo; cuidar de él. Y, llegado el momento, poder pensarlo una generación más tarde y encontrarlo aumentado. No sería poco. ■

Prisma Archivo

Stefano M. Cingolani
Historiador

Ramon Muntaner, historiador (y novelista) de la casa de Barcelona

Los centenarios nos tendrían que estimular a leer las obras de los celebrados, y tal habría que hacer con ocasión del 750.º aniversario del nacimiento de Ramon Muntaner. Pero ¿cómo deberíamos leerlo? El hecho es que nos hallamos ante un gran manipulador, acaso uno de los mayores de nuestro pasado medieval.

Los centenarios: una vía de crear memoria literaria e histórica a menudo descontrolada. Porque ¿qué hacemos con aquellos autores que no tienen una fecha segura de nacimiento o de muerte, o para los que hay que esperar demasiado tiempo, o que, por alguna misteriosa razón, pasan desapercibidos a pesar de su gran importancia? Pienso en Bernat Desclot, por ejemplo, o en Bernat Metge, posiblemente el mayor autor catalán de la Edad Media.

Un peligro de los centenarios radica en la tendencia a celebrar una gloria patria (real o supuesta) que a menudo no tiene proyección exterior; a no aprovechar la oportunidad para interrogarse y plantear una visión del pasado menos de barretina. podríamos decir, o bien menos académica, de nota a pie de página; y a no comprobar su relación con el presente, sin victimismos ni triunfalismos vacíos y autocomplacientes. Cuando menos, los centenarios tendrían que servir de estímulo para volver a leer las obras de los celebrados, y no deberíamos limitarnos a acudir a algún acto social. Tal habría que hacer con ocasión del 750.º aniversario del nacimiento de Ramon Muntaner. Pero ¿cómo debe-

rísma leerlo, ya que, junto con Ramon Llull, nos encontramos ante un gran manipulador, quizás uno de los mayores de nuestro pasado medieval? No hablaré de Llull, puesto que no somos muy amigos, y sí de Muntaner, con quien tengo una relación bastante más dialogante. Ramon Muntaner nos ofrece una gran oportunidad para analizar el pasado colectivo y su relación con el presente. Oportunidad que podemos perder, por desgracia.

Muntaner focalizó (y parece que lo sabía, que lo hizo a propósito) anhelos del país dando pie a una visión cristiana/burguesa/heroica de Cataluña poco fundamentada, que despertó ansias de victorias y de protagonismo internacional. Y al mismo tiempo ha sido tratado por parte de la academia como si fuera un producto absolutamente neutro. He aquí una curiosa, y elocuente, muestra de ciertas idiosincrasias típicas del país, incluida la asepticidad académica. Asistimos a un buen cúmulo de contradicciones, como la de quien acaba celebrando derrotas pero busca su imagen ideal en una época de victorias (aunque solo en algunas); la de un país que se quiere siempre más pacifista y que, a su vez,

exalta episodios de extrema violencia, como los protagonizados por los almogávares; finalmente, la de un país que ya desde hace siglos se ha divorciado de la monarquía, que es siempre más republicano y que disfruta, al mismo tiempo, de la visión más falsa, empalagosa y popular, casi de revista del corazón, que la literatura catalana ha dado nunca de sus monarcas. ¿Queremos seguir pensando así, tanto en relación al pasado como mirando al futuro, o, mejor, aspiramos a conocer cómo fueron realmente los hechos, por incómodos que nos puedan parecer, haciéndonos cargo a la vez –consideración importante– de estas contradicciones?

La crítica nos ha transmitido a un Ramon Muntaner guerrero y aventurero, un burgués que se hizo soldado, buen católico y amante de la patria, un buen administrador y un hombre de corazón, servidor desde la infancia de todos los reyes posibles surgidos de la casa de Barcelona; “uno de los hombres más noblemente característicos de la tierra catalana”, escribía Rafael Tasis en los años sesenta del siglo pasado. Pero, ¿de veras fue así? ¿Quién era, en realidad?

Administrador de la Compañía Catalana

Nacido en 1265, en Peralada, hijo de un mercader, mercader él mismo y hombre de negocios, sus contactos con los monarcas que vio cuando era niño (Jaime I, Alfonso X de Castilla, Felipe III de Francia, Pedro II, Jaime II de Mallorca) impactaron su fantasía, hasta el punto de formarse de ellos una imagen idealizada, idílica. Sin embargo, pese a lo que se ha escrito, no tuvo tratos directos con ningún rey hasta los últimos años del siglo, cuando ya era un hombre acaudalado. Su vida cambió radicalmente en 1300. Fue a Sicilia, entonces en guerra, donde conoció al pirata Roger de Flor e intimó con él, y lo siguió a Bizancio con la Compañía Catalana de mercenarios que iban a entrar al servicio del emperador. Su cargo era el de administrador de la Compañía, oficio que le permitió acumular una fortuna.

En Anatolia, obligado por las circunstancias, descubre el placer de combatir. Una vez abandonada la Compañía, en 1307, no es hasta 1315, ya casado y con tres hijos, cuando terminan sus peripecias por el Mediterráneo: se traslada a Valencia, donde será un miembro destacado del gobierno de la ciudad, y donde, entre 1325 y 1328, escribe la *Crònica*. Sus últimos años como alcalde de Ibiza, ahora al servicio de Jaime III de Mallorca, se ven manchados por denuncias de prevaricación, corrupción e intereses privados en la administración pública. Morirá en la isla en 1336.

Hombre de negocios tal vez no demasiado escrupuloso, aventurero y pirata, además de gran escritor, Muntaner narra la época más triunfante de la Corona de Aragón. En su crónica asistimos a las conquistas de Mallorca, Valencia, Sicilia, Cerdeña y los condados catalanes de Grecia. Esto cala profundamente en su conciencia personal (y en la de mucha historiografía de los siglos XIX y XX), así como en la visión de sí mismo en el seno de la historia; por ello necesita rodearse de las figuras de los monarcas para poderse expresar. Pero ¿con qué valores, ideas y visión del mundo?

Los viajes, las comparaciones, las victorias lo llevaron a ser un ferviente defensor de su tierra –que hemos de ver más como los Países Catalanes que únicamente como Cataluña– y de su lengua. La unión de los monarcas de la casa, con la famosa metáfora de la mata de juncos, debía condu-

cirlos a gobernar el mundo, como en el caso de los tártaros. Se convirtió, así, en impulsor de una política agresiva y expansionista dirigida a la formación de un imperio mundial –un imperio catalán medieval no tan amplio es lo que ha quedado de ello en la cultura popular y en parte, aun, de la académica. Todo lo cual, además, acompañado por una falta absoluta de curiosidad hacia el elemento extranjero y por un fortísimo sentimiento de hostilidad, que bordeaba la xenofobia, hacia todo lo que no era catalán o que era enemigo de los catalanes.

El pasado, espejo o instrumento para entender

Muntaner no es sencillamente un buen cristiano, sino que fue un fundamentalista, porque el Dios que aparece en su crónica no es el Dios misericordioso protector de los buenos, sino el Dios vengativo del Antiguo Testamento, que protege al pueblo elegido (los catalanes) y aplasta con ira a todos sus enemigos, que son, en el fondo, los enemigos de los reyes de Aragón y los del propio Muntaner. Por eso, él modifica, manipula, miente, para darnos una visión de la historia de Cataluña repleta de buenos y políticamente correcta, y en la que su gusto narrativo prima siempre por encima de la fidelidad a los hechos.

¿Son estas las características de la nación catalana de que hablaba Tasis? ¿O quizás son otras, y, sencillamente, hay que pensar que hemos cambiado a lo largo de los siglos, y que el pasado no es un espejo, sino un instrumento para entender? No nos engañemos ni nos dejemos engañar. Estas consideraciones las deberemos tener presentes a la hora de leer la *Crònica*, sin que nos priven del placer de la lectura. Placer que ha atraído a los lectores exactamente por ese sentimiento de victoria y de superioridad, por el hecho de salir del cercado de la Corona de Aragón y de la península para viajar por el Mediterráneo, por el tono coloquial y dialogante, por la aventura. Todo ello, en muy buena medida, invento del escritor, casi más novelista que historiador. ■

Debajo a la izquierda, primer folio de la *Crònica de Muntaner*, conservada en la Biblioteca Pública Episcopal de Barcelona, y portada del nuevo libro sobre Muntaner del autor de este artículo. En la página anterior, *Entrada de Roger de Flor en Constantinopla*, óleo de José Moreno Carbonero (1888), del Palacio del Senado de Madrid, que representa el desfile de los almogávares ante el emperador bizantino, Andrónico II, en 1303.

Prisma Archivo

Laura Basagaña
Periodista

De la tierra (y del mar) al plato

Comida flexitariana –vegetarianismo más pescado–, elaboración de pan con técnicas tradicionales y un enfoque innovador y agricultura rigurosamente ecológica son algunas de las propuestas que abren perspectivas gastronómicas en Barcelona y su área.

Jordi Barri es el introductor en Cataluña, a través del restaurante Flax&Kale, de la comida flexitariana, concepto gastronómico nacido en Nueva York que combina el vegetarianismo con pequeñas dosis de pescado azul. Xavier Barriga, fundador de las panaderías de Can Turrís, une el conocimiento de las técnicas más innovadoras con la preservación de las prácticas tradicionales para recuperar el sabor del pan de su infancia. Can Perol es un colectivo de seis familias de payeses de entre treinta y cinco y sesenta años que, en Sant Vicenç dels Horts, velan por la salud de las personas y por el medio ambiente con su oferta de productos del campo cultivados con las técnicas de la agricultura ecológica.

Alta gastronomía en clave flexitariana

Jordi Barri (Lérida, 1979) nació el mismo año que el restaurante Paradís, regentado por sus padres: la chef vegetariana Teresa Carles y el empresario Ramon Barri. “Causó un fuerte impacto en tierras leridanas. Había siempre mucha gente, mayoritariamente personas procedentes de círculos intelectuales: profesores universitarios y escritores”, recuerda. Vegetariano de nacimiento y rodeado de manua-

les de cocina y platos deliciosos, a Jordi se le acabó despertando la curiosidad y el interés. “Hay quien se rebela y hace lo contrario que sus padres, pero yo me lo tomé como una oportunidad para dedicarme a lo que me gustaba y que podía transformar hacia mi verdadera vocación: las finanzas y la comunicación”. Jordi Barri se formó en estas dos disciplinas y, en el año 2011, puso en marcha en Barcelona –junto con su hermana Mar y sus padres– el moderno restaurante Teresa Carles: cocina vegetariana con un toque artístico. Entonces inició sus viajes por el mundo para reunir ideas culinarias y aportar innovación a los menús.

En el 2014 introdujo en Cataluña el concepto neoyorquino de cocina flexitariana y fundó el restaurante Flax&Kale, “que parte de una base vegetariana, pero no cierra la puerta a pequeñas porciones de pescado azul, rico en omega 3: cocina saludable y flexible”. La filosofía del restaurante es apostar por la salud, por eso lo bautizaron con el nombre de dos superalimentos: la kale, un tipo de col con un alto contenido en fibra, muy antioxidante y antiinflamatoria, y el flax, que es el término inglés para referirse al lino, muy rico en el ácido graso omega 3. “La persona que viene al Flax&Kale es alguien que no quiere perder nada de vitalidad con la edad y empieza por incorporar a su dieta superalimentos que le ayuden a conseguir esta meta”.

En un entorno idílico, donde se pueden encontrar zumos verdes prensados en frío y en el que ofrecen verdaderas piezas de arte gastronómico con alimentos cocinados por debajo de los 46 °C –para conservar todas las enzimas–, platos sin gluten ni lactosa y postres con un bajo índice glucémico, el restaurante se muestra inspirador y es el cielo gastronómico de todo amante de la salud y la buena comida.

Pan nuevo y de siempre

El aroma de pan recién hecho invade el obrador de Can Turrís, en la calle de Aribau. Xavier Barriga (Barcelona, 1969) ha querido recuperar el sabor del pan de su infancia. Regresa a los procesos de elaboración lentos, con largas fermentaciones y harinas de grano no refinado, y evita las semillas transgénicas. Siete años atrás, Xavier abrió el primer obrador en Barcelona y, más adelante, creó el Insti-

Fotos: Albert Armengol

De izquierda a derecha, en la página anterior y en esta, Joan Raventós y Anna Molner, miembros de Can Perol, colectivo de agricultores ecológicos de Sant Vicenç dels Horts y el Tarragonès; Jordi Barri, introductor en Cataluña de la cocina flexitariana y fundador del restaurant Flax&Kale, y Xavier Barriga, impulsor de los hornos de pan Can Turris.

tuto Turris, donde diseña las variedades de pan que ofrece, que incluyen panes con harina ecológica o variedades sin gluten. “Solo utilizamos harinas de productores de proximidad y de confianza. Ahora estamos integrando los pseudocereales como el trigo sarraceno o el amaranto en el proceso”. También preparan panes nórdicos, hechos con centeno, pero una de las delicias que han puesto más en boga son los panes de primavera, invierno, verano y otoño. “Incorporan más fibra, porque incluyen tomate seco, zanahoria o brócoli”. Las especias y las semillas también acaban de dar un punto exótico a estas sorprendentes creaciones.

Nacido en el seno de una familia de panaderos, su padre le hizo apreciar el proceso de elaboración del pan. “Desde la fragancia del pan recién hecho hasta el momento en que te enharinas las manos para amasar, estás siguiendo un proceso artesanal que tiene un punto de magia”, asegura. Cuando era adolescente se enamoró del arte de hacer pan en el obrador familiar, pero a los veintitrés años visitó Portugal, Italia, Francia y Dinamarca, donde se formó, asistió a cursos y empezó a colaborar en revistas especializadas.

El conocimiento de las técnicas más innovadoras, unido a la preservación de ciertas prácticas tradicionales, hace que el pan que hornea Xavier Barriga sea moderno, pero al mismo tiempo muy auténtico. “Hacemos la masa madre prescindiendo de la levadura, solo con agua y harina, que es el método natural y que se había utilizado para fermentar el pan en la antigüedad”, informa.

La masa se dejará fermentar a temperatura ambiente y se le irá añadiendo agua y harina de fuerza cuando convenga. Xavier explica que “una fermentación más larga permite que el panadero y su equipo puedan hacer vida de día y dormir por la noche”. El sabor del pan también es diferente: migas más prietas, corteza crujiente y con un toque caramelizado, matices ácidos y una textura robusta que evoca el pasado. “La paciencia, la lentitud y el respeto son buenos en el arte de hacer pan”, concluye el panadero.

Agricultura ecológica con alma

Joan Raventós y Anna Molner forman parte de Can Perol, un colectivo de seis familias de payeses de entre treinta y

cinco y sesenta años que velan por la agricultura ecológica, la mayoría ubicadas en Sant Vicenç dels Horts. Hijos y nietos de payeses, han heredado los valores del respeto por la tierra, que han convertido en su filosofía. “Hacemos agricultura ecológica porque es una forma de no echar a perder la tierra. Cultivamos unas tres hectáreas de huerta variada y de temporada y tenemos cuatro tipos de frutales: melocotoneros, mirobálanos, cerezos y olivos”, explica Anna.

Estas familias de agricultores se han asociado y ofrecen cestas ecológicas a escuelas, familias, cooperativas y compradores por internet. “Para evitar los pesticidas y los tóxicos que contaminan la tierra utilizamos los siguientes métodos: dejamos franjas entre cultivo y vegetación, para acoger a los insectos beneficiosos que se comerán el pulgón; no utilizamos abonos químicos ni semillas transgénicas; diversificamos y rotamos los cultivos para permitir una buena regeneración de la tierra, y utilizamos sistemas agroecológicos para evitar los insectos nocivos que se podrían comer verduras y fruta –explica Joan–. Para ello ponemos trampas con atrayentes alimenticios o esparcimos la feromona femenina del insecto desde dos cajitas que situamos a cada lado del frutal. La feromona atrae los insectos al interior de la caja y, de este modo, evitamos que piquen la fruta. No abusamos de los insecticidas naturales como el pelitre, solo los utilizamos en última instancia, aunque están permitidos en la agricultura ecológica y son biodegradables”.

Los payeses de Can Perol también trabajan por la recuperación local de especies hortícolas. “Hemos contribuido a recuperar la berenjena blanca, los *espigalls* [flores] y los brotes de la col *brotонера*, el garbanzo pequeño o la judía del *ganxet*”, añade Joan Raventós. Algunas de estas variedades se habían perdido porque no eran tan resistentes a los insectos como otras más comerciales. “Tenemos productos de temporada: nuestro lema es seguir el ritmo de la tierra y su calendario natural agrícola. Cuando no es época de tomates, no los ofrecemos. Eso sí, al trabajar en red unos nos dedicamos más a la fruta y otros a las hortalizas. Los productos que vendemos son de proximidad, porque los integrantes de Can Perol estamos todos ubicados en el Baix Llobregat y en el Tarragonès”. ■

Fotos: Katia Repina

Arnau Barios
Traductor

Una añoranza rusa

Cuando un ruso invoca el *gaudi* [goce, en catalán] de Barcelona, no confunde el acento, no habla de edificaciones caprichosas, sino que comete un lapsus por el que se escapa una certeza. Añora una ciudad más fácil, con un clima benigno, un buen trato y unas libertades a la vez execradas y deseadas; una ciudad donde las recompensas del cuerpo vienen dosificadas y no a golpes.

Digo “de Barcelona” y después afino, “de cerca de Barcelona”. Es efectismo: primero resuena el nombre evocador de una ciudad donde en total, ahora lo contaba, he vivido menos tiempo que en Rusia, después ya corrijo. Allí 150 kilómetros no son nada. En cuanto empiezan a esbozar una sonrisa beatífica, deshago el encanto con una palabra, *pueblo*, que en ruso tiene unas connotaciones, me han explicado, de *gallinas en los caminos*, *miseria*, *alcoholismo*. Añado “de un pueblo cercano a Barcelona”, y me parece que, con tres amplificaciones seguidas, me he aproximado a la verdad. “Te gustan la música y los versos –me dan un toque–, tú no eres de pueblo, no nos engañes”. Sí, gasta mala fama, la provincia, en Rusia, pero eso es otra historia.

Barcelona, en cambio, sin duda despierta las asociaciones opuestas a *pueblo*. Quien no ha estado en ella la quiere conocer. Para los más enfáticos, ir a Barcelona es su sueño. Hay acogidas que de tan efusivas me hacen pensar si no se trata en realidad de una reacción exagerada frente al extranjero, de una cortesía entusiasta. Entonces hay que interpretar el desagradecido papel del realista: como pseudobarcelonés (porque me había proclamado barcelonés de entrada, impostor), dejar a alguien con unas esperanzas tan elevadas de la ciudad supone una responsabilidad terrible, y no haber rebajado a tiempo aquella Barcelona prometida me volvería cómplice del desengaño. Pero idealizar no

cuesta. Me sorprenden más los que han estado en Barcelona y responden con el mismo fervor que los que tienen una imagen de ella. La mayoría ha venido en verano, ¿y a qué? Han subido al Park Güell cuando el sol picaba más, se han amontonado en la Barceloneta. Han fotografiado la fachada neogótica de la catedral y la panorámica alabeada de Montjuic. Una chica me contó que había pasado un día y que solo había tenido tiempo para La Rambla y la plaza de Catalunya. ¡Y tras ello amaba la ciudad! Aquí han tenido que tomar partido antes. Las tres hermanas de Chéjov, sin que nadie lo sepa, llevan tiempo instaladas en Moscú y ahora claman desde allí: “¡A Barcelona!”

No sé si en los últimos tiempos la Barcelona mítica se ha resentido del alejamiento forzado, postizo, de Rusia con respecto a Europa. Como lugar de libertades, junto a Ámsterdam, más de un patán seguro que la ha utilizado como espantajo de ciudad depravada. También una fantasía, pero inversa. Los propagandistas oficiosos quieren hacer creer que ellos han preservado unos “valores tradicionales” perdidos en (escribirlo da vergüenza) “Gayropa”, como dicen en lugar de Europa; “valores” que se limitan a odios –cierto– tradicionales, tradicionalísimos. El nombre, en todo caso, todavía guarda un aire sugerente y atrayente, o cuando menos eufónico, porque dudo que con ninguna otra ciudad europea hayan bautizado más negocios: bares, no digamos; en San Petersburgo, una cadena de cafés; en

Nizhni Nóvgorod, una tienda de vestidos de novia; en Óbninsk, un restaurante; en Veliki Nóvgorod, una floristería. Hablando de nombres, me gusta cuando toman el del club de fútbol y, como los italianos, te lo presentan audazmente como diminutivo común de la ciudad. “¿Cuánto tiempo viviste en Barça?” Me recuerda, por algún motivo, a los adolescentes de provincia que utilizan el diminutivo real, y feo, tomándose unas confianzas que la ciudad no les ha dado y escondiendo una inseguridad cándida: “Estudiaré en Barna”. No obstante, entre los nombres deformados prefiero el de Gaudí, que viene de los primeros en el torrente de tópicos, en compañía de “¿hace calor en verano?”, “¿roban mucho?”, “Messi” y “estoy en contra de que Cataluña se separe”. Convertido de agudo a llano, el acento toma el apellido ilustre y lo transforma en un cultismo tronado pero repleto de gracia, *gaudi* [placer, goce en catalán], con regustos de texto ultracorregido, de poeta alpargatero, de broma filológica.

Ah, si el nombre de Barcelona mueve en los rusos quién sabe qué visiones exóticas, a mí su *Gaudi* mal acentuado me resume su esencia: ciudad de un placer más directo, más claro y bien repartido. Caminar, por ejemplo. Inacabables, inhóspitas, las calles allí se alargan sin pasos de peatones, con casas iguales a ambos lados, cubiertas de hielo en invierno, de barro en primavera. Siempre miras al suelo: hoyos, charcos, hielo, adoquines desdentados. La escala cambia, el espacio se dilata. Ya no es que en Barcelona todo esté cerca, es que apetece moverse por ella a pie. El clima no se les olvida cuando empieza uno de esos típicos duelos de elogios. Sigue la comida; iba a celebrar la mesa festiva rusa (conservas caseras, setas, ensaladillas, pepinillos salados, vodka acabado de sacar del congelador), pero realmente no es cocina de diario. Además, algunos prodigios lácteos (el *tvorog*, la *riájenka*) no bastan para desbancar la variedad mediterránea, los vinos, los quesos, el café, las terrazas. ¡La abundancia de bares y restaurantes, he ahí lo que olvidan alabar de Barcelona! Quizás porque, mientras estuvieron aquí, entraron sin pensar en el primer local céntrico (y se dejaron un dineral y se fueron contentos, porque en Moscú habrían pagado lo mismo por comer peor).

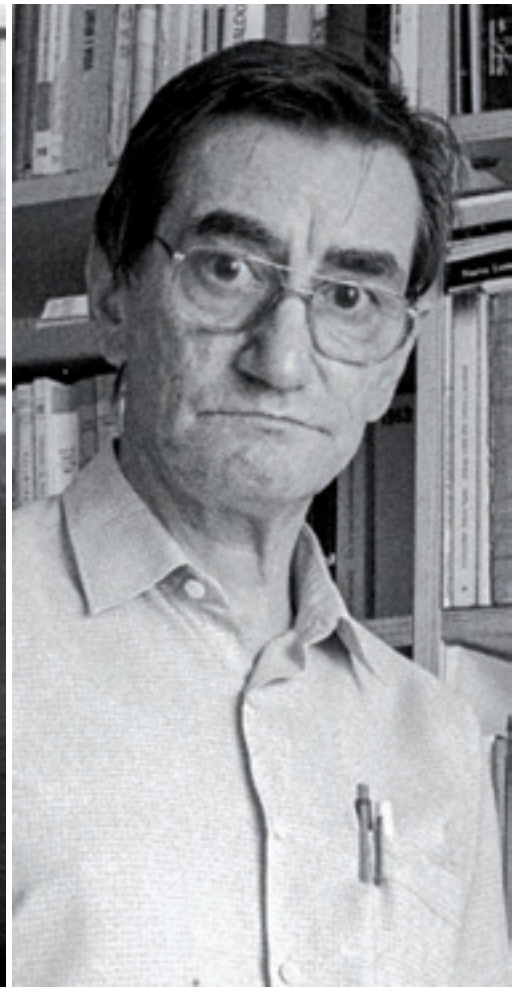
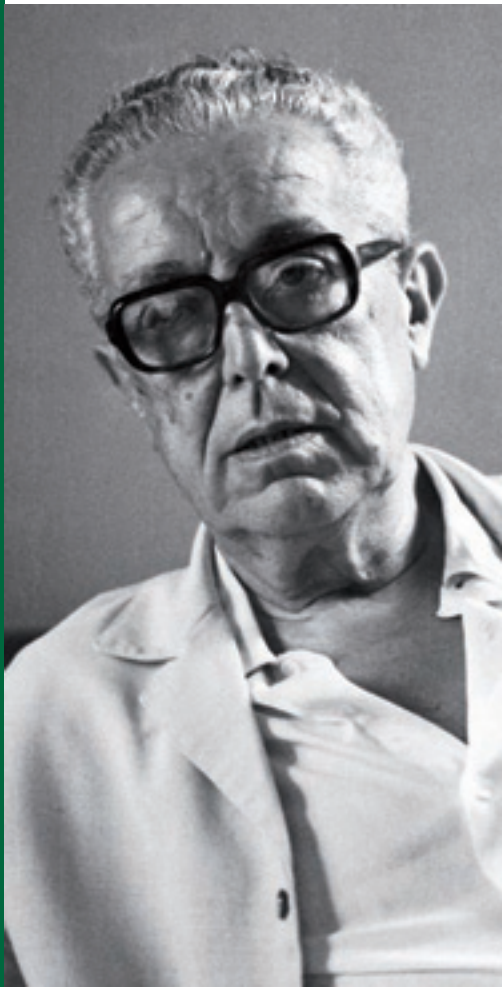
Más tarde entramos en el ámbito de las relaciones y la comunidad, “todo el mundo sonrío”, y ahí me vengo: les insinúo los abismos de hipocresía que esconden las sonrisas meridionales. Si buscábamos un choque cultural, ahí lo tenemos. ¿Ha pronunciado alguna vez *ruso* ante un trabajador de hotel o una azafata? Los griegos ponen la misma cara al oír *almogávar*. Yo, cuando vuelvo y noto que me tratan bien por la calle, me siento en el paraíso de los educados y, con todo, echo un poco de menos aquella inmediatez ruda, aquella sinceridad amarga entre desconocidos. Como Gulliver vuelve del último viaje relinchando, yo llego brusco, desconfiado, mirando a los extraños a los ojos, olvidándome de saludar.

Vivir en Rusia es, sobre todo, incómodo. Hay que aceptarlo, y algunos se lo toman como un orgullo: dicen que les viene de una paciencia antigua y de un desprecio a las comodidades burguesas, al bienestar, a la ufanía. Los placeres, allí, son del alma: gente extremada y acogedora, conversaciones infinitas, música, poemas de memoria, unos ojos vistos en la calle, la lengua, tan bella e imposible, a la que acompaña una literatura fiel... Pero el cuerpo exige su parte, y es la revuelta. Por eso, cuando un ruso me invoca con pena el *gaudi* de Barcelona, no confunde el acento, no habla de edificaciones caprichosas (a fin de cuentas, en las grandes ciudades rusas también se conservan mansiones de Art Nouveau), sino que comete un lapsus por el que se escapa una certeza. Añora una ciudad más fácil, a escala humana, con un clima benigno, una buena comida, un buen trato, unas libertades a la vez execradas y deseadas; añora un equilibrio, una ciudad donde las recompensas del cuerpo te vienen dosificadas y no a golpes. No tocamos el piano tan bien ni nos sabemos el *Nabí* de memoria, y nos consolamos en la terraza del chafflán de abajo.

¿Y si mi primera respuesta, “de Barcelona”, fuera cierta retrospectivamente? Desde los inviernos cubiertos del norte o desde las arideces de Lérida me viene a ratos esa añoranza tan rusa, la de la ciudad soñada, que las excursiones de un día no satisfacen. Y eso que, mientras viví y estudiaba en Barcelona, la ciudad no me decía nada, más bien al contrario. También en eso me debo haber rusificado. ■

Debajo, paseantes en la calle de la Princesa de Barcelona y el terrado de la Pedrera. En la página anterior, la plaza Roja de Moscú, con las históricas galerías comerciales GUM y, al fondo, la catedral de San Basilio.

Robert Ramos

Tres pioneros de la recuperación cultural catalana

Los años cincuenta del siglo pasado han resultado siempre bastante imprecisos e indefinidos para las generaciones posteriores, difuminados dentro de la larga historia de la dictadura franquista. Los años de la inmediata posguerra, los cuarenta, habían sido terribles, pero aún se alargarían más los que siguieron, pues la esperanza de un cambio rápido de las estructuras políticas se había desvanecido y la muerte del dictador se veía muy lejana.

Y, sin embargo, fue durante el duro decenio de los cincuenta cuando nacieron o se consolidaron iniciativas que se situarían en la base del gran estallido cultural posterior. Con una particularidad muy destacable: las más ambiciosas y fructíferas de estas iniciativas estuvieron imbuidas de un intenso sentido de modernidad. Resistencia cultural antifranquista y sentido de la modernidad cultural no fueron conceptos antitéticos, sino complementarios.

Este reportaje está dedicado a la figura y la obra de tres intelectuales y activistas culturales que fueron casos paradigmáticos de resistencia y modernidad: el ensayista Maurici Serrahima, el editor de poesía Josep Pedreira y el profesor de cine y promotor cultural Miquel Porter.

Agustí Pons
Periodista

La modernidad subterránea de los años cincuenta: Serrahima, Pedreira y Porter

Por debajo de las prohibiciones de la dictadura se fueron constituyendo unas referencias culturales propias que emergerían totalmente a partir de la muerte de Franco y la restauración democrática. Los pioneros de los años cincuenta sentaron las bases de ese estallido.

Los años cincuenta son los años más desconocidos de nuestra historia cultural reciente. La década de los cuarenta fue la de la represión total, la de la prohibición radical y absoluta de la lengua propia y de toda manifestación cultural en catalán. Josep Benet lo explica muy bien en el libro *Catalunya sota el règim franquista*, publicado en París por un supuesto Instituto Catalán de Estudios Políticos y Sociales en el año 1973 (recordemos que Franco no murió hasta noviembre de 1975). “Ocupada la ciudad de Barcelona –escribe Benet–, una de las primeras medidas que tomó el gobierno del general Franco fue la de abolir la oficialidad del idioma catalán en Cataluña. Pero, además, tomó otras medidas más radicales aún: prohibió absolutamente el uso público de la lengua catalana en todo el territorio catalán. Los vencedores de la guerra de España –y así lo establecía oficialmente el primer bando publicado por la máxima autoridad franquista de ocupación– declaraban que el uso de la lengua catalana, a partir del momento de la ocupación, solo sería permitido en el ámbito de la vida familiar y privada”. “Pocas veces –añade Benet– [...] ha sido dictada, en los tiempos modernos, una disposición oficial prohibitoria tan radical y absoluta contra el uso del idioma vivo de un pueblo”.

La situación se mantuvo hasta 1945, cuando el desenlace de la II Guerra Mundial fue favorable a los aliados y Hitler y Mussolini resultaron vencidos. En su trabajo *La cultura catalana: entre la clandestinitat i la represa pública (1939-1951)*, Joan Samsó habla de la existencia, en 1946, de “un resquicio” por el que se cuela, por ejemplo, la revista *Ariel*. No obstante, el resquicio enseguida se convierte en espejismo y, por ello, la revista *Ariel* acaba prohibida y con sus responsables detenidos y procesados.

Los años sesenta son los de los grandes cambios económicos y sociales. Pero la década de los cincuenta queda, en cambio, difuminada en el seno de la larga historia del franquismo. María Aurèlia Capmany recomendaba a los jóvenes aprendices de escritores de los setenta que iban a visitarla que contaran los años de la posguerra de uno en uno: 1940, 1941, 1942..., para que se dieran cuenta de lo interminable que llegó a ser. De entre todos, los años cincuenta debieron

Pérez de Rozas / AFB

de ser los más interminables, porque la esperanza de un cambio rápido se había desvanecido y la muerte del dictador todavía se veía lejana. Y, sin embargo, fue durante esa década cuando nacieron o se consolidaron iniciativas que se situarían en la base del gran estallido cultural de los sesenta. Con una particularidad muy destacable: las más ambiciosas y fructíferas de estas iniciativas estuvieron imbuidas de un intenso sentido de modernidad. Resistencia cultural antifranquista y sentido de la modernidad cultural no fueron, en estos duros años cincuenta, conceptos antitéticos, sino complementarios. Pondré tres ejemplos: el ensayista Maurici Serrahima, el editor de poesía Josep Pedreira y el profesor de cine y promotor cultural Miquel Porter.

Maurici Serrahima, escritor y activista

Maurici Serrahima (1902-1979) escribió un diario, publicado finalmente en seis volúmenes, que abarca desde 1940 hasta 1974. Son miles de páginas de lectura imprescindible, y no lo bastante valorada, para conocer cómo era, y cómo evolucionó, la vida cultural en Barcelona durante todos esos años. Serrahima fue un escritor excelente. Lo demostró en sus ensayos y en sus novelas y así lo reconoce Pere Gimferrer en el prólogo del último volumen de esos diarios: “Serrahima se convierte en uno de los grandes prosistas catalanes contemporáneos, uno de los pocos referentes indudables de una prosa a la vez artística y coloquial, estilizada y sencilla”.

Arriba, una imagen de los oscuros años cincuenta: bendición de coches por San Cristóbal en la capilla de la calle del Regomir, en julio de 1958, con un Biscúter en primer plano.

En la página anterior, de izquierda a derecha, el activista y escritor Maurici Serrahima en 1977, el editor y poeta Josep Pedreira en 1986, y Miquel Porter Moix, promotor cultural e historiador de cine, en 1985.

Robert Ramos

Maurici Serrahima en 1977. Abajo, portadas de tres obras suyas: el tercer volumen de su dietario, *Del passat quan era present* [Del pasado cuando era presente], premios Lletra d'Or y Serra d'Or de 1973; el volumen de ensayos literarios *Dotze mestres* [Doce maestros], y la novela *La frontissa* [La bisagra], premio Serra d'Or de 1983.

Serrahima fue, en 1929, uno de los firmantes del manifiesto fundacional de *Unió Democràtica*, la versión catalana del Partido Popular Italiano, precursor de la Democracia Cristiana, fundado en 1919 por el sacerdote Don Luigi Sturzo. Su participación, desde muy joven, en la vida política e intelectual de Cataluña no le impidió estar muy atento a lo que ocurría en la Europa más avanzada. En 1929 realiza lo que él denomina “una lectura profundizada de Chesterton”, el escritor inglés convertido unos años antes al catolicismo. En su dietario, el nombre de Chesterton aparece repetidas veces; por ejemplo, a propósito de la biografía que le dedicó Maisie Ward, publicada en Argentina. Él la lee en 1949 y queda admirado por la gran calidad de la traducción, hasta que descubre que es obra del ingeniero y escritor catalán Cèsar August Jordana, exiliado en Argentina, que se ganaba la vida de este modo.

Serrahima habla de Chesterton y lo relaciona con Josep Pla –“mezclaba los aciertos en la visión con los errores en la información”– y también con Dickens, uno de los escritores sobre los que Chesterton había escrito desde una cierta

distancia. Serrahima considera a Chesterton uno de sus dos grandes maestros –el otro es Josep Maria Capdevila. Fruto de su interés por la obra de este escritor es el volumen *Chesterton*, publicado en castellano en 1941 por el editor Josep Janés.

Otro de los grandes escritores que inspiran la actividad intelectual y cívica de Maurici Serrahima es Emmanuel Mounier (1905-1950), el pensador católico francés *inventor* del llamado “personalismo comunitario”. Esta especie de catolicismo de izquierdas consigue mucha influencia en Francia, pero también en Cataluña. Se han declarado seguidores de esta corriente dos políticos en apariencia tan distintos como Jordi Pujol y Pasqual Maragall. Serrahima es el introductor del pensamiento de Mounier en Cataluña, hasta el punto de que en 1936 se le nombra corresponsal en Barcelona de la revista *Esprit*, fundada y dirigida por Mounier. Cuando Serrahima, durante la Guerra Civil, es detenido por el Servicio de Información Militar (SIM), Mounier interviene para facilitar su liberación. Una vez en el exilio de Burdeos, Serrahima escribe para Mounier un informe sobre la Guerra Civil que constituye, todavía hoy, uno de los análisis más lúcidos sobre el conflicto. No quiso que se publicara hasta 1984, cuando suponía que la democracia ya estaría consolidada en Cataluña y en España y que, por lo tanto, sus críticas al gobierno republicano, y sobre todo al presidente Companys, no podrían ser utilizadas como arma de desprestigio del conjunto del país.

Marcel Proust es otro de los escritores y pensadores sobre los que Maurici Serrahima se convirtió en un reconocido especialista. En el año 1951 se iba a publicar, en la misma colección en la que había aparecido el texto dedicado a Chesterton, un ensayo de Serrahima dedicado a Proust. Sin embargo, la censura lo impidió. Serrahima incorporó las notas que había preparado al prólogo que escribió

Robert Ramos

para la edición castellana completa de la *Recherche* editada por Janés. Finalmente, pudo publicar el ensayo sobre Proust en 1971, dentro de la colección Antología Catalana, de Edicions 62, que dirigía el profesor Joaquim Molas. En el prólogo del volumen, Molas afirma que Serrahima demuestra conocer “todas las rinconadas de la obra de Proust”, así como de los principales estudios que han publicado sobre su obra autores como André Maurois o Henri Massis .

Debemos tener en cuenta que toda esta actividad la conducía Serrahima de modo, podríamos decir, complementario a su profesión de abogado y a la labor que se había impuesto como activista cultural. En 1947, por ejemplo, había creado el Grupo Miramar, que reunía a algunos de los jóvenes catalanistas más inquietos del momento, entre ellos Maria Aurèlia Capmany y Alexandre Cirici Pellicer. Organizaban lecturas de poesía, certámenes literarios y debates sobre temas históricos. Uno de estos debates, que él narra en su diario, versó sobre las diferencias entre Atenas y Esparta. El tema puede parecer alejado de los problemas cotidianos del momento, pero el propósito era

que los jóvenes aprendieran el valor de la confrontación democrática por si algún día volvían las libertades a Cataluña y a España.

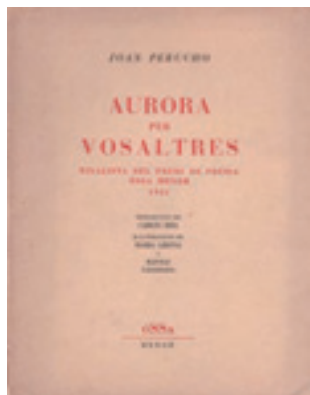
Serrahima fue amigo y, en cierto modo, confidente de Josep Maria de Sagarra y Josep Pla; compañero de conspiraciones de Josep Benet; mantuvo muy buenas relaciones con los incipientes grupos demócratas que empezaban a formarse en el resto de España y, sobre todo, en Madrid; y ejerció de consejero de algunos de los mecenas más importantes del país. Toda esta actividad le ocupó, naturalmente, muchas horas, y, en cierto modo, ha eclipsado su obra literaria. Fue nombrado senador real en las Cortes de 1977, las primeras después del franquismo.

Josep Pedreira y Els Llibres de l'Óssa Menor

Josep Pedreira (1917-2003) es otro de los casos paradigmáticos de esta combinación entre resistencia cultural y modernidad literaria; o, mejor dicho, de cómo la resistencia cultural se ejercía, en buena parte, en nombre de una modernidad literaria prohibida, y que se quería recuperar.

Josep Pedreira en 1986. A pie de página, a la derecha, el jurado del premio Óssa Menor de 1951: de izquierda a derecha, Salvador Espriu, Joan Teixidor, Josep Pedreira, Jaume Bofill i Ferro, Marià Manent, Josep Janés, Josep M. de Sagarra y Tomàs Garcès. Abajo y a la izquierda, tres de los libros publicados por Pereira: *Les cançons d'Ariadna* de Espriu, *Les hores retrobades* de Vinyoli y *Aurora per vosaltres* de Peruchó.

Fons Josep Pedreira. UAB

Pedreira no fue ni un intelectual ni un mecenas con más o menos fortuna, sino un trabajador de artes gráficas que puso su talento, y su oficio, al servicio de la edición de poesía en catalán. Hijo de Barcelona, había pasado buena parte de su infancia en Galicia, de donde procedía su familia. De vuelta en Cataluña, todavía adolescente, se puso a trabajar a la vez que iniciaba sus estudios en la Llotja, donde entró en contacto con los estudiantes de la FNEC (Federación Nacional de Estudiantes de Cataluña) y asumió un catalanismo pacífico pero radical. Movilizado durante la Guerra Civil, fue a parar a la columna Roig i Negre, creada por grupos anarquistas. En la posguerra entró a trabajar con el editor Josep Janés.

En el año 1949, por su cuenta, Josep Pedreira emprendió la colección de poesía en catalán más importante de la posguerra: Els Llibres de l'Óssa Menor. Se estrenó con la primera edición de una de las obras primordiales de Salvador Espriu, *Les cançons d'Ariadna*. Desde 1949 hasta 1963, en Els Llibres de l'Óssa Menor se publicaron 52 volúmenes de poesía. Esta cifra indica un esfuerzo financiero extraordinario si tenemos en cuenta que Pedreira no contaba con recursos propios y que el sistema de suscripciones que puso en marcha en el momento de empezar el proyecto no resultó suficiente para cubrir todos los gastos. Pedreira tuvo que dedicar buena parte de su ajustado salario como trabajador de la editorial Janés –y, a la muerte de este, de otras empresas relacionadas con el mundo del libro– a enjuagar el déficit de la colección. Contó solo con el apoyo financiero de su mujer, Berta Font, que ganaba mucho dinero escribiendo libros para amas de casa, y que firmaba con seudónimo. Pedreira terminó arruinado, endeudado y con la salud deteriorada.

En 1963 la colección fue adquirida por el industrial Joan B. Cendrós, uno de los fundadores de Òmnium Cultural y propietario, en aquel momento, de la Editorial Aymà. Pedreira continuó vinculado a la colección y al premio de poesía que convocaba cada año, pero quedó muy tocado por la experiencia. En una carta manuscrita enviada a Joan Fuster en abril de 1965, escribía: “Una aclaración nada más, quizás mejor dos: yo no solo me he rendido incondicionalmente –por ahora;

Fons Miquel Porter i Moix. UB

más adelante ya encontrarás mejores noticias–, sino que la poesía –y no lo digo como reproche– me ha conducido a una verdadera catástrofe, material, primero, y moral, después”.

Entre mil complicaciones con la censura, con los autores, con los distribuidores y los librerías, Josep Pedreira consiguió sacar adelante la colección de Els Llibres de l'Óssa Menor. En un primer momento las autoridades franquistas habían apostado por la prohibición pura y dura. Más adelante parecieron dispuestas a tolerar ediciones de libros en catalán siempre y cuando estuvieran escritos de acuerdo con modelos lingüísticos prefabricados, es decir, de antes de que Pompeu Fabra estableciera las normas del catalán moderno. Finalmente, a partir, sobre todo, de la derrota nazifascista de 1945, los editores atrevidos como Pedreira forzaron al régimen franquista a aceptar la realidad. Ello hizo posible que entre los diez primeros libros publicados por Pedreira figuraran tres de los escritores más renovadores de la poesía y la prosa de la posguerra: Salvador Espriu (1913-1985), Joan Vinyoli (1914-1984) y Joan Perucho (1920-2003).

Arriba, Miquel Porter en el espacio museístico de la Col·lecció Cinematogràfica Catalana, que creó en 1964 en la primera planta del palacio del marqués de Barberà y de la Manresana, situada sobre la librería de su padre, en el Portal de l'Àngel. A la derecha, portadas de tres obras de Porter sobre cine catalán. En la página siguiente, Porter en 1985.

La primera edición de *Les cançons d'Ariadna* consta de 33 poemas –llegará a tener cien en la edición definitiva– y lleva un prólogo de Joan Perucho. Tal como ha estudiado Gabriella Gavagnin, la materia narrativa del libro se alimenta de mitos clásicos –Ariadna abandonada en Naxos–, de mitos egipcios –la búsqueda por parte de Isis del cuerpo desmembrado de Osiris–, de historias y leyendas orientales –la ira del rey Ctesifonte o la tristeza de la princesa del Yangtsé– y de mitos bíblicos –la trágica historia de Resfa o el éxodo judío. Pero también encontramos referencias a Poe, a *El holandés errante* de Wagner o a hechos del momento, como un soldado americano que va a la guerra o los peligros de la bomba atómica.

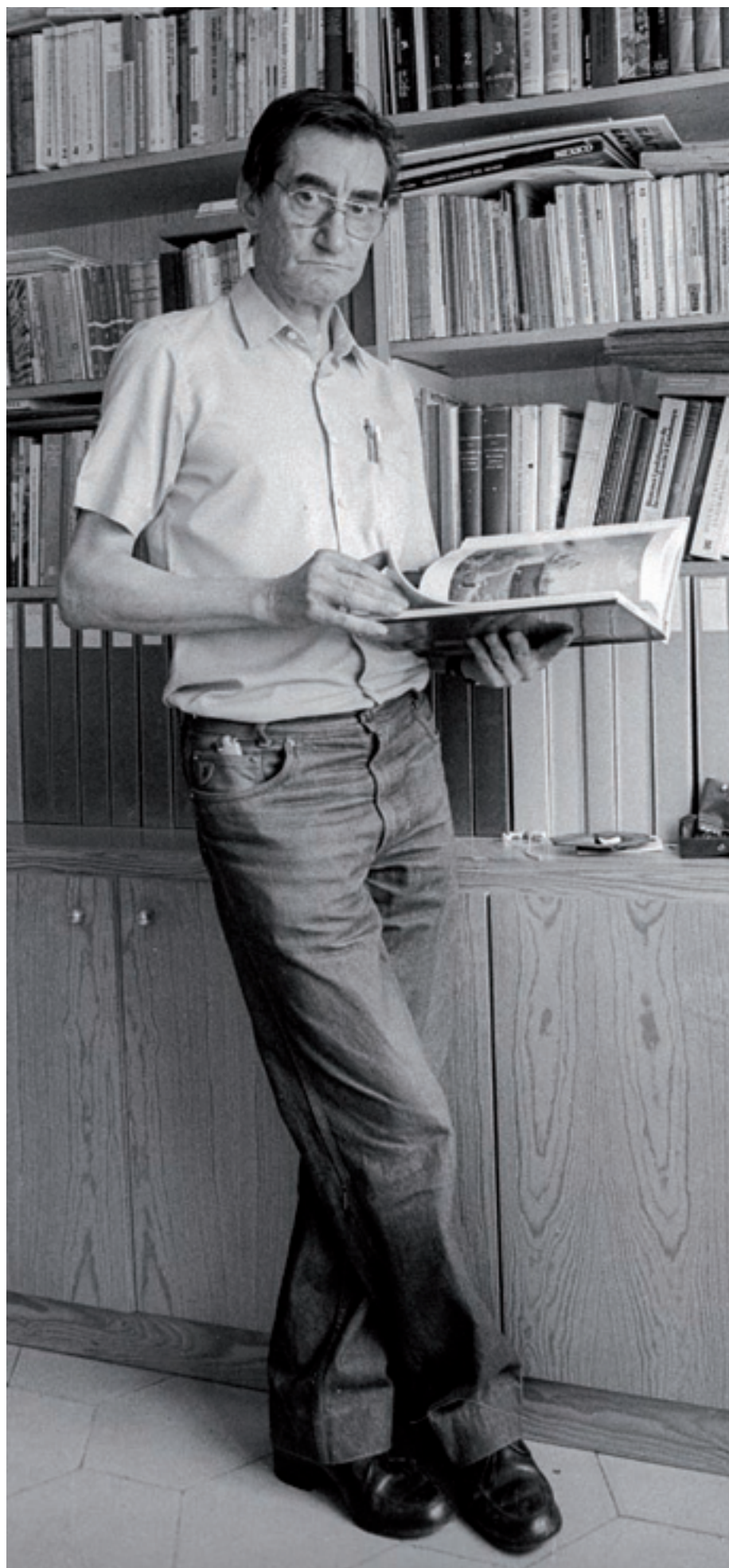
En 1951 Joan Vinyoli ganaba con *Les hores retrobades* la segunda convocatoria del Premio Óssa Menor que organizaba Pedreira. Con anterioridad, este poeta había publicado *Primer desenllaç* (1937) y *De vida i somni* (1948). En los poemas de Vinyoli los críticos habían encontrado influencias de Goethe, Rilke, Hölderlin y Hofmannsthal. En este nuevo libro, Vinyoli abandonaba el descriptivismo paisajístico para ir modulando una voz propia, marcadamente elegíaca, que no rehuía las influencias mencionadas, sino que las incorporaba a su obra de forma cada vez más natural. Y añadía nuevas voces que su biógrafo Pep Solà concreta en Luis Cernuda, Santa Teresa de Jesús y el Shakespeare de *La tempestad*.

El finalista del premio que ganó Vinyoli fue Joan Perucho, con *Aurora per vosaltres*, libro que Pedreira consiguió publicar ese mismo 1951. Quizás no es uno de los libros más significativos de este escritor, pero lo que nos interesa subrayar es la modernidad radical que suponía publicar a Perucho en esos momentos. En la misma colección aparecería, unos años después, *El mèdium*, donde se hace presente el mundo de los espíritus y de las apariciones, tan apreciado por Perucho, y tan vinculado a una cierta tradición republicana y anarquizante del catalanismo. Cabe recordar, además, la relación de la literatura de Perucho con la de Lovecraft y otros autores que se escapan de la historia canónica de la literatura occidental.

Miquel Porter: del cine mudo al soviético

Miquel Porter Moix (1920-2004) fue un intelectual, un escritor y un agitador cultural que dedicó la mayor parte de sus energías al mundo del cine. Hijo de Josep Porter, que llegó a ser uno de los libreros más importantes de Barcelona, los primeros filmes que recuerda –según explica en el libro entrevista de J. M. García Ferrer y Martí Rom– son los de procedencia soviética que se proyectaban en los cines de Barcelona durante la Guerra Civil: *El diputado del Báltico*, *Chapaev*, *El hijo de la Mongolia...* Del impacto que producen estas películas en el adolescente Miquel Porter nace su interés por el cine soviético, del cual, con los años, se convertirá en un auténtico especialista. En 1939, sin embargo, no solo desaparecen de las pantallas de Barcelona las películas soviéticas, sino todas las que no pueden quedar enmarcadas en los parámetros del nacionalcatolicismo imperante.

Estudiante de Filosofía y Letras en la Universidad de Barcelona –se licencia en 1955–, enseguida ve claro que quiere dedicarse al mundo del cine. Como Barcelona era un

Robert Ramos

desierto cultural, Miquel Porter empieza por organizar un cineclub familiar, con entradas y programas y todo, y sede en la primera planta del palacio del marqués de Barberà y de la Manresana, situada justo encima de la librería de su padre, en el Portal de l'Àngel, y que servía de almacén de libros. Porter consigue que en este espacio –al que se entraba por la calle de la Canuda– se pasen películas de todo tipo.

Más adelante entabla amistad con Henri Langlois, director de la Filmoteca de París, y con Raymond Borde, de la Cinemateca de Toulouse. A través de estas dos instituciones y del Instituto Francés de Barcelona –donde organiza el Círculo Lumière–, Porter consigue más películas para sus sesiones. Pero con ello no tiene bastante y, a mediados de los años cincuenta, crea la Col·lecció Cinematogràfica Catalana (Cocica), una especie de filmoteca particular que él mismo organiza, gestiona y exhibe en el piso del Portal de l'Àngel. Alquila y compra películas, a veces a peso en los Encants de la plaza de las Glòries. Y organiza, sin ningún tipo de permiso, unas sesiones de cinefórum donde se exhiben algunas de las películas más importantes de la historia del cine, de las más clásicas a las más modernas: *Metrópolis*, *El acorazado Potemkin*, *Los 400 golpes*, *El séptimo sello*, *Fresas salvajes*, *La caza*...

Más tarde, cuando a mediados de los sesenta estalla el *boom* de los cinefórum, Porter es uno de sus máximos promotores. Hay que pensar que la mayoría de estas actividades se realizaban sin permiso, o bajo la protección de alguna institución religiosa o cultural, y que a menudo surgían obstáculos legales que podían llegar incluso a la presencia de la Guardia Civil y la prohibición de estas iniciativas.

Porter viajaba de punta a punta de Cataluña cuando no había autopistas, los trenes solían circular con retraso y las

combinaciones entre ferrocarril y autocar eran escasas. En el libro mencionado afirma que, en alguna ocasión, había hecho parte del viaje sobre el camión que recogía la leche en las masías. Una sesión de cinefórum no era solo una actividad cultural. Era, también, una bocanada de aire fresco que podía poner en cuestión determinados usos y costumbres en los campos de la moral, la religión o la sexualidad.

Y aún tiene tiempo de relacionarse con los promotores de la vanguardia artística que surgieron en el interior de Cataluña, como el Club 49; de ser uno de los impulsores de la revista *Curial*, y, más adelante, de convertirse en uno de los fundadores de Els Setze Jutges, el grupo que, a partir de principios de los años sesenta, intenta crear canciones en catalán que estén al alcance de todo el mundo. También, a partir de los años sesenta, ejerce como crítico de cine de la influyente revista *Destino*, y, posteriormente, desde 1976, del diario *Avui*, el primero en catalán autorizado a salir a la calle tras la muerte de Franco.

En 1969 le llaman a la universidad, donde se convierte en el primer catedrático de Historia del Cine. Y cuando Cataluña recupera la autonomía política, Miquel Porter, que ya militaba en Esquerra Republicana de Catalunya, recibe el nombramiento de primer responsable del Servicio de Cine del Departamento de Cultura. Desde este cargo intenta sentar las bases de una política cinematográfica propia. Deja la gestión política en 1986, pero no el activismo cultural. Ese mismo año publica *Renoi, quina portera!*, su única novela. Desde 1990 hasta el 2004 ocupa puestos destacados en la Intersindical-CSC, y en 1996 es nombrado rector de la Universidad Catalana de Verano. ■

Fondo Miquel Porter i Moix. UB

Componentes del grupo Els Setze Jutges, con Miquel Porter y Josep M. Espinàs aguantando el cartel, en una imagen tomada en el teatro Remea con motivo de un recital de canción catalana en mayo de 1965. En la página siguiente, manifestaciones de la cultura catalana reactivada en los años sesenta: recital del cantante Raimon, *La pell de brau*, de Espriu, *La plaza del Diamante*, de Rodoreda, y la antología de poesía catalana de Castellet y Molas.

Militancia y creatividad

Cuando los historiadores, tanto los de aquí como los foráneos, analizan el largo periodo del franquismo, suelen remarcar el gran cambio económico y social que experimenta la sociedad española, también la catalana, durante los años sesenta. Y es cierto. Durante esta década España entra en la modernidad. Ello sucede, tal como explica Paul Preston en su imprescindible biografía sobre Franco, no con el impulso del dictador, sino contando con su incompreensión más absoluta. Franco nunca entendió los mecanismos de funcionamiento de la economía moderna, y fue el ministro de Hacienda, Navarro Rubio, quien, mediante ejemplos propios de una clase de primaria, tuvo que explicarle que, si España no aplicaba las medidas propuestas por el Banco Mundial, en pocas semanas tendría que declararse en bancarrota.

La modernización no solo afectó a la economía. A finales de los años sesenta alcanzaba la mayoría de edad la primera generación de españoles –y catalanes– nacidos después de la Guerra Civil. Y, por otra parte, el turismo estaba contribuyendo de forma decisiva a la modernización de las costumbres; una modernización también estimulada por el imparable proceso de laicización que experimentaba la sociedad. Tal como explica el profesor Joan B. Culla en el séptimo volumen de *Història de Catalunya*, dirigida por Pierre Vilar y publicada por Edicions 62: “La escasa concurrencia a los templos, el descenso en picado del número de vocaciones sacerdotales y la pérdida de influencia social de la Iglesia católica no son más que los síntomas de una crisis más general de las autoridades y los valores tradicionales, que se deja sentir sobre todo en el seno de la familia”.

Es durante la década de los sesenta cuando quedan consolidadas las dos ideologías que aglutinarán a la mayoría política y social de la Cataluña que sale del franquismo: un catalanismo de raíz más o menos católica y una visión social de izquierdas de raíz más o menos marxista. Las leyes antidemocráticas que rigen el país desde 1939 no cambiarán hasta después de la muerte del dictador. Por lo tanto, España continuará sin libertades; y Cataluña, además, sin el reconocimiento de los derechos de la lengua y la cultura propias.

No obstante, por debajo de las prohibiciones se irán constituyendo unas referencias culturales propias que emergerán en su totalidad a partir de la muerte de Franco y de la restauración democrática. En 1960 Espriu publica *La pell de brau*; en 1962, Mercè Rodoreda, *La plaça del Diamant*; 1963 es el año de la consolidación de Raimon como portavoz de la ira de la generación de los setenta, y también el de la publicación de la antología *Poesia catalana del segle XX*, de Josep M. Castellet y Joaquim Molas, uno de los intentos más polémicos de acercarnos a la modernidad literaria europea; en 1966 tiene lugar la Capuchinada, de donde surgen los primeros organismos de

Colita / Corbis

acción política unitaria –naturalmente clandestinos– que desembocarán en la Asamblea de Cataluña. Muchos de los valores y de las referencias de la Cataluña actual surgen en aquellos años sesenta. No se entienden, sin embargo, sin tener en cuenta las iniciativas culturales, forzosamente más subterráneas, de la década anterior. ■

Martí Crespo

Inspirar Barcelona

Barcelona nova, Barcelona vella, Barcelona nova i el Barcelonès
Volúmenes 8 (336 páginas), 9 (284 páginas) y 10 (306 páginas) de la colección “Geografia Literària” Ayuntamiento de Barcelona y Editorial Pòrtic Barcelona, 2013-2015

Un kilo y medio y novecientas páginas en conjunto, casi ochocientas referencias bibliográficas y ciento cincuenta agradecimientos personales del autor. Son las macrocifras, peladas, de los tres últimos volúmenes de la colección “Geografia Literària” de la editorial Pòrtic, firmados por el maestro y filólogo Llorenç Soldevila i Balart, con los títulos *Barcelona vella* (2013), *Barcelona nova* (2014) y *Barcelona nova i el Barcelonès* (2015).

Son casi ochocientas las propuestas de turismo interior para viajeros autóctonos a través de edificios y lugares vinculados, (in)directamente, a las letras barcelonesas. Todas bien clasificadas en tres grandes áreas geográficas, detalladas por el catedrático de Literatura Joaquim Molas en el prólogo del volumen 10: la Barcelona “vieja”, entre murallas; la Barcelona de los pueblos históricos del entorno, y la Barcelona “nueva” del Eixample. Tres ciudades “que conviven conservando, cada una, su identidad” y que también presentan, cada una, tres planos de la realidad, como destaca a su vez el periodista Lluís Permanyer, prologuista del volumen 9: “El del paisaje urbano, el que existe y el que podemos decir que constituye el punto de referencia y el origen de todo”; “el formado por los textos más o menos académicos, en los que los datos [...] constituyen la base informa-

tiva”; y “la imagen literaria [...] que nos aporta unos valores emocionales, aparte del grueso creativo que pueda ofrecer”.

Estas seis grandes coordenadas orientan las guías de Soldevila, calificadas por Molas de “magna geografía literaria” y por Permanyer de “antología con estrictos límites geográficos”. Cada “lugar literario” mencionado está perfectamente delimitado mediante una fotografía visual y una descripción textual, además de una cita sensorial en forma de texto biográfico, poema, oda, canción o párrafo novelado.

No esperen, pues, una guía de recomendaciones al uso, sino una selección de rincones al gusto. De las casas natales o vitales de escritores a las esculturas y los monumentos que se extienden por la ciudad, pasando por las plazas y las calles dedicadas a literatos y por numerosos espacios evocadores de autores de hoy, ayer y anteaayer. Y, para cada uno de estos lugares, (vean el web Endrets.cat. Geografia Literària dels Països Catalans, que reúne todos los textos no recogidos en el libro por razones técnicas o de espacio) ha sabido encontrar “con gran erudición y sensibilidad”, en palabras de Molas, “el texto justo para subrayarlo”.

Como el inédito escrito de Molas sobre el piso y el barrio del Eixample donde vivió más de cuarenta años. O la descripción de Quim Monzó, desde el balcón, de la calle de Floridablanca desembocando en el Paral·lel. Y un poema canción de Ovidi Montllor, seguramente concebido en su última casa de la Salut. En las guías también aparecen bares y coctelerías, establecimientos de toda la vida, institutos de educación y decenas de tumbas de autores, además de los animales del zoo... y los *animales* de la Jefatura. Y aún baja al bar de la universidad, “un espacio de libertad [...] donde Montserrat Roig escribió uno de sus primeros cuentos”; propone lecturas de Carme Riera, Baltasar Porcel y Màrius Sampere cuando nos metemos en el metro de Urquinaona, la Vall d’Hebron y Santa Coloma; deambula por los pasillos del Hospital Clínic y nos pasea por el parque del Clot, donde sugiere otro inédito, ¿lo adivinan?, de Miquel Desclot.

La prolífica *literarruta* de Soldevila condensa centenares de paisajes con pasajes, inspiradores de unas Barcelonas abundantemente descritas y escritas que dificultan su expiración. ■

J. Ignasi Gras

La historieta como arma de lucha social

Butifarra! El còmic dels barris (1975-1987)

Varios autores. Selección de materiales y coordinación de Pepe Gálvez y Lluís Recasens Ayuntamiento de Barcelona, FAVB y Edicions Clariana, SL 261 páginas Barcelona, 2015

Se cumplen cuarenta años del nacimiento de la revista satírica *Butifarra!*. Por este motivo, el Ayuntamiento de Barcelona y la Federación de Asociaciones de Vecinos (FAVB) han publicado una obra coral que hace justicia a una cabecera que destacó entre las revistas gráficas de entonces. Pepe Gálvez y Lluís Recasens, “l’Avi”, han coordinado los diferentes apartados de este magnífico volumen que, desde una buena selección de textos y mucho material gráfico, recupera la memoria de un medio y de un equipo de dibujantes y guionistas de cómic que pusieron su talento al servicio de los movimientos sociales de los barrios de la ciudad en los años de la transición política, continuando la tradición de las publicaciones satíricas catalanas interrumpida por la Guerra Civil y la dictadura.

En el primer bloque, unos cuantos artículos nos sitúan en diferentes contextos: los precedentes más notables dentro de la prensa satírica catalana –a cargo del periodista y crítico de arte Josep M. Cadena–, los primeros pasos de la historieta para adultos –artí-

culo firmado por el historiador del cómic y guionista Antoni Guiral–, el humor gráfico que se hacía en España a finales del franquismo –según el crítico y guionista Pepe Gálvez– y el contexto social y político del año 1975 –explicado por Carles Prieto, expresidente de la FAVB. Era un tiempo en el que en Barcelona nacía con fuerza “el movimiento de las asociaciones de vecinos, reflejo de la reaparición de los movimientos sociales populares y, a la vez, de las luchas urbanas que ayudan a recuperar espacios y fomentan la participación”, según Andrés Naya. Entonces dibujantes, guionistas y vecinos “estaban en el mismo lado de la trinchera” y los dibujantes de historietas, en el caso de *Butifarra!*, hacían de periodistas, con el material gráfico como protagonista.

En el segundo bloque se explican las diferentes etapas de la publicación, una historia repleta de cambios, vicisitudes y convulsiones empresariales. Es aquí donde aparecen los nombres del gran número de autores que denunciaban a través de *Butifarra!* la situación de los barrios. Y que aparezcan aquí también hace justicia, ya que muchas veces historietas, dibujos y textos no iban firmados para evitar represiones.

Así, en la primera etapa, *Butifarra!* es un cómic de información y agitación en los barrios, una plataforma de expresión de asociaciones y entidades populares. Con ayuntamientos y Parlamento constituidos democráticamente, la revista, con ganas de incorporarse al debate político con voz propia, evoluciona hacia una historietas hecha al servicio de las clases emergentes.

En 1979 se abandona la fórmula de revista y publican *El urbanismo feroz*, el primero de una serie de álbumes trimestrales de tema único. El nuevo formato se aleja de la política directa y trata el capitalismo cotidiano. En 1987 aparece el último álbum, *El patio trasero*. Con el tiempo, el equipo de la revista se había convertido en una especie de agencia gráfica a disposición de las entidades que luchaban por mejorar las condiciones de vida de la población. Al final del libro se repasan las denominadas “hijas de *Butifarra!*”, publicaciones que surgieron de su empuje. Como se dice en el libro, “la historia de *Butifarra!* continúa viva, y habla de un tiempo y de una realidad”. ■

Esteve Miralles

¿Barcelona descompuesta?

Picadura de Barcelona
 Autor: Adrià Pujol Cruells
 Edicions Sidillà
 208 páginas
 La Bisbal d'Empordà, 2014

Barcelona, como todas las ciudades, es algo personal. Como discurso, o como relato, o como propaganda, cada ciudad es hija de una forma de ser mirada, de ser pensada. Y si hay suerte –y la representación lingüística que se hace de ella es modesta y ambiciosa a la vez–, de una forma literaria de ser vivida.

Picadura de Barcelona es un libro extraordinario. Por una parte, es una novela excelente de base autobiográfica, una muestra brillante de las virtudes posibles de la llamada *literatura del yo* contemporánea. Es una autonarración que alterna dos tiempos: una noche en blanco deambulando en solitario por la ciudad y bebiendo cervezas cargadas de sentido, como en un paralelo urbano del tiempo suspendido y neblinoso de una aventura de desencarnados como la del protagonista de *Un dia tranquil* (2010), de Ponç Puigdevall; y, al mismo tiempo, dos décadas de tránsito –de la adolescencia a la imposibilidad de la madurez– entre el estudiante de Begur que apuesta por embarcelonarse y el antropólogo irresuelto que atisba la cuarentena.

Por otra parte, *Picadura de Barcelona* es, también, la mejor aproximación ensayística a la ciudad de estos tres

primeros lustros del siglo XXI. El repaso autobiográfico presenta escenas de una Barcelona literariamente inédita, en episodios reveladores, quirúrgicos: con personajes y situaciones que revelan, sobre todo, las imposturas naturalizadas, y las estrategias de autoconsentimiento y de autocelebración, de un fraude cultural sistémico que Barcelona –desde el poder– ha querido hacer identitario. La mirada de Adrià Pujol, como integrado inabsorbido que se niega a decir que todavía ve el “traje del emperador”, es una mirada moral, crítica, y lo es desde la destreza y la inteligencia de una capacidad de observación y de análisis bien entrenada, y bien documentada, por sus trabajos de antropología de la vida cotidiana.

Si fuera sensato apostar por una metáfora vegetal, se podría afirmar que el protagonista de *Picadura de Barcelona* vive en la ciudad como una planta epífita: es decir, como una de esas especies que viven sin echar raíces, que no se alimentan del suelo sino del aire, y que viven encima de las demás sin parasitarlas. De alguna manera, esa necesidad de estar en la ciudad con el resto (una necesidad intelectual y de subsistencia) y esa inviabilidad de arraigar sin una buena dosis de autoengaño, combinadas, dibujan un esbozo de retrato colectivo afinado, incompleto como todos los retratos, pero riquísimo en matices.

La ciudad aparece, constatada, como un diálogo inarticulable entre el poder –los poderes– y las *posibilidades* personales. Y la apuesta de Adrià Pujol parece ser, también a la vez, la de una aceptación lúcida de la descomposición (decir “caos”, finalmente, es una exageración de redentorismo ególatra) y la de una militancia cínica en la descomposición, como espacio de libertad y de dignidad posibles, como vía de autodefensa y de aprendizaje.

La “picadura” es, pues, una necesidad vital: fragmentar y remover, desmenuzar las cosas y convertirlas en humo, es una posibilidad fértil para el espíritu crítico. Y es una posibilidad tan necesaria que no debe abandonarse en manos de pensadores acomodaticios (líquidos, posmodernos, o como se les quiera llamar). Adrià Pujol Cruells deambula –se mueve– y juega. Pero el camino y el juego tienen un propósito: comprender. Bien. ■

© Laura Borràs Dalmau

Tina Vallès
Escritora

Rutina provisional

El gran cambio será que el barrio de Sant Antoni tenga el mercado donde siempre, que desaparezcan los puestos provisionales y que todo vuelva a su sitio de antes de 2009.

Mi enorme barriga de treinta y seis semanas y media de mellizas fue a la inauguración del mercado provisional de Sant Antoni, en octubre de 2009. La ronda siempre había sido una pesadilla de humos y ruidos hasta entonces. Tres días después paría en la parte alta de ciudad. Y al volver a casa, con la barriga desinflada y dos niñas minúsculas y rosadas, mi suegro sudó de lo lindo para encontrar una alternativa a la ronda y dejarnos ante el portal. Ya en casa, agradecí que la provisionalidad del mercado atenuara el alboroto de la calle, que el mal olor a gasolina cediera su sitio al de pescado, sangre animal y restos de verdura. En pleno posparto, todo lo que te acerque a la tierra, a la víscera, al origen, te resulta balsámico.

Será por ello que, cada vez que dicen que el mercado que hay frente a casa es provisional, se me remueve algo muy hondo, como si me tuvieran que quitar a las niñas al acabar las obras. En casa olvidamos hace tiempo que nuestra rutina fuera provisional. El gran cambio será que el barrio tenga el mercado donde siempre, que todo vuelva a su sitio. El mercadillo de ropa ya no lo veremos desde el balcón. Los puestos de comida no estarán de camino a la escuela. Los de libros ya no cortarían la calle de Urgell cada domingo. Todo volverá al cuadrado que por más de cinco años ha sido una nube de polvo y ruidos rasgada por los cuellos largos de las grúas. Y ya nada será provisional.

¿Cómo puedo no tener vértigo? No sé cómo será en adelante la ruta de la escuela, el café de la mañana, el

puesto de Lola. No sé cuántos cambios tendremos que hacer para adaptarnos al cambio los que ahora nos cuidamos la rutina de lunes a viernes, nos la acariciamos mutuamente y ya le sabemos encontrar el pelaje suave. Cómo nos sentiremos después de la euforia de la novedad. Qué echaremos de menos de estos cinco largos años.

Y si pienso en mis hijas, el vértigo se vuelve físico y es un vacío que se me abre justo a los pies. ¿Recordarán el mercado provisional dentro de unos años? ¿O con la memoria nueva adoptarán el mercado nuevo, el de toda la vida, como único, y ese entoldado que veo ahora desde la ventana se lo tendré que recordar yo, como cuando mi madre me recuerda que mi primer mes de vida, antes de ir a vivir a Premià, lo pasé en Sant Andreu, junto a la Fabra i Coats? El mercado provisional será mi Fabra i Coats, pienso, y ahora ya caigo por ese agujero oscuro y sin fondo de la memoria.

¿Qué recuerdo yo de antes de los cinco años? A mis cinco años nació mi hermana y casi no tengo recuerdos de hija única. Los que tengo me los hizo a medida mi madre, con fotos y palabras, y de vez en cuando me los repasa, porque se me desdibujan. Es lo que hacen las madres. Vas por la calle y te encuentras con alguien y, como una wikipedia de carne y hueso, te recitan su biografía y te restauran los enlaces que te unen a esa persona, y tú tienes que asentir, hacer clic en todos los enlaces, pasar el *scroll* hasta el límite inferior de la pantalla y aceptar aquel recuerdo como tuyo porque los ojos de tu madre, llenos de ceros y de unos, te dicen que no tienes alternativa.

O sea que cuando acabe de escribir –con este respeto denso que no me deja respirar del todo, porque hablar de Sant Antoni cuando hace cinco años que vivo aquí me parece que es casi traicionarlo–, bajaré a fotografiar el entoldado. Más tarde recogeré a las niñas en la escuela, volveremos a casa cruzando por el mercado, y las ayudaré a fabricarse un recuerdo definido y duradero de una rutina que ellas no saben que tiene fecha de caducidad –pronto aprenderán el significado de la palabra *provisional*. Y cuando llegue el momento, haré de madre wikipedia y les redibujaré los recuerdos de nuestra rutina provisional de cinco largos años en un barrio que nos es definitivo. ■

www.bcn.cat/bcnmetropolis
<http://twitter.com/bcnmetropolis>

**Ajuntament
de Barcelona**

